

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

на правах рукопису

САМСОНОВ МАКСИМ ІВАНОВИЧ

УДК 336.71.078.3:005.584.1](477)(043.5)

РОЗВИТОК ДИСТАНЦІЙНОГО РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО
МОНІТОРИНГУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ УКРАЇНИ

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:

Рекуненко Ігор Іванович,

кандидат економічних наук, доцент

Суми – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ В СИСТЕМІ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ.....	12
1.1 Узагальнення теоретичної бази та сучасних тенденцій розвитку банківського нагляду в Україні та світі	12
1.2 Методичні засади реалізації дистанційного моніторингу в системі банківського нагляду.....	28
1.3 Проблеми та перспективи функціонування дистанційного моніторингу за діяльністю банків в Україні.....	48
Висновки до розділу 1.....	64
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ НА ЗАСАДАХ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ.....	68
2.1 Концептуальні засади реформування системи дистанційного моніторингу за діяльністю банків в Україні.....	68
2.2 Розвиток науково-методичних підходів до виокремлення системно важливих банків як об'єктів дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу в Україні.....	85
2.2.1 Передумови виокремлення системно важливих банків: світовий та вітчизняний досвід.....	85
2.2.2 Узагальнення світового досвіду визначення системно важливих банків.....	92
2.2.3 Розвиток науково-методичних засад ідентифікації системно важливих банків в Україні.....	104
2.3 Науково-методичні засади диференціації режимів дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні...	118

Висновки до розділу 2.....	129
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО МОНІТОРИНГУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ В УКРАЇНІ.....	133
3.1 Розвиток організаційно-інформаційного забезпечення реалізації базового режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні.....	133
3.2 Особливості використання стрес-тестування та елементів консолідованого нагляду в якості ключових інструментів посиленого режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні.....	153
3.3 Обґрунтування інструментарію реалізації інтенсивного режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу.....	167
Висновки до розділу 3.....	177
ВИСНОВКИ.....	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	184
ДОДАТКИ.....	212
Додаток А – Окремі тенденції розвитку банківського нагляду в світі...	213
Додаток Б – Світовий досвід реалізації наглядової практики в країнах ЄС	216
Додаток В – Порядок розрахунку регулятивного капіталу в банку.....	219
Додаток Г – Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження	220

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні одним із ключових завдань економічного розвитку в різних країнах світу є забезпечення стабільного функціонування фінансового сектора економіки взагалі та банківської системи зокрема. Процеси консолідації банківського капіталу, ускладнення технологій ведення банківського бізнесу, підвищення схильності банків до концентрації ризиків та здійснення спекулятивних операцій, підвищення системних фінансових ризиків потребують посилення уваги регуляторів фінансового сектора до ідентифікації потенційних дисбалансів в діяльності банків. Одне з центральних місць у системі регулювання банківської діяльності займає безвиїзний банківський нагляд (БН), зокрема – дистанційний моніторинг за діяльністю банків. Сьогодні в Україні розпочато ряд реформ, спрямованих на впровадження макропруденційного БН відповідно до вимог Базельського комітету з банківського нагляду, але, враховуючи низьку прозорість діяльності вітчизняних банків та недосконалість існуючих механізмів врахування ризиків в наглядовій роботі, особливої актуальності набуває реформування існуючої системи дистанційного моніторингу на засадах ризик-орієнтованого підходу.

Теоретичні та практичні аспекти банківського регулювання та нагляду знайшли відображення в наукових працях зарубіжних науковців, зокрема: А. Бергера, Т. Бека, Д. Даймонда, Е. Деміргук-Кунт, В. Іванова, Д. Кауфмана, Е. Крокетта, С. Моїсеєва, О. Хаб'юка та ін. Значний внесок у вирішення даної проблеми зроблено і вітчизняними вченими, зокрема: О. І. Барановським, Т. А. Васильєвою, О. М. Діденко, Ж. М. Довгань, І. І. Д'яконовою, О. П. Заруцькою, Г. Т. Карчевою, І. І. Рекуненком, В. Л. Кротюком, Р. М. Набоком, О. І. Петриком, І. В. Салом, О. О. Чуб, І. О. Школьник та ін.

Разом з тим, незважаючи на численні наукові здобутки та накопичений практичний досвід щодо вирішення проблем банківського регулювання та

нагляду, залишається ряд питань як загальнометодичного, так і прикладного характеру, які потребують подальшого опрацювання. Це стосується зокрема впровадження дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків (ДРОМДБ), диференціації режимів його реалізації з урахуванням системного та індивідуальних ризиків банківської діяльності; розвитку методичного інструментарію виокремлення системно важливих банків в Україні як об'єктів нагляду тощо. Усе вищенаведене підтверджує актуальність теми дисертаційного дослідження, обумовило вибір його мети та завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертаційного дослідження відповідає пріоритетним напрямкам реалізації науково-дослідних програм національного та регіонального значення. Наукові результати дисертанта враховані при підготовці звітів за науково-дослідними роботами, що виконуються в ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”. Зокрема, до звіту за темою “Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні” (номер держ. реєстрації 0103U006965) увійшли висновки дисертанта щодо організаційного та інформаційного забезпечення реалізації базового режиму ДРОМДБ; за темою “Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів” (номер держ. реєстрації 0109U006782) – пропозиції щодо виокремлення системно важливих банків в Україні в контексті застосування до них посиленого наглядового режиму; за темою “Розвиток механізму функціонування банківської системи України під впливом іноземного капіталу” (номер держ. реєстрації 0107U0123112) – висновки щодо можливостей впровадження в Україні світового досвіду моніторингу та регулювання діяльності системно важливих банків.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток науково-методичних положень дистанційного моніторингу за діяльністю банків України на засадах ризик-орієнтованого підходу в контексті забезпечення стабільності банківської системи.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- узагальнити сучасні тенденції в розвитку світових та вітчизняних наглядових систем;
- обґрунтувати сутнісно-функціональне призначення дистанційного моніторингу в системі БН, проблеми та перспективи його реалізації в Україні;
- визначити сутність поняття “дистанційний ризик-орієнтований моніторинг за діяльністю банків”;
- розробити концептуальні засади реформування діючої в Україні системи моніторингу за діяльністю банків шляхом переходу до ДРОМДБ;
- розвинути науково-методичні підходи до виокремлення системно важливих банків як об’єктів ДРОМДБ;
- розробити пропозиції щодо диференціації режимів ДРОМДБ залежно від рівня індивідуального та системного ризиків банківської діяльності;
- розробити пропозиції щодо організаційно-інформаційного забезпечення реалізації базового режиму ДРОМДБ;
- поглибити методичні положення та організаційні засади стрес-тестування в банках як інструмента моніторингу за їх діяльністю;
- розробити пропозиції щодо коригування існуючої системи економічних нормативів для системно важливих банків та перегляду вимог до якості їх внутрішніх систем антикризового управління.

Об’єктом дослідження є економічні відносини між банками, органом банківського нагляду та іншими зацікавленими сторонами, що виникають у процесі дистанційного моніторингу за діяльністю банків України.

Предметом дослідження є науково-методичне забезпечення дистанційного моніторингу за діяльністю банків України на засадах ризик-орієнтованого підходу.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, грошей та кредиту, банківської справи, сучасні концепції грошово-кредитного

регулювання економіки, а також наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань нагляду та регулювання банківської діяльності.

У процесі вирішення завдань дослідження використовувалися такі методи пізнання та аналізу економічних процесів: при узагальненні тенденцій у розвитку світових та вітчизняних систем БН – логічне узагальнення, діалектичний метод, аналіз та синтез, дедукція та індукція, графічний; при формуванні концепції ДРОМДБ в системі безвиїзного нагляду – системно-структурний та факторний аналіз; при узагальненні та розвитку методичних засад ідентифікації системно важливих банків – метод вибірок, матричний аналіз; при розробці науково-практичного інструментарію здійснення ДРОМДБ – методи експертних оцінок, групувань, індексний та аналогій.

Інформаційно-фактологічною основою дослідження є нормативно-правова база, що регулює діяльність банків в Україні, офіційні дані Національного банку України, Незалежної асоціації банків України, Державної служби статистики України, аналітичні огляди світових та вітчизняних рейтингових агенцій, офіційні матеріали органів нагляду різних країн світу, Базельського комітету з питань БН, Ради з фінансової стабільності, Банку міжнародних розрахунків, Європейського Центрального Банку та інших міжнародних фінансово-кредитних інституцій; публічна звітність банків України; наукові публікації вітчизняних та закордонних дослідників, присвячені проблемам реформування концепцій та інструментарію БН.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розвитку науково-методичних засад дистанційного моніторингу за діяльністю банків України на засадах ризик-орієнтованого підходу в контексті забезпечення стабільності банківської системи.

Найбільш вагомими науковими результатами дослідження є такі:

вперше:

– запропоновано запровадити три режими дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні (базовий, посилений та інтенсивний) та формалізовано методичну базу їх диференціації: залежно від

впливу банку на фінансову стійкість банківської системи в цілому (на основі індикатора системної важливості банку) та інтегрального рівня його індивідуальних ризиків (на основі матричного підходу до побудови ризик-профілю банку). Це дозволить диференціювати наглядові заходи для банків з різним рівнем ризику та підвищити ефективність наглядового процесу та використання фінансових ресурсів держави;

удосконалено:

– науково-методичний підхід до визначення системно важливих банків в Україні як об'єктів посиленого моніторингу, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на бінарному підході, розширює склад критеріїв системної важливості (розмір банку, його міжнародна активність, взаємозалежність з іншими учасниками ринку, унікальність та складність банківського бізнесу, соціальна значимість), для кожного з яких сформовано систему індикаторів, яка враховує національні особливості банківського бізнесу та стандарти звітності;

– концептуальні засади моніторингу за діяльністю банків шляхом обґрунтування основних положень системи ДРОМДБ, яка відрізняється від існуючої в Україні складом суб'єктів моніторингу, критеріями диференціації його режимів, напрямками та часовою орієнтацією моніторингу, змістом пруденційних вимог, загальнометодологічним підходом до організації моніторингу, підходом до аналізу ризиків та їх типами. Впровадження ДРОМДБ дозволить підвищити інформаційну прозорість та ринкову дисципліну банків, гармонізувати положення мікро- та макропруденційного БН, забезпечити нагляд за індивідуальним та системним ризиками банківської діяльності;

– організаційно-інформаційне забезпечення реалізації базового режиму ДРОМДБ в Україні шляхом обґрунтування сутності та механізму впровадження стейкхолдерської моделі делегованого моніторингу, яка базується на механізмі комплементарної взаємодії НБУ (як контролюючого суб'єкта моніторингу) та ключових зовнішніх стейкхолдерів банку (як суб'єктів делегованого моніторингу). Це дозволить активізувати дію дисциплінарного механізму на

ринку банківських послуг (через кількісний, ціновий та структурний канали) та механізму саморегулювання діяльності банків, сприятиме зменшенню асиметрії ринкової інформації;

набули подальшого розвитку:

– методичні підходи до розуміння сутності моніторингу за діяльністю банків шляхом уточнення його об'єкта, мети та завдань, що дозволило обґрунтувати можливість введення в термінологічний обіг поняття “дистанційний ризик-орієнтований моніторинг за діяльністю банків” як цілісної структурованої сукупності скоординованих за ресурсами, часом та напрямками заходів безперервного спостереження за діяльністю банків (їх фінансовим станом, дотриманням пруденційних норм, процесом прийняття управлінських рішень та організаційно-правовими механізмами їх реалізації, ризиками), а також застосування регуляторних дій з метою ранньої діагностики реальних та потенційних ризиків втрати надійності та стабільності банківської системи в цілому;

– організаційні та методичні основи проведення стрес-тестування банків, які відрізняються від існуючих: 1) використанням його лише для банків, що є об'єктами посиленого та інтенсивного режимів ДРОМДБ; 2) використанням його не як допоміжного, а як самостійного інструмента ДРОМДБ; 3) обґрунтуванням принципів його проведення (обов'язковість, узгодженість, самостійність, незалежність, прозорість, перспективність, обґрунтованість, адаптивність, ієрархічність); 4) підвищенням прозорості його результатів; 5) перенесенням акцентів з аналізу чутливості на сценарний метод, що передбачає формалізацію НБУ макроекономічних сценаріїв розвитку банківської системи, обов'язкове доведення їх до банків, які мають трансформувати ці сценарії в індивідуальні карти ризиків; 6) поєднанням принципів “знизу вгору” та “зверху вниз” при формуванні суб'єктно-об'єктних зв'язків між НБУ та банками;

– методичний інструментарій моніторингу за діяльністю системно важливих банків шляхом розмежування: 1) оперативно-орієнтованих інструментів інтенсивного режиму ДРОМДБ (зокрема, розширено систему

критеріїв диференціації економічних нормативів, скориговано значення нормативів капіталу, поточної ліквідності, кредитного ризику та інвестування для системно важливих банків); 2) стратегічно-орієнтованих інструментів інтенсивного режиму ДРОМДБ (зокрема, обґрунтовано вимоги та розроблено структуру антикризового плану відновлення діяльності системно важливих банків).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані в роботі теоретичні положення доведено до рівня методичних і практичних рекомендацій, які можуть бути використані: НБУ – в процесі удосконалення нормативно-правової бази та методичного забезпечення проведення дистанційного моніторингу; банками України – в процесі стратегічного планування заходів ризик-менеджменту.

Висновки та рекомендації дисертанта щодо визначення системно важливих банків під час безвиїзного нагляду впроваджено в діяльність Управління Національного банку України в Сумській області (довідка від 15.05.2013 № 01-013/2054); щодо використання стрес-тестування та елементів консолідованого нагляду в процесі банківського регулювання та нагляду – в діяльність Управління Національного банку України у Дніпропетровській області (довідка від 05.09.2013 № 12-127/7677); щодо алгоритму використання стрес-тестування в межах системи ризик-менеджменту банку – в діяльність відділення АТ “ОТП Банк” м. Суми (довідка від 14.05.2013 № 001-06/1533); щодо визначення ризик-профілю банку за основними ризиками банку – в діяльність Сумського регіонального управління ПАТ КБ “Надра” (довідка від 17.05.2013 № 153-13/436); щодо розробки антикризового плану відновлення діяльності банку – у діяльність філії – Сумського обласного управління АТ “Ощадбанк” (довідка від 15.05.2013 № 01-13/1548).

Одержані дисертантом наукові результати використовуються у навчальному процесі ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України” при викладанні дисциплін: “Фінансовий

менеджмент у банку”, “Банківський нагляд”, “Банківська справа” (акт від 13.05.2013).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є завершеною, самостійно виконаною науковою працею. Наукові положення, які виносяться на захист, відображені в опублікованих працях. Результати, опубліковані дисертантом у співавторстві, використані в дисертаційній роботі лише в межах його особистого внеску.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися, обговорювалися та отримали схвальну оцінку на міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: “Strategiczne pytania światowej nauki – 2013” (м. Пшемисль, Польща, 2013 р.), “Бъдещите Изследвания – 2013” (м. Софія, Болгарія, 2013 р.), “Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика” (м. Суми, 2012 р.), “Простір і час сучасної науки” (м. Київ, 2012 р.), “Vedecky prumysl evropskeho kontinentu – 2011” (м. Прага, Чехія, 2011 р.), “Проблеми формування нової економіки XXI століття” (м. Дніпропетровськ, 2011 р.). Наукові результати дисертанта представлені також на всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: “Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України” (м. Суми, 2011 р.) та “Фінансово-кредитна система України в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів” (м. Черкаси, 2012 р.).

Публікації. Основні наукові положення, рекомендації та висновки дисертанта опубліковано у 19 наукових працях загальним обсягом 5,63 друк. арк., з яких особисто автору належить 5,2 друк. арк., у тому числі: підрозділи у 2 колективних монографіях, 8 статей у наукових фахових виданнях України (з них: 4 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз; 1 – в електронному науковому фаховому виданні); 1 стаття у зарубіжному науковому виданні; 8 публікацій у збірниках тез доповідей конференцій.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ В СИСТЕМІ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

1.1 Узагальнення теоретичної бази та сучасних тенденцій розвитку банківського нагляду в Україні та світі

В умовах лібералізації товарно-грошових відносин та фінансової глобалізації ключовою проблемою розвитку сучасних держав, у тому числі і України, є забезпечення фінансової стабільності. Посилення ролі фінансового ринку в економічному зростанні країни, зокрема банківської системи, як інфраструктурного елемента фінансового ринку, та як платіжно-розрахункового центра і потужного джерела кредитно-інвестиційних ресурсів в ринковій економіці одночасно, потребує ефективного регулювання та нагляду.

З метою з'ясування сучасних тенденцій розвитку банківського нагляду в цілому, та в Україні безпосередньо, необхідним стає чітке розуміння змісту поняття «банківський нагляд» та відмежування його від суміжних термінів та категорій.

Наразі дослідженню теоретико-методологічного підґрунтя банківського нагляду приділяється велика увага як вітчизняними, так і закордонними авторами. Незважаючи на існуючі напрацювання та здобутки, в науковій думці існує проблема співвідношення понять «банківський нагляд», «банківське регулювання», «банківський контроль». Проведений аналіз понятійного апарату в даній сфері дозволив виокремити три підходи до вирішення зазначеної проблеми (табл. 1.1).

Згідно першого підходу поняття «банківське регулювання», «банківський нагляд», «банківський контроль» не розмежовуються і вживається переважно лише одне з них.

Таблиця 1.1 – Узагальнення теоретико-методологічних підходів до дослідження категоріально-понятійного апарату банківського нагляду

№	Зміст	Автор, джерело
<i>Перший підхід – ототожнення понять «банківський нагляд», «банківське регулювання», «банківський контроль»; ключове поняття – «банківський нагляд»</i>		
1	діяльність державних установ в межах моніторингу національної економіки, обумовленої потребою спостереження за фінансово-кредитними установами, починаючи з моменту їх створення, та впливу на їх діяльність	[209, с.175]
2	процес ліцензування (допуск на ринок у вигляді надання дозволів) та моніторингу функціонування банків з огляду на необхідність захисту прав вкладників та підтримку сфери кредитування та валютної політики країни	[183, с.93]
3	ґрунтується на банківській безпеці та захисті прав і вимог вкладників	[228, с.156]
4	вид нагляду за економікою, що реалізується у вигляді державної діяльності, яка забезпечує відповідність ділової активності банків існуючим правовим нормам та положенням, заснованих на засадах загальносуспільних інтересів	[243, с.150]
<i>Другий підхід – розмежування понять «банківський нагляд», «банківське регулювання», «банківський контроль»</i>		
1	різновиди діяльності з приводу виконання завдання забезпечення стабільного та надійного функціонування банків, що є взаємодоповнюючими	[243, с.150]
2	банківському контролю, на відміну від банківського нагляду, притаманний принцип підлеглих між суб'єктом та об'єктом та можливість втручання в оперативну діяльність об'єкта	[93]
3	банківське регулювання відноситься до юридичної сфери вжитку, а банківський нагляд – до системи державного контролю та моніторингу	[21]
<i>Третій підхід – підпорядкованість та взаємозалежність понять «банківський нагляд», «банківське регулювання», «банківський контроль»</i>		
1	банківський нагляд є складовою банківського регулювання, що виконує контрольну функцію з метою досягнення державних цілей, серед яких стабільність банківської системи, запобігання монополізації ринку та інші	[162]
2	банківське регулювання є узагальнюючим та являє собою систему заходів та певних дій, на підставі яких забезпечується стабільність функціонування банківської системи	[109]
3	контроль є невід'ємною частиною системи регулювання, та реалізується на макрорівні у вигляді банківського нагляду, на мезорівні – внутрішньобанківський контроль, на мікрорівні – клієнтський контроль.	[17]

Так, наприклад, керуючись назвою спеціалізованого органу у сфері банківської співпраці на світовому фінансовому просторі – «Базельській комітет з питань банківського нагляду», ключовим поняттям є банківський нагляд.

Цей підхід є загальноприйнятим у закордонній практиці [183, 209, 212, 228, 243], що, на нашу думку, обумовлено тривалою історією існування фінансового ринку і досвідом державного регулювання цієї сфери, та, як результат, усталеністю основних термінів та категорій.

Згідно другого підходу поняття «банківське регулювання», «банківський нагляд», «банківський контроль» розмежовуються та вживаються як самостійні один від одного терміни. На наш погляд, цей підхід є дещо спрощеним з огляду на нехтування суттєвими взаємозв'язками між категоріями, врахувати які дозволяє третій підхід.

В межах третього підходу простежується чітка ієрархія понять, починаючи з найбільш загального до часткового – «банківське регулювання – банківський нагляд – банківський контроль».

Неможливо не погодитись з думкою О. Хаб'юк [162], що банківське регулювання є конкретним проявом ідеї державного втручання, обумовленої спекулятивною природою банку та одночасно важливістю його в економічних процесах країни. Базуючись на законодавчому рівні визначення терміну «банківське регулювання» (як однієї з функцій Національного банку України, що проявляється у створення системи норм, які, по-перше, регулюють діяльність банків шляхом встановлення загальних принципів банківської діяльності; по-друге, визначають порядок здійснення банківського нагляду; по-третє, встановлюють відповідальність за порушення банківського законодавства) та існуючих поглядів на його зміст [37, 70, 79, 85, 126, 190], банківське регулювання слід розглядати як прояв функції державного управління, яка полягає у створенні належної правової бази для здійснення подальших дій та заходів з метою забезпечення стабільного функціонування банківської системи.

Отже, банківський нагляд є невід'ємним елементом банківського регулювання, основні тенденції розвитку якого, на наш погляд, повинні досліджуватись з функціональної (змістовної), інституційної (організаційної) та методологічної (сутнісної) точок зору [35].

Функціональне призначення банківського нагляду визначено на законодавчому рівні. Згідно ст.67 Закону України «Про банки та банківську діяльність» [112] «метою банківського нагляду є стабільність банківської системи і захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках». Схоже визначення наведено і у ст. 55 Закону України «Про Національний банк України» [115] – «метою банківського регулювання та нагляду є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів».

Слід зазначити, що в науковій літературі простежуються незначні відмінності у поглядах з приводу цього питання. Так, О. Любунь визначає мету банківського нагляду через своєчасне реагування на виявлені порушення та негативні тенденції в діяльності банків з огляду на необхідність укріплення фінансового стану, підтримки надійності та стійкості як на рівні банку, так і на рівні банківської системи [69].

Згідно німецького законодавства банківський нагляд покликаний запобігати незадовільному стану на ринку кредитних та фінансових послуг, як такого, що загрожує безпеці банківських активів та ефективному виконанні банківської діяльності [184].

Ряд інших авторів окреслюють мету банківського нагляду як:

- захист прав вкладників банків та забезпечення стабільного функціонування сфер кредитування й валютної політики [209];
- поточний моніторинг за фінансово-кредитними установами та, за потреби, вплив на них [212];
- оцінка над захистом вкладників та банківською безпекою [228];
- забезпечення відповідності банківських операцій існуючій нормативно-правовій базі, створеної з урахуванням загальносуспільних інтересів [243].

В контексті дослідження функціонального навантаження банківського нагляду слід відмітити, що функції органів банківського нагляду окремими науковцями в сукупності зводяться до нормативно-правової, контрольної-наглядової, регулятивної, з чим неможливо не погодитися [20, 34].

На підставі вище наведеного є всі підстави вважати, що мета банківського нагляду, яка спрямована на підтримання стабільності банківської системи, обумовлена, перш за все, місцем і значенням останньої в забезпеченні економічного зростання країни.

Комерційні банки, частка активів яких є домінуючою в структурі фінансового ринку України, посідають центральне місце в соціально-економічному розвитку країни і, відповідно, є об'єктом посиленої уваги та регулювання. Виступаючи частиною банківської системи, ключовою функцією банків є посередництво, що проявляється у кредитуванні, здійсненні платежів, трансформації заощаджень в капітал, створенні платіжних засобів, та супроводжується підвищеним ступенем ризику.

О.Хаб'юк у своїй роботі особливу увагу приділяє специфічним особливостям банків як об'єктів державного регулювання, виокремлюючи п'ять вагомих аргументів на користь останнього (рис. 1.1).

Виходячи з вище наведеного можна зробити висновок, що ризики, притаманні банківській діяльності, становлять безпосередньо один з факторів невизначеності та джерел порушення стабільності банківської системи.

Незважаючи на чіткість задекларованої мети банківського нагляду, сучасний стан та проблеми банківської системи країн світу, в т.ч. України, свідчать про її неспроможність протидіяти негативним впливам як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, своєчасно ідентифікувати потенційні ризики та адекватно реагувати на них. Відтак існує проблема нерезультативності банківського нагляду.

Рисунок 1.1 – Необхідність регулювання банківської сфери [162]

Справа в тому, що для докризового періоду основна увага регулятора була зосереджена на підтримці платоспроможності та стійкості окремих банків – так званий «мікропруденційний нагляд». Застосування такого підходу не дозволило врахувати ті системні взаємозв'язки між банками та іншими учасниками фінансового ринку, внаслідок яких в подальшому відбулося поширення кризових тенденцій на ринку.

Існування подібних системоутворюючих зв'язків обумовлено:

– по-перше, динамічним розвитком фінансових систем світу до початку кризового періоду та посиленням їх взаємозалежності внаслідок фінансової інтеграції. Нарощування обсягів прямих іноземних інвестицій, у т.ч. проникнення іноземного капіталу на ринок банківських послуг України,

постійний потік капіталу у вигляді субординованих кредитів, випуску єврооблігацій призвело до залежності банківського сектору України від стану країн - «донорів» іноземного капіталу та зовнішніх ринків в цілому;

– по-друге, глобалізацією банківського бізнесу у вигляді концентрації банківського, страхового та промислового капіталів, розширенням спектру банківських послуг, диверсифікацією бізнес-напрямів, проникненням на нові ринки, територіальною розгалуженістю бізнесу тощо.

В подібних умовах причиною кризових явищ, та відповідно, об'єктом банківського нагляду, стає системний ризик як ймовірність втрат реальної економіки внаслідок погіршення стану фінансового ринку в цілому чи окремого його сегменту [81]. Згідно [205] системний ризик має два прояви: перший полягає у виникненні неочікуваних збоїв на фінансовому ринку; другий – у домінуванні окремих (переважно найбільш потужних) учасників фінансового ринку, викликаючи низьку адаптивність системи. Комплекс заходів органів банківського нагляду, спрямованих на мінімізацію системних ризиків, отримав назву макропруденційного нагляду.

Концепція макропруденційного нагляду набуває поширення саме в період боротьби з наслідками світової фінансової кризи, незважаючи на те, що була розроблена Банком міжнародних розрахунків ще у 2000-2006 рр. За словами світових експертів [199, 204, 215], макропруденційний нагляд займає проміжне місце між грошово-кредитною політикою, спрямованої на досягнення макроекономічних показників розвитку, та мікропруденційним наглядом, що зосереджується на попередженні банкрутства окремих банків.

Слід зауважити, що світова тенденція щодо запровадження макропруденційного нагляду в практичну діяльність наглядових органів характеризує зміну функціонального (змістовного) навантаження банківського нагляду, тобто змінює економічну природу банківського регулювання.

Центральне місце в макропруденційній політиці посідають системоутворюючі учасники фінансового ринку та зв'язки між ними.

Відмінності між мікро- та макропруденційним наглядом детально наведено в табл. А.1 додатку А.

Аналізуючи можливість впровадження концепції макропруденційного нагляду в Україні, слід зазначити наявність макроекономічних передумов – внутрішніх та зовнішніх ризиків банківського сектору (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Основні внутрішні та зовнішні ризики (загрози) порушення стабільності банківської системи України (узагальнено автором на підставі [51, 84, 94, 123, 151])

Внутрішні (ендогенні)	Зовнішні (екзогенні)
низька якість активів, зокрема висока концентрація наданих кредитів та частка проблемної заборгованості (за даними НБУ – 12%, за даними рейтингових агентств – до 50%), низький рівень кредитування клієнтів	незважаючи на поступове відновлення ВВП за рахунок внутрішнього попиту, відсутність структурних реформ ускладнює можливості довгострокового соціально-економічного розвитку
чутливість банків до валютного (висока частка валютних кредитів і депозитів) та процентного (короткостроковий та волатильний характер ресурсної бази) ризиків	висока залежність економіки від зовнішньої кон'юнктури, низька конкурентоспроможність національних товарів
збитковість банківського бізнесу, зниження інвестиційної привабливості з боку іноземних інвесторів	незбалансованість платіжного балансу, посилення валютних дисбалансів
низький рівень систем ризик-менеджменту в банках та слабкість внутрішньобанківського контролю	зростання зовнішнього боргу, політика боргового фінансування державних видатків
наявність регуляторних ризиків, підвищення вимог до банківського бізнесу	високий рівень корупції, бюрократії, тіньової економіки

Наведені автором основні загрози порушення стабільності банківської системи та фінансового ринку в цілому свідчать про актуальність та важливість подальших досліджень, присвячених впровадженню концепції макропруденційного нагляду, спрямованого на зниження потенційних дисбалансів.

Оцінюючи фактичний стан справ в Україні щодо питання фінансової стабільності, то починаючи з 2006 р. Національний банк України за методологією МВФ публікує індикатори фінансової стійкості, з 2009 р. – створив Робочу групу з метою розробки національної системи оцінки фінансової стабільності. Іншими словами, концепція макропруденційного нагляду в Україні знаходиться на початковому етапі дослідження, не знайшовши відображення ні на законодавчому рівні, ні в організаційній структурі НБУ, ні в публічних документах.

Таким чином, з позиції функціонального навантаження банківського нагляду у світовій практиці набуває поширення концепція макропруденційного нагляду поряд з існуванням традиційного нагляду (мікропруденційного). Ключовою відмінністю нової концепції є зміщення цільової спрямованості нагляду з індивідуальних до системних ризиків фінансового ринку в цілому, що є актуальним в умовах посилення взаємозв'язків між учасниками як внутрішнього, так і зовнішнього фінансового ринку. Отже, метою банківського нагляду пропонується вважати ранню діагностику реальних та потенційних дестабілізуючих чинників функціонування національної банківської системи, що зміщує акценти при трактуванні об'єкта наглядових заходів з індивідуальних ризиків на системні ризики фінансового сектору в цілому.

За результатами проведеного аналізу можливостей запровадження макропруденційного банківського нагляду в Україні потребують дослідження організаційно-управлінські тенденції в цій сфері.

Тож розглянемо основні тенденції розвитку банківського нагляду з інституційної (організаційної) точки зору. На сьогоднішній день однією з загальносвітових тенденцій в розвитку сучасних наглядових систем є консолідація зусиль державних органів з метою нагляду за ринком фінансових послуг. Поряд з цим пріоритетним стає дотримання принципу ефективності організаційної структури – досягнення цілей банківського нагляду за найменших витрат. Вибір організаційної побудови банківського нагляду визначається, в першу чергу, національними особливостями соціально-

економічного розвитку країни, та зокрема, принципами функціонування її фінансового ринку і системою нагляду за ним. На рис. 1.2. автором узагальнено основні варіанти нагляду за ринком фінансових послуг.

Рисунок 1.2 – Підходи до побудови наглядової системи за ринком фінансових послуг (систематизовано автором на підставі [57, 90, 150, 167, 171, 234])

В контексті наведеної схеми, як стверджують науковці [8, 15, 33, 80, 170, 171] існує тенденція відмови від використання секторної моделі до моделі створення єдиного наглядового органу – «мегарегулятора» у зв'язку з неефективністю першої в умовах зростання мобільності капіталу в світовому фінансовому середовищі. Так, на початку ХХІ ст. (2000-2006 рр.) близько тринадцяти європейських країн відмовилися від її використання. Економічним підґрунтям такого переходу виступили [6, 25, 166, 240]:

– конвергентність секторів фінансового ринку та поява комбінованих фінансових інструментів;

- посилення ролі небанківських фінансово-кредитних установ та тісна кооперація з банківським сектором;
- якісне та кількісне зростання основних показників фінансового ринку;
- процедури консолідації бізнесу, а саме угоди злиття та поглинання, та створення великих фінансових структур (конгломератів) на ринку.

При цьому ключова роль нагляду належить все ж таки центральному банку країни, хоча і існує декілька варіантів його участі в наглядовому процесі, коли функції банківського нагляду виконує:

- виключно центральний банк країни (Іспанія, Греція, Португалія, Україна);
- спеціалізовані органи (інститути) та безпосередньо центральний банк країни (США, Франція, Італія, Нідерланди);
- незалежні спеціалізовані органи (інститути) в поєднанні з суттєвими обмеженнями ролі центрального банку (Канада, Великобританія);
- відокремлений орган – «мегарегулятор» (Швейцарія, Чехія, Угорщина).

Аналізуючи доцільність зміни організаційної структури банківського нагляду України та запровадження його альтернативних варіантів, потрібно враховувати світовий досвід (переваги та недоліки окремих моделей та підходів наведено у табл. А2 додатку А) та наявність економічних передумов для подібних змін.

В умовах секторної моделі нагляду за фінансовим ринком в Україні підвищення уваги питанням можливості створення єдиного органу банківського нагляду відбулося під час розгортання фінансово-економічної кризи, яка спричинила появу проблем не лише в банківському секторі, а й в діяльності небанківських установ (кредитних спілок, страхових компаній тощо). Однак слід зауважити, що авторська позиція на боці поглядів групи науковців, які доводять відсутність потреби у створенні на сьогоднішній день мегарегулятора та недоцільність відокремлення функцій банківського нагляду з компетенції Національного банку України.

На думку фахівців «...про можливість створення мегарегулятора потрібно говорити тоді, коли будуть сформульовані чіткі регульовані ринки і сильні регулятори...в Україні ринок фінансових послуг ще достатньо слабкий, закритий та спекулятивний» [158].

За словами представників Національного банку України банківський нагляд повинен бути в структурі НБУ, оскільки саме там зосереджена вся звітність банків [152]. Не дивлячись на те, що ця заява була зроблена ще у 1995 р. аргумент на користь існування нагляду в НБУ залишається актуальним.

Крім зазначеного, слід мати на увазі банкоцентричний характер фінансової системи України (відповідно нерозвиненість небанківських фінансово-кредитних установ) та той факт, що український фінансовий ринок є ще недостатньо зрілим як за кількісними, так і за якісними параметрами.

Іншими словами, зміни організаційного характеру системи банківського нагляду в Україні не є гарантією його ефективності та результативності, оскільки вони лише створюють підґрунтя для його досягнення. На наш погляд, важливого значення набуває ефективний комунікаційний та інформаційний зв'язок між існуючими державними органами нагляду за фінансовим ринком в Україні, а саме Національним банком України, відповідального за банківський сектор, Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, що здійснює нагляд за діяльністю небанківських фінансових установ, та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, до компетенції якого входять наглядові функції в частині фондового ринку, з метою досягнення фінансової стабільності.

Щодо можливості виведення функції банківського нагляду з компетенції Національного банку України, то дотримуємося думки щодо недоцільності такого заходу з огляду на національні економічні та історичні особливості фінансової системи. Так, для України, як і для більшості країн колишнього СРСР, притаманним є активний розвиток банківського сектору в частині акумулювання ресурсів для фінансування економічного розвитку держави, інституційна, операційна та економічна незалежність саме Національного банку

України, порівняно з потенційно можливими інститутами банківського нагляду (існуючими чи новоствореними в перспективі). Слід також згадати і про найбільший досвід роботи Національного банку України на фінансовому ринку, постійний процес вдосконалення організаційної структури банківського нагляду (табл. А3 додаток А) з метою досягнення її відповідності вимогам фінансового середовища.

Як підкреслено в роботі [23, с. 31] саме Національний банк України має бути органом банківського нагляду, який здатен підтримувати необхідний рівень стандартизації та професіонального підходу у вітчизняній фінансово-кредитній системі.

Таким чином, дослідивши світові тенденції розвитку банківського нагляду з організаційної (інституційної) точки зору, слід зазначити превалювання принципу «економічної сутності над формою». На наш погляд, ключовою проблемою банківського нагляду в Україні є не організаційні недосконалості, а змістовні – методологічні засади та інструментарій здійснення банківського нагляду. Хоча не відкидаємо тези про необхідність організаційно-управлінських удосконалень в частині здійснення банківського нагляду, зокрема налагодження інформаційного обміну між існуючими наглядовими органами за функціонуванням фінансового ринку.

Перейдемо до розгляду основних тенденцій розвитку банківського нагляду з методологічної точки зору та їх впливу на функціонування банківського нагляду в Україні.

В умовах посилення економічної та фінансової інтеграції України до європейського співтовариства важливого значення набуває єдність правил ведення банківського бізнесу для всіх учасників, що ґрунтується на уніфікованих нормах державного регулювання та нагляду. Це стало можливим завдяки функціонуванню Базельського комітету з банківського нагляду та регулювання, метою діяльності якого насамперед є зближення принципів та підходів банківського нагляду і регулювання до банків як головних суб'єктів фінансово-кредитних відносин в умовах міжнародного руху капіталу.

Внаслідок цього методологічною базою реалізації функцій банківського нагляду слід вважати Базельські угоди, які виступають інструментом регламентації особливостей організації і загальних засад здійснення нагляду відповідними наглядовими органами різних країн світу. Слід зазначити, що з ускладненням зовнішнього фінансового середовища відбувався і розвиток стандартів і принципів функціонування в ньому банків. Еволюцію та зміст основних Базельських угод узагальнено у табл. 1.3.

Серед основних світових тенденцій розвитку банківського нагляду слід відмітити наступні концептуальні зрушення [60, 63, 78, 95, 156, 167, 168]:

- по-перше, перехід на ризик-орієнтований підхід в банківському нагляду, де ризики виступають основним джерелом фінансової нестабільності країни та потребують створення відповідних систем моніторингу та управління;
- по-друге, забезпечення транспарентності функціонування основних учасників міжнародного руху капіталу, зокрема банків, шляхом підвищення рівня публічності розкриття інформації;
- по-третє, зміщення акцентів методичних засад банківського нагляду з надмірного державного регулювання та втручання у банківській бізнес на посилення самоорганізації та відповідальності банків в оцінюванні ризиків, що вимагає високого рівня ринкової дисципліни.

Аналізуючи вплив світових тенденцій на розвиток банківського нагляду в Україні, слід відмітити факт повного впровадження Базеля-I та поступової реалізації стандартів Базеля-II. Відповідно до Постанови НБУ [172] (яка так і залишилася проектом) передбачено поетапне впровадження Базеля-II в Україні, яке повинно завершитися до 2020 року:

- а) «мінімальні вимоги до капіталу»:
 - врахування кредитного ризику на підставі стандартизованого підходу – до 2010 р., на підставі внутрішніх рейтингів – до 2020 р.;
 - врахування операційного ризику на підставі підходу базового індикатора – до 2010 р.; на підставі стандартизованого підходу – до 2015 р.;
- б) «контроль з боку нагляду» – до 2008 р.;

Таблиця 1.3 – Еволюція Базельських угод та їх основні положення
(узагальнено автором на підставі [177, 178, 189, 218, 219])

Назва, рік	Основний зміст	Особливості впровадження
«Міжнародне наближення розрахунку капіталу та стандартів капіталу» (1988 р.) [219]	містить три основні положення: 1. склад капіталу: основний (капітал першого рівня) та додатковий (капітал другого рівня) 2. врахування ризику: п'ять вагових коефіцієнтів ризику для зваження активів на розмір кредитного ризику 3. коефіцієнт достатності капіталу повинен бути не менше 8%, розрахований як співвідношення капіталу та зважених за ступенем ризику активів	до 2004 року було запроваджено у майже 130 країнах, світу, в т.ч. Україні, внаслідок відносної простоти та доступності методичної бази
«Основні принципи ефективного банківського нагляду» (1999 р.) [189]	спрямованість на встановлення стандартів здійснення банківського нагляду у вигляді 25 основних принципів, які умовно можна об'єднати у вимоги, що стосуються: – умов ефективного банківського нагляду (принцип 1); – структури нагляду, офіційних повноважень (принцип 2-5, 22); – пруденційних правил та вимог (принципи 6-15); – методів банківського нагляду (принципи 16-20); – розкриття інформації (принцип 21); – транскордонних банківських операцій (принципи 23-25)	за результатами перевірки МФВ та Світового банку у 2007 р. Україною повністю або значною мірою виконуються всі 25 принципів
«Міжнародна конвергенція розрахунку власного капіталу і вимог до власного капіталу: доопрацьована рамкова угода» (2005 р.) [218]	містить три основні «компоненти-опори»: 1. мінімальні вимоги до капіталу: визначення величини капіталу з урахуванням кредитного, ринкового та операційного ризиків 2. контроль з боку нагляду: посилення вимог до внутрішньобанківських систем контролю та управління ризиками 3. ринкова дисципліна: досягнення публічності інформації щодо власників банку, стану систем ризик-менеджменту та достатності капіталу	за оцінками реалізація угоди є високовитратною, для європейського банку в середньому становить від 80-150 млн. євро
«Базель III: Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків і банківських систем» [177] та «Базель III: міжнародні підходи до визначення ризику ліквідності, стандартів та моніторингу» (2010 р.) [178]	містять три напрямки реформ: 1. реформа капіталу: підвищення мінімальних вимог до основного капіталу (першого рівня), створення буферів капіталу на період фінансово-економічної нестабільності, в т.ч. контрциклічного буферу 2. реформа ліквідності: введення короткострокових та довгострокових коефіцієнтів ліквідності 3. інші елементи, спрямовані на зниження системних ризиків фінансової системи: встановлення співвідношення власних та залучених коштів (показника фінансового левериджу), посилення нагляду за системоутворюючими банками	вступає в дію з 2012 року, орієнтовна дата завершення впровадження нових стандартів – 2019 рік

в) «ринкова дисципліна» – до 2007 р.

На сьогоднішній день серед конкретних заходів реалізації Базеля-II в Україні слід зазначити:

1. Підвищення участі банків у наглядовому процесі в частині формування власних систем ризик-менеджменту та встановлення принципів корпоративного управління в банках України [76, 77]. За словами представників Національного банку України, зважаючи на рекомендований статус зазначених нововведень спостерігається формальний підхід до їх використання в українській банківській практиці.

2. Впровадження методичних засад здійснення ризик-орієнтованого банківського нагляду шляхом прийняття методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [105]. Водночас слід відмітити слабкий рівень практичних напрацювань у сфері оцінки рівня прийнятих банком ризиків та відсутність кількісних критеріїв їх оцінювання.

3. Забезпечення публічності фінансової звітності комерційних банків, а за допомогою приміток до звітності – також даних щодо таких ризиків як кредитний, ринковий та ризики ліквідності, і систем управління ризиками в банку. Крім того, Національний банк України забезпечує інформацією щодо власників істотної участі банків України, яку можна знайти у вільному доступі на офіційному сайті НБУ.

В цілому за результатами дослідження наукових праць, присвячених питанням адаптації української банківської системи до Базеля-II [36, 56] можна зробити висновок, що найбільш проблемним залишається впровадження першої компоненти – опори «Мінімальні вимоги до капіталу», заснованої на оцінці кредитного, ринкового та операційного ризиків. З одного боку, використання найпростіших підходів, наприклад, для розрахунку операційного ризику, є високо витратним для банків України – відрахування 15 % від валового чистого доходу банку за три роки є неприйнятним в посткризових умовах їх функціонування, доволі часто навіть збиткового. З іншого боку, застосування більш складних методів оцінки ризиків обмежується відсутністю елементів

ринкової інфраструктури (достатньо кількості рейтингових агентств), відповідних статистичних даних за багаторічний період, необхідних для оцінювання ризиків, та звісно необхідністю часових та матеріальних витрат.

Узагальнюючи теоретичну базу здійснення банківського нагляду та світові тенденції його розвитку з функціональної, інституційної та методологічної позицій, надалі виникає потреба у дослідженні концептуальних засад системи безвиїзного нагляду як пріоритетної форми здійснення банківського нагляду в сучасних умовах.

1.2 Методичні засади реалізації дистанційного моніторингу в системі банківського нагляду

Сучасні тенденції розвитку банківського бізнесу, а саме схильність до концентрації ризиків та здійсненні спекулятивних операцій, недобросовісної поведінки на ринку банківських послуг тощо, потребують чіткої регламентації цих процесів з боку державних органів. Результативність банківського нагляду, спрямованого на досягнення наглядовими органами фінансової стабільності, стає можливою лише за наявності необхідних для цього умов. Своєчасність виявлення не стільки вже існуючих, а скільки потенційних проблем в діяльності банків та, відповідно, пом'якшення соціально-економічних наслідків поширення негативних тенденцій банківського сектору країни повинно забезпечуватися відповідними інструментами та формами здійснення банківського нагляду, сконцентрованих на підтримці стабільності, надійності та безпеки національної банківської системи.

Згідно з одним із основних принципів ефективного банківського нагляду, затверджених Базельським комітетом з банківського нагляду та регулювання (принцип 20 [189]) методи нагляду мають охоплювати форми виїзного та безвиїзного нагляду.

Закон України «Про Національний банк України» (ст.61) [115] вказує наявність відповідних форм державного регулювання діяльності банків в Україні, а Закон України «Про банки і банківську діяльність» (ст.67) [112] уточнює їх – це інспекційні перевірки та безвиїзний нагляд.

Отже, з юридичної точки зору безвиїзний нагляд є невід'ємною складовою банківського нагляду, формою його здійснення, що являє собою опосередкований інструмент наглядового процесу та не передбачає безпосереднього втручання в операційну діяльність банку, на відміну, від інспекційних перевірок.

Економічним підґрунтям безвиїзного нагляду є ризикованість банківської діяльності як різновиду фінансового посередництва, пов'язаного з трансформацією фінансових ресурсів за якісними (часовим, просторовим) і кількісними (масштабом операцій) критеріями, та необхідність постійного її моніторингу. В основі безвиїзного нагляду лежить економічний аналіз як процес відстеження зв'язків та взаємозалежностей розвитку об'єкту дослідження (банку) з метою виявлення тенденцій його розвитку, виявлення основних факторів впливу на результати діяльності, обґрунтування подальших управлінських рішень. Іншими словами, моніторинг ризиків банківської діяльності, як предмет безвиїзного нагляду в умовах впровадження ризик-орієнтованого нагляду, виконує превентивну функцію («превентивний» від лат. попереджувальний, запобіжний [82, 110]).

Як стверджує Бистрицька О. [15] безвиїзний нагляд пройшов два етапи розвитку, еволюційні зміни якого стосувалися переважно удосконалення методичного інструментарію оцінки надійності і стійкості банків, та банківської системи в цілому.

На першому етапі основна увага наглядових органів була зосереджена на встановленні вимог та обмежень діяльності банків, дотримання яких дозволяло знижувати ризики до прийняттого рівня. Відповідно метою дистанційного нагляду виступала перевірка факту дотримання встановлених правил та норм банками.

Виникнення другого етапу розвитку безвиїзного нагляду пов'язане, перш за все, з основними тенденціями розвитку банківського бізнесу у другій половині ХХ – початку ХХІ ст., а саме процесами глобалізації ринків та фінансової інтеграції, ускладнення фінансово-кредитних відносин та інструментів, що їх супроводжують, посилення взаємозв'язків між учасниками фінансової системи країни [32]. На цьому етапі виникає потреба у відстеженні динамічних змін в банківському секторі, ідентифікації потенційних загроз втрати банками стійкості та надійності та одночасно ефективному використанні наглядових ресурсів. Безвиїзний нагляд стає пріоритетною формою банківського нагляду, порівняно з інспекційними перевірками, які є достатньо витратними та результати яких швидко втрачають актуальність в умовах динамічного зовнішнього середовища. Перед безвиїзним наглядом постає задача не лише контролю відповідності діяльності банків встановленим нормам та обмеженням, а й здійснення превентивних заходів, спрямованих на попередження настання кризових подій, тобто з'являється функція управлінського впливу на об'єкт моніторингу – банк. У свою чергу ефективність виконання зазначених задач залежить від інструментів, що використовуються та якості інформаційного забезпечення безвиїзного нагляду.

Таким чином, з економічної точки зору безвиїзний нагляд є системою заходів, заснованих на безперервному процесі спостереження (моніторингу) за діяльністю банків, його фінансовим станом з метою попередження втрати надійності та стабільності банківської системи країни. Результативність безвиїзного нагляду можлива лише в результаті злагодженості та взаємодоповнення всіх її елементів, зв'язків та процесів. Система безвиїзного нагляду базується на дистанційному моніторингу, тому з метою формування комплексного уявлення про методичні засади реалізації дистанційного моніторингу в системі банківського нагляду розглянемо його з позиції системного підходу, а саме як сукупності цільової, організаційної, функціональної (інструментальної) підсистеми та підсистем забезпечення, що знаходяться у тісному взаємозв'язку (рис. 1.3).

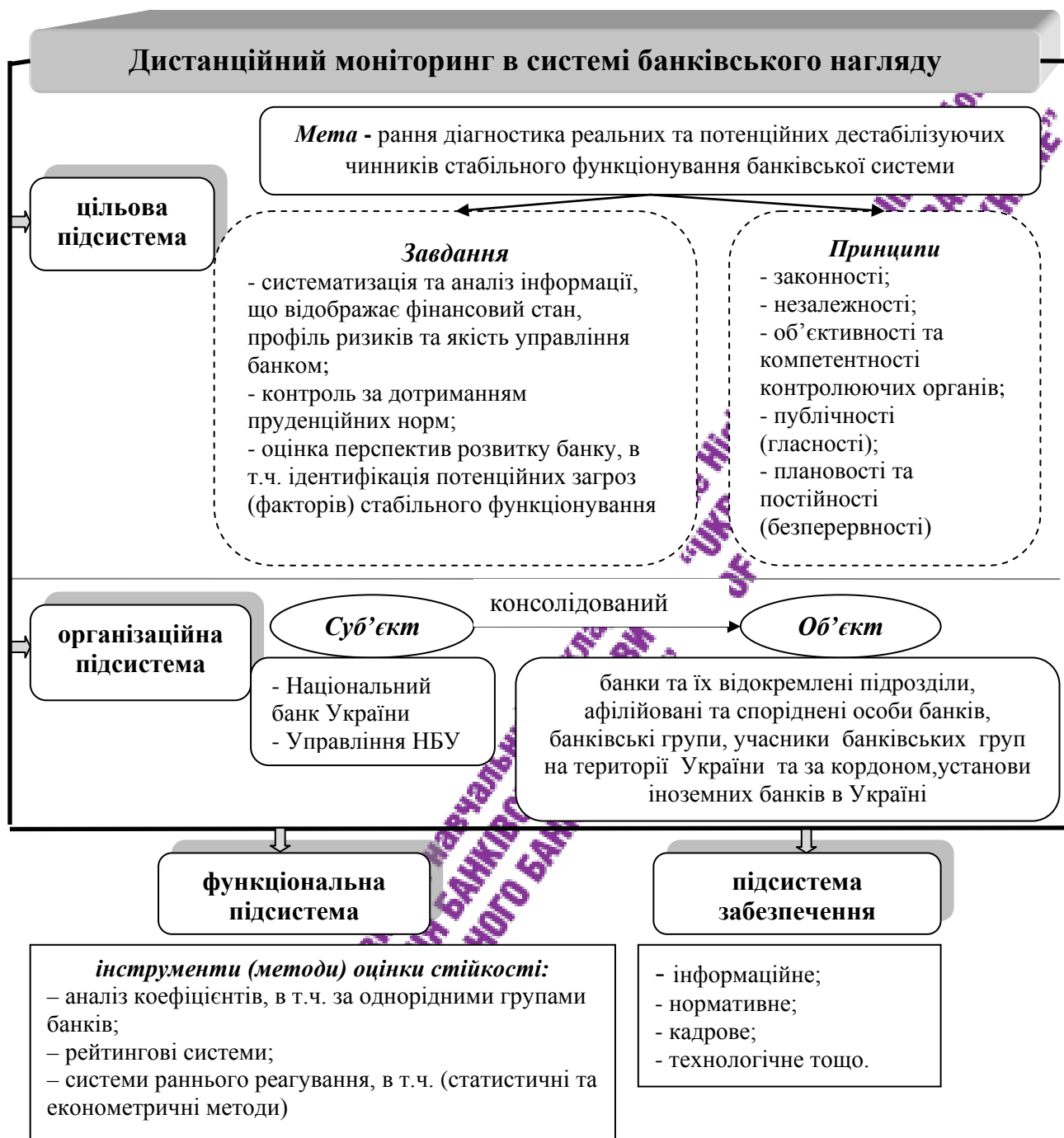

Рисунок 1.3 – Методичні засади реалізації дистанційного моніторингу в системі банківського нагляду

Досліджуючи безвиїзний нагляд як систему, слід відмітити ключову роль саме цільової підсистеми, від наявності та чіткої визначеності якої залежить результативність не лише безвиїзного нагляду, а й банківського нагляду в цілому.

Як зазначено в роботі [15], в сучасних умовах впровадження ризик-орієнтованого банківського нагляду основною метою дистанційного

моніторингу є ідентифікація та попередження проблем у розвитку банків, і банківської системи в цілому, та недопущення дестабілізаційного впливу банків в загальноекономічних масштабах.

В контексті цього слід додати, що ще на початку 2000 рр. українськими науковцями безвиїзний нагляд розглядався в якості системи раннього реагування на проблеми, виявлені в діяльності банків [83, с.236].

Схожого підходу до визначення цільової спрямованості дистанційного нагляду дотримуються і наглядові органи. Так, метою дистанційного моніторингу у Республіці Білорусь є вжиття заходів наглядового реагування, спрямованих на забезпечення безпечного та ліквідного функціонування банків, в т.ч. мінімізацію частоти банкрутств та витрат, пов'язаних з ними [19].

Основним напрямком розвитку дистанційного моніторингу в системі центрального банку Росії у 2010 році стало впровадження ризик-орієнтованого підходу, заснованого на ранній діагностиці проблем в діяльності банків та, відповідно, вжиття заходів щодо їх усунення [19].

Тимчасом згідно річного звіту Національного банку України за 2010 рік дистанційний моніторинг визначається як такий, що спрямований на оцінку відповідності діяльності банків встановленим вимогам та обмеженням. На наш погляд, подібна позиція наглядового органу країни дещо суперечить переходу на ризик-орієнтований банківський нагляд.

Отже, в сучасних умовах цільова спрямованість безвиїзного нагляду має пруденційний (попереджувальний) характер та ґрунтується на ранній діагностиці реальних та потенційних дестабілізуючих чинників стабільного функціонування національної банківської системи.

Реалізація сформульованої мети знаходить своє відображення у завданнях, які виконує моніторинг, та принципах, на основі яких він провадиться.

Згідно [92] дистанційний (або документарний) моніторинг спрямований на вирішення трьох основних завдань:

- моніторинг рівня ризиків окремого банку та порівняно з групою однорідних банків;
- моніторинг виконання банком встановлених пруденційних норм;
- збір даних для подальших управлінських рішень з боку наглядового органу, в т.ч. інспекційних перевірок.

В роботі [42], окрім вище згаданих завдань, авторами зазначається, по-перше, задача виявлення факторів впливу на надійність та стійкість банків і банківської системи; по-друге, оцінка ефективності системи державного регулювання банківської діяльності.

Грунтуючись на роботі [15] до основних завдань безвізного банківського нагляду в умовах впровадження ризик-орієнтованого нагляду, на нашу думку, доцільно віднести:

- акумулювання, систематизація та аналіз інформації, що відображає фінансовий стан, профіль ризиків та якість управління банком як передумов стабільності банківської системи;
- контроль виконання банком пруденційних норм та обмежень;
- оцінка перспектив розвитку банку, в т.ч. ідентифікація потенційних загроз (факторів) стабільного функціонування;
- планування та вжиття подальших управлінських дій з боку наглядових органів, в т.ч. з метою сприяння ефективним інспекційним перевіркам як наступного етапу банківського нагляду.

Оскільки безвізний нагляд є конкретною формою реалізації банківського нагляду, то і принципи ефективного банківського нагляду є базовими для безвізного нагляду та такими, що визначають стандарти пруденційного нагляду та регулювання банківської діяльності [189]. Це стосується, в першу чергу, принципу законності (наявність відповідної законодавчої бази для здійснення наглядового процесу); незалежності (чітке закріплення прав та обов'язків наглядового органу); об'єктивності та компетентності контролюючих органів з метою належного розуміння операцій, що охоплюються наглядовим процесом; публічності/гласності як для наглядового

органу (оприлюднення основних нормативно-правових актів), так і для суб'єкта, що перевіряється (опублікування фінансової звітності банків), плановості та постійності (безперервності) нагляду.

Організаційна підсистема охоплює суб'єктно-об'єктні відносини, що виникають в процесі реалізації безвиїзного нагляду. Суб'єктом дистанційного моніторингу є наглядовий орган та його спеціалізовані структурні підрозділи – в Україні це Національний банк України, зокрема Генеральний департамент банківського нагляду, та управління НБУ. Крім того, реалізація безвиїзного нагляду розподілена між структурними одиницями Національного банку України за групами банків (відповідно до класифікації НБУ). Зокрема, моніторинг діяльності банків 1 та 2 групи здійснюється Генеральним департаментом банківського нагляду (м. Київ), а банків 3 та 4 груп – управліннями НБУ.

В якості об'єкта безвиїзного нагляду виступає діяльність банків (в т.ч. його структурних підрозділів) та банківських груп. Так, згідно ст.67 Закону України «Про банки та банківську діяльність» [112] наглядова діяльність НБУ охоплює всі банки та їх відокремлені підрозділи (філії, відділення, представництва), афілійовані (юридичні особи, в яких банк має істотну участь або які мають істотну участь у банку) та споріднені (юридичні особи, які мають спільних з банком власників істотної участі) особи банків, банківські групи, учасники банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні.

Поява банківських груп (у т.ч. транснаціональних банків), як об'єкту нагляду, викликана активними процесами фінансової глобалізації та інтеграції ринків капіталів, розширенням ринків фінансового, та банківського бізнесу зокрема. Впровадження консолідованого підходу в наглядову практику обумовлена виникненням специфічних ризиків в межах банківської групи, учасники якої пов'язані між собою вкладенням в капітал та іншими механізмами впливу [3, 26, 68, 214]. Концепція консолідованого нагляду є одним з основних принципів ефективного банківського нагляду [189],

застосування якої в сучасних умовах дозволяє мінімізувати ризики зловживань учасниками банківської групи через ідентифікацію та посилений контроль за особами та організаціями, які прямо чи опосередковано можуть контролювати діяльність банку.

З позиції системного підходу в основі функціональної підсистеми безвиїзного нагляду лежить інструментарій його здійснення, застосування якого забезпечує реалізацію мети та основних завдань дистанційної форми банківського нагляду. В контексті інструментарію, що застосовується безвиїзним наглядом, слід відмітити, що в економічній літературі предметом досліджень виступають переважно методи оцінки стійкості банків та банківської системи.

У роботі [39] серед основних підходів, що використовуються Національним банком України при аналізі банків, виділено описові (описові) та нормативні моделі, порівняльний аналіз, рейтингові системи та системи раннього реагування, стрес-тестування, методи імітаційного моделювання та вартісної оцінки ризиків. При цьому автором зазначається, що в українській наглядовій практиці не набули широкого застосування останні два підходи та дистанційні рейтингові системи. Так, дійсно рейтингова система оцінка CAMELS призначена для використання виключно в процесі інспекційних перевірок Національним банком України, оскільки, за словами наглядового органу, вимагає ретельного аналізу банку на місці [74].

Схожий перелік методів оцінки наводиться і в роботі [52], який відрізняється від вище зазначеного переважно назвою інструментів. Це система обов'язкових економічних нормативів та показників системи раннього реагування, балансовий метод, метод експертних оцінок, нейромережеве моделювання, метод узагальнюючого (інтегрального) показника, використання показників фінансової стійкості.

Згідно [92] в якості критерію для поділу аналітичних методів, що використовуються в процесі документарного аналізу (основного в системі безвиїзного нагляду) обрано ступінь складності. Відповідно до зазначеного

критерію автором розглядається наступна піраміда моделей документарного нагляду (рис.1.4).

Рисунок 1.4 – Піраміда зростання складності моделей документарного нагляду

[92]

В межах піраміди виділяється дві основні групи методів. Перша («простий підхід») група охоплює коефіцієнтний аналіз, що дозволяє розрахувати сукупність показників діяльності банку з метою подальшого співставлення з нормативним значенням або показниками однорідних груп банків. Друга група методів – «просунутий підхід» – передбачає використання статистичного та економетричного аналізу для визначення ймовірності дефолту банку чи встановлення відповідного рейтингу.

При цьому автором підкреслюється, що відбір наглядовим органом тієї чи іншої групи методів залежить як від адекватності (в т.ч. достовірності) інформаційного забезпечення, так і співвідношення «витрати/результат» при здійсненні наглядового процесу.

Останнім часом широкого поширення набула класифікація основних підходів до організації систем банківського моніторингу, що була розроблена фахівцями Банку міжнародних розрахунків (табл. 1.4).

Заслуговує на увагу підхід групи російських дослідників [42], яка розглядає інструментарій дистанційного моніторингу в розрізі основних напрямків його здійснення:

Таблиця 1.4 – Підходи до організації системи банківського моніторингу

[237]

Підходи	Особливості аналізу					
	оцінка поточного фінансового стану	прогнозування майбутнього фінансового стану	оцінка з використанням кількісного аналізу та статистичних процедур	використання якісних оцінок	фокусування на категоріях ризику	зв'язок з формальними заходами банківського нагляду
Рейтинги (дистанційні)	***	*	**	**	**	*
Коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп	***	*	***	*	**	*
Комплексні оцінки банківського ризику	***	**	**	**	***	***
Статистичні моделі	**	***	***	*	**	*

Примітка. * – низький; ** – середній; *** – високий рівні значущості

– коефіцієнтний підхід використовується при моніторингу за дотриманням банками обов'язкових нормативів, моніторингу ризиків банку (кредитного, ринкового та ризику ліквідності) та достатності капіталу;

– стрес-тестування при оцінці ризиків банку;

– показники фінансової стійкості при моніторингу системної стабільності, зокрема в частині банківського сектору.

Розглянемо більш детально найбільш поширені інструменти, що використовуються в процесі реалізації безвиїзного банківського нагляду.

Коефіцієнтний аналіз є основним та найбільш поширеним інструментом безвиїзного банківського нагляду з огляду на простоту застосування, низький рівень витрат часових та матеріальних ресурсів тощо. Сутність методу полягає у детальному дослідженні фінансової звітності банків шляхом техніки вертикального та горизонтального економічного аналізу, побудови системи

аналітичних коефіцієнтів, які дають змогу оцінити основні сфери діяльності банку як предмету нагляду.

Слід зауважити, що центральне місце при використанні коефіцієнтного підходу посідає відбір показників, що виражають фінансовий стан банку, та єдиної системи яких наразі не існує. Серед основних напрямків наглядової діяльності країн ЄС виділяють оцінку результатів діяльності банку (прибутковість, ефективність, структура доходів, маржа), ризиків, резервів та структури балансу (кредитний ризик, капітал) та оцінку загальної динаміки діяльності банку [92]. Система коефіцієнтів та порядок їх розрахунку наведено у табл. Б1 додатку Б.

Відповідно до роботи [10] однієї з найбільш розвинутих систем коефіцієнтного аналізу вважається система BAKred Information System (BAKIS), що застосовується центральним банком Німеччини та містить в собі 47 коефіцієнтів, з яких 19 зосереджена на оцінці кредитних ризиках банку, 16 – ринкових, 2 – ліквідності, 10 – фінансових результатах діяльності банку. Наразі наглядовим органом проводяться дослідження щодо встановлення рівня пріоритетності окремих груп коефіцієнтів.

Особливістю застосування коефіцієнтного підходу є його спрямованість на виявлення причинно-наслідкових взаємозв'язків економічних процесів, які прямо чи опосередковано впливають на діяльність банку, тобто ідентифікацію чинників реальної чи потенційної втрати фінансової стійкості. Важливого значення набуває формування та аналіз показників, які концентрують результати сукупності пасивних та активних операцій банку та дозволяють виявляти основні фактори впливу. Такий стан речей потребує теоретичної концепції аналізу діяльності банку, побудованої на принципах комплексності, узгодженості, економічної обґрунтованості природи банку та балансовому рівнянні, згідно якого активи банку дорівнюють залученому та власному капіталу. Орієнтація безвиїзного нагляду на подібну концепцію комплексного аналізу банківської діяльності дозволяє враховувати специфічні особливості роботи банку, зокрема домінування руху фінансового капіталу переважно у

вигляді залученого капіталу, високої ризиковості діяльності, пов'язаної з існуванням дилеми «доходність-ризик-ліквідність». Узагальнюючи основні напрацювання в частині аналізу банківської діяльності [9, 13, 40, 169, 24, 38], доцільним буде навести загальну схему комплексного аналізу банківської діяльності, яка покладена в основу коефіцієнтного підходу в процесі здійснення дистанційного моніторингу (рис. 1.5).

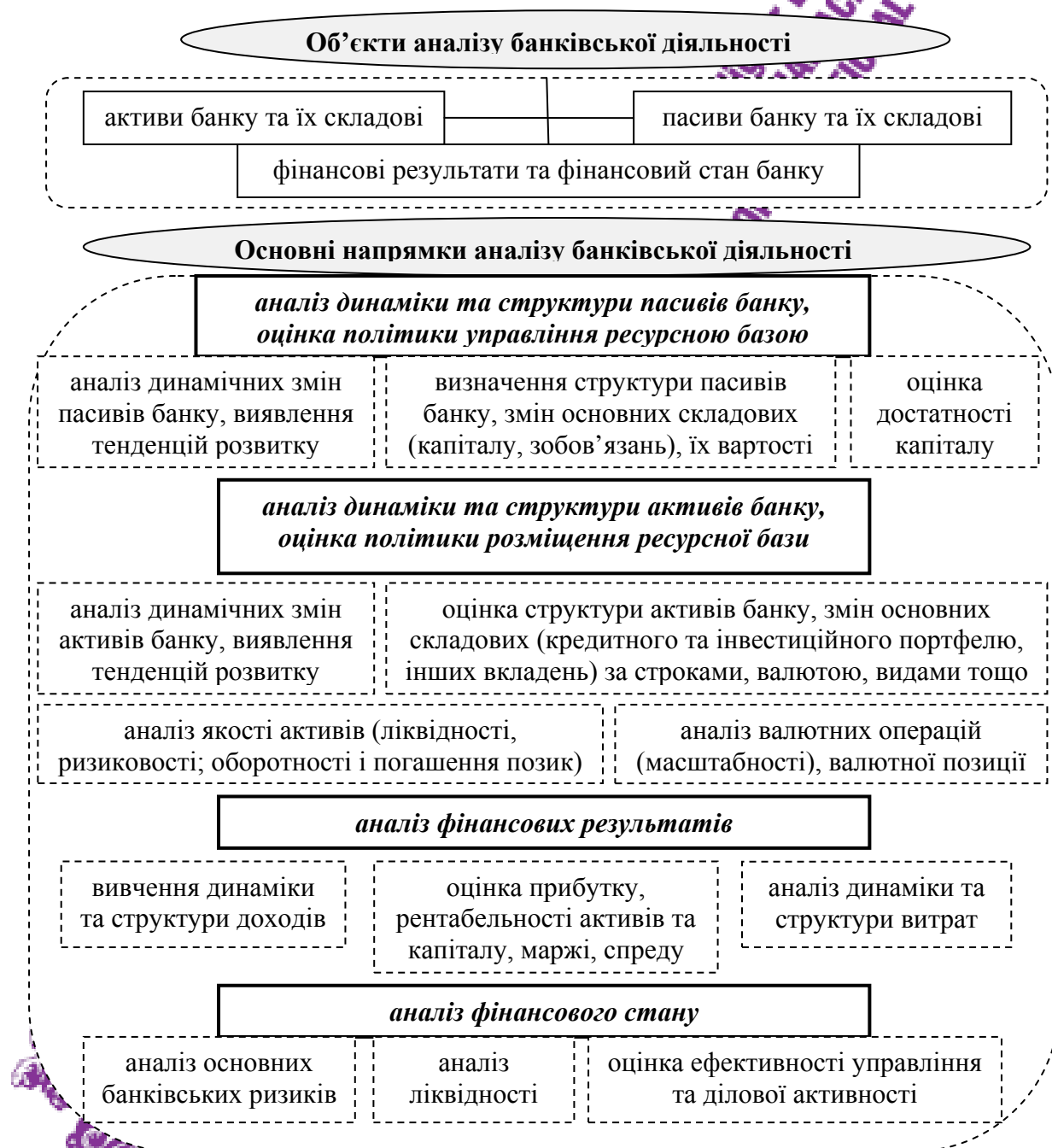

Рисунок 1.5 – Схема комплексного аналізу банківської діяльності, покладеної в основу коефіцієнтного підходу в системі безвиїзного банківського нагляду

Підсумовуючи слід зазначити, що коефіцієнтний аналіз є мінімально необхідним інструментом безвиїзного банківського нагляду, слугуючи одночасно джерелом для застосування інших, більш складних інструментів. Серед проблемних аспектів застосування коефіцієнтного підходу доречно відмітити, по-перше, потребу у науковій обґрунтованості нормативних (граничних) значень коефіцієнтів з метою адекватного їх порівняння та постійному їх перегляді відповідно до умов зовнішнього середовища; по-друге, неможливість враховувати системні ризики, що особливо стає актуальним на сучасному етапі розвитку фінансових систем країн світу.

В умовах динамічного розвитку фінансового ринку та волатильності економічних процесів розрахунок багаточисельних коефіцієнтів, що відображають фінансовий стан і стійкість банків, є достатньо трудомістким та тривалим процесом, що в результаті суттєво знижує актуальність та оперативність аналітичного інструментарію безвиїзного нагляду. З метою забезпечення ефективності наглядового процесу важливого значення набуває задача спрощення методології аналізу фінансового стану банку при одночасному збільшенні кола оцінних параметрів.

Подібна задача вирішується за допомогою рейтингової оцінки як комплексної характеристики стану банку. Крім того, потреба у здійсненні інтегральної оцінки виникає у зв'язку з труднощами окремих коефіцієнтів чи їх груп дати узагальнену оцінку стійкості окремого банку через суперечності отриманих значень.

Комплексність та доступність рейтингової оцінки робить її привабливим інструментом оцінювання з боку різних суб'єктів, зацікавлених в стійкому та надійному розвитку банку – клієнтів, рейтингових агентств, банків-контрагентів та органів банківського нагляду (методики В.С. Кромонава, О.Б. Ширинської, ІЦ «Рейтинг», «Комерсант», рейтинг стабільності Аналітичного центру фінансової інформації (Росія), Camels, FIMS [61, 86, 96, 100, 161]).

Досліджуючи місце рейтингової оцінки в системі банківського нагляду слід зауважити можливість її отримання як дистанційним способом, так і

безпосередньо в процесі інспекційних перевірок. Найбільш поширена рейтингова оцінка банку – CAMELS (Capital Adequacy – достатність капіталу, Asset Quality – якість активів, Management factors – фактори менеджменту (управління), Earnings – доходи, Liquidity – ліквідність, Sensitivity to market risk - чутливість до ринкового ризику) зазвичай використовується в наглядовій практиці на місцях, враховуючи неможливість оцінки певних компонентів дистанційним шляхом, наприклад, факторів банківського менеджменту. Дистанційний варіант системи CAMELS розроблений ще в середині 80-х років під назвою CAEL та виключає оціночний компонент факторів менеджменту.

Систематизація найпоширеніших дистанційних рейтингових систем, що використовуються в наглядовій практиці розвинутих країн, наведена у табл. 1.5.

Отже, відрізняючись виключно колом досліджуваних аспектів діяльності банку, базовим методом побудови (агрегування) рейтингу (номерний, бальний чи індексний) та способом розрахунку показників, в основі рейтингові системи лежить інтегральна (узагальнююча) оцінка фінансового стану банку, яка забезпечує наглядові органи комплексним підходом до оцінки в контексті забезпечення стійкості банківської системи, та в подальшому яка може бути використана для групування банків за рівнем стійкості та виділення проблемних банків, прогнозування їх розвитку та застосування відповідних коригуючих заходів.

Слід також додати, що однією з сучасних тенденцій розвитку дистанційних рейтингових систем розвинутих країн стає поступове запровадження статистичних моделей з метою прогнозування майбутнього фінансового стану банків. Використання коефіцієнтного аналізу та рейтингових оцінок в якості інструментів дистанційного нагляду має суттєвий недолік у вигляді значного часового лагу між виникненням проблем в діяльності банків та застосуванням відповідних заходів з боку наглядового органу. Це зумовлено ретроспективним характером зазначених інструментів, які ґрунтуються на звітних даних банків на відповідну дату та не враховують потенційні динамічні зміни, які не завжди передбачають стійкий розвиток банку.

Таблиця 1.5 – Дистанційні рейтингові системи розвинутих країн
[систематизовано на основі 50, 157, 225, 237]

Назва системи	Наглядний орган	Рік розробки	Зміст
CAEL: Capital - капітал, Asset - активи, Earning – дохідність, Liquidity - ліквідність	Федеральна корпорація страхування депозитів (США)	1999	Експертна рейтингова система, що ґрунтується на присвоєнні щоквартального рейтингу від 0,5 (найкращого) до 5,5 (найгіршого) за результатами аналізу чотирьох груп показників (в цілому яких 19). Замінена на систему SCOR
SCOR (Statistical CAMELS Off-site Rating)	Федеральна корпорація страхування депозитів (США)	2000	Оновлений варіант рейтингової системи CAEL (дистанційного варіанту CAMELS), що на підставі офіційної банківської звітності дозволяє оцінити ймовірність погіршення фінансового стану банку у найближчі 4-6 місяців. Має характер системи раннього реагування
PATROL PATrimonio – достатність капіталу, Redditivita – дохідність, Rischiosita – кредитний ризик, Organizzazione – організація, Liquidita – ліквідність	Банк Італії	1993	Розроблена на підставі системи CAMELS та базується на аналізі п'яти основних компонентів фінансового стану банку за допомогою 5-бальною шкалою. Додатково використовується аналіз за однорідними групами банків за критерієм якості активів
ORAP Organization and Reinforcement of Preventive Action (організація та посилення превентивних заходів)	Банківська комісія Франції	1997	Представляє собою багатофакторний програмний продукт, що ґрунтується на оцінці 14 компонентів – індикаторів за 5-бальною шкалою на основі внутрішніх та зовнішніх баз даних, в результаті чого виводиться загальний рейтинг
BAKIS BAKred Information System	Федеральне відомство з контролю за банками	1997	Представляє собою програмний продукт, що ґрунтується на оцінці 47 показників на місячній, квартальній, піврічній та річній основах.
RATE Risk assessment – оцінка ризиків; Tools – інструменти нагляду; Evaluation – оцінка ефективності інструментів нагляду	Банк Англії	1997	Комплексна методика, що ґрунтується на аналізі оціночних критеріїв та побудові матриці ризиків, які дозволяють оцінити ризиковість банківського бізнесу та адекватність внутрішніх систем ризик-менеджменту.

Як свідчить практика наглядового процесу в розвинутих країнах, застосування систем раннього реагування та попередження кризових явищ в діяльності банків є дієвим інструментом в системі дистанційного банківського нагляду, що базується на статистичному та економетричному апараті та дозволяє враховувати ймовірний характер сучасних фінансово-економічних

процесів. Слід зауважити, що виникнення та розвиток подібних систем раннього діагностування набуло розвитку на базі антикризового менеджменту як невід'ємного атрибуту нестабільного фінансового середовища та високої ймовірності виникнення криз, у т.ч. і банківських.

Узагальнюючи існуючі розробки, присвячені методологічним засадам антикризового управління та розвитку його інструментарію [54, 154, 160, 174, 175, 180, 181, 193, 204], під системою раннього реагування слід розуміти специфічну інформаційно-аналітичну систему, спрямовану на своєчасне виявлення ознак кризових явищ за допомогою розроблених індикаторів проблемності та засновану на статистичних прогнозних моделях і економіко-математичному моделюванні.

У науковій літературі залежно від цільового призначення подібних моделей прийнято розрізняти такі, що спрямовані на:

- прогноз вже розрахованого наглядовим органом рейтингу, в т.ч. ймовірність його погіршення;
- прогноз банкрутства (дефолту) банка та виявлення факторів (індикаторів) банківської кризи;
- оцінку потенційних (очікуваних) збитків.

Стисла характеристика моделей систем раннього реагування, заснованих на статистичному аналізі, наведена у таблиці 1.6.

В контексті поширення тенденції щодо запровадження концепції макропруденційного нагляду, заснованого на врахуванні та оцінці системних ризиків фінансової системи в цілому, на наш погляд, поряд з існуючими інструментами безвиїзного банківського нагляду слід також виокремлювати аналіз системних ризиків. Прикладом реалізації подібного інструменту є індикатори фінансової стійкості, розроблені Міжнародним Валютним Фондом, що розраховуються Національним банком України на щоквартальній основі з метою аналізу фінансового стану основних учасників фінансової системи країни, а саме сектору депозитних корпорацій (25 індикаторів) та клієнтів

Таблиця 1.6 – Систематизація інструментарію систем раннього реагування [розроблено автором на підставі 66, 192-194, 211, 220]

Мета	Загальна характеристика методики	Приклади методик / моделей	Особливості використання
Прогноз рейтингу та ймовірності його зміни	за рахунок кількісної оцінки впливу окремих факторів на фінансовий стан банку та постійного моніторингу їх динаміки стає можливим отримання динамічного рейтингу, тобто його значення через визначений проміжок часу	SCOR (Statistical CAMELS Off-site Rating), SEER (System for Estimating Examination Ratings)	як правило, в моделях не передбачено врахування якісних факторів (система внутрішнього контролю, якість менеджменту, ризику зловживань)
Прогноз дефолту банку та виявлення факторів його настання	1. <i>економетричні моделі бінарного і множинного вибору</i> : засновані на оцінці регресійної моделі, де в якості залежної змінної виступає факт настання дефолту банку, а в якості незалежних змінних – кількісні та якісні фактори впливу	логіт-моделі (logit models) та пробіт-моделі (probit models); факторні моделі регресійного типу; багатфакторний дискримінантний аналіз	засновані на багаторічному досвіді банкрутств банків, що обмежує використання в країнах Східної Європи
	2. <i>«сигнальний» підхід</i> : заснований на порівнянні динаміки факторів впливу на фінансовий стан та стійкість банку в передкризовий та кризовий періоди, та виявленні індикаторів – «передвісників» банківської кризи та їх критичних значень	моделі бінарного типу	аналіз може проводитися як на якісному рівні (графічний метод), так і на кількісному (статистичні моделі)
Оцінка потенційних втрат	засновані на оцінці стійкості банків та банківської системи до зовнішніх шоків, як правило, через потенційні втрати капіталу	стрес-тести, вартісна оцінка ризиків та методи імітаційного моделювання (VAR – Value at Risk)	доцільне поєднання як на рівні банків (мікрорівень), так і на рівні банківської системи (макрорівень)

сектору депозитних корпорацій– фінансових та нефінансових корпорацій, домашніх господарств, ліквідності ринку і ринку нерухомості (15 індикаторів) [44, 73].

Необхідною умовою результативності безвиїзного нагляду є економічно обґрунтоване поєднання цільової, організаційної та функціональної його складових, що неможливе без відповідних підсистем забезпечення – кадрової, технічної та інформаційної. Центральне місце в системі дистанційного

моніторингу діяльності банків та забезпечення стійкості банківської системи належить інформації та раціональному її збору та обробці, що лежить в основі комунікаційного процесу між наглядовим органом та об'єктами нагляду. Саме від точності, об'єктивності та оперативності отримання інформації про діяльність банків залежить обґрунтованість та своєчасність рішень наглядового органу щодо вжиття заходів, спрямованих на забезпечення стійкого їх функціонування. Інформація як головний елемент дистанційного моніторингу повинна забезпечувати відображення як реального, так і потенційного фінансового стану банку, тенденції його розвитку, ключові сфери ризику тощо.

Основні вимоги до інформаційного забезпечення банківського нагляду регламентовано Базельською угодою 2005 року в контексті стимулювання ринкової дисципліни та розвитку системи звітності банків [218]. Згідно третього компоненту (опори) «Ринкова дисципліна» важливого значення набуває проблема транспарентності банківської системи, що пов'язана з необхідністю забезпечення вільного доступу до інформації про фінансовий стан банків не лише наглядових органів, а й учасників ринку. На думку Базельського комітету, такий стан речей дозволить знизити ймовірність банківської паніки шляхом створення умов для прийняття учасниками ринку рішень, заснованих на офіційних даних діяльності банку.

Рівень прозорості діяльності банків визначається переважно політикою, стандартами та вимогами до розкриття інформації, прийнятими наглядовим органом певної країни. Зокрема, до компетенції наглядових органів відносяться питання щодо, по-перше, складання та надання обов'язкової звітності банками; по-друге, публікації обов'язкової фінансової звітності чи її окремих частин; по-третє, розкриття іншої інформації, що здатна впливати на прийняття рішень зацікавленими сторонами банку (вкладниками, інвесторами тощо).

Крім того, можна виділити наступні методологічні принципи розкриття звітності перед наглядовими органами [218]:

- відповідність інформації, що надається банками, вимогам міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ);

- забезпечення єдиного (визначеного) місця публікації інформації про діяльність банку з метою доведення її до суспільства;
- підтвердження інформації, що розкривається банками, аудиторським висновком;
- розкриття інформації з певною періодичністю, як правило, раз у півріччя; окрім даних стратегічного характеру, що стосуються мети та політики управління ризиками в банку, системи внутрішнього контролю (один раз на рік) та інформації щодо достатності капіталу та оцінки ризиків великими транснаціональними банками (щоквартально).

Розглянувши місце та роль інформації в банківському нагляді в цілому, перейдемо до змістовної частини її розкриття, що є безпосередньо об'єктом дистанційного моніторингу.

Згідно [102] виокремлюється шість основних напрямків діяльності банку, що повинні бути розкриті шляхом надання чітких та детальних даних, зокрема:

- фінансові результати через визначення прибутковості діяльності банку та її стабільності в часі, компонентний аналіз доходів і витрат з метою оцінки якості доходів, аналіз за бізнесовим та географічним сегментами з метою оцінки майбутніх перспектив розвитку банку;
- фінансовий стан з метою оцінки спроможності банку виконувати взяті зобов'язання за допомогою структурного аналізу активів і пасивів за строками, обсягами, номінальною та справедливою вартостями, іншими критеріями,
- стратегія та практика управління ризиками як ключова умова майбутніх результатів діяльності банку шляхом розкриття структури ризик-менеджменту, в т.ч. інструментів, що використовуються банком (стрес-тести, лімітування);
- оцінка наявних ризиків (профіль ризиків) з метою оцінки вразливості результатів банку до змін ринкового середовища шляхом розкриття інформації щодо притаманних ризиків – кредитного, ринкового (чутливості активів і пасивів банку до зміни процентної ставки та валютного курсу), ризику ліквідності, операційному та стратегічному ризикам;

– облікова політика, а саме принципи бухгалтерського обліку та консолідації звітних даних, методи визначення вартості активів тощо;

– загальна інформація про банківський бізнес шляхом розкриття інформації стосовно позиції банку на ринку, основних його конкурентів, організаційно-правової структури, корпоративної політики.

Враховуючи підвищення мобільності руху міжнародного капіталу та зростання масштабів банківського бізнесу, загострення проблеми достатності капіталу банків та схильності до ризиків, та ґрунтуючись на вимогах третьої опори «Ринкова дисципліна» Базеля-II, впровадження якого наразі відбувається в Україні, змістовну частину інформаційного забезпечення дистанційного моніторингу можна представити у вигляді таблиці 1.7.

Таблиця 1.7 – Перелік та зміст форм банківської звітності відповідно до [218]

Розділ	Зміст	Стисла характеристика	
		Якісна інформація	Кількісна інформація
I	«Сфера застосування»	дані про консолідовану групу	сума надлишкового/дефіцитного капіталу учасників консолідованої групи
II	«Капітал» (структура та достатність)	строки, умови та характеристика інструментів капіталу; підхід до оцінки достатності капіталу	сума капіталу 1-рівня та 2-рівня з розбивкою за складовими; вимоги до капіталу під кредитний, ринковий та операційний ризику (за портфелями)
III	«Схильність до ризиків та оцінка ризику» (кредитний, ринковий, операційний, процентний, ризик банківського портфеля)	стратегія, структура та схема організації функції управління відповідним ризиком, сфера та характер системи вимірювання ризику (підходи), політика хеджування / зниження ризику, включаючи інструментарій	вартісна оцінка схильності до відповідних ризиків з розбивкою за географічними сегментами, галузями, контрагентами, строками погашення; фактичні втрати внаслідок реалізації ризиків

Підводячи підсумки стосовно інформаційного забезпечення безвиїзного банківського нагляду слід зазначити, що, по-перше, його зміст регламентується наглядовим органом країни; по-друге, незважаючи на змістовні зміни щодо

розкриття інформації, що подається банками, вона повинна відповідати таким характеристикам як повнота охоплення діяльності банку, релевантність та своєчасність надання, надійність, порівнянність (співставність) та суттєвість [102].

Проведене дослідження концептуальних засад реалізації дистанційного моніторингу в системі безвиїзного банківського нагляду вимагає, на нашу думку, оцінки її реалізації в Україні з метою визначення відповідності сучасним світовим тенденціям розвитку, та, як наслідок, виділення основних проблем та перспектив його функціонування.

1.3 Проблеми та перспективи функціонування дистанційного моніторингу за діяльністю банків в Україні

Сучасний стан банківської системи України внаслідок реалізації ризиків (кредитного, валютного, ринкового ризиків та ризику ліквідності) під час фінансової кризи свідчить про об'єктивну необхідність перегляду існуючої наглядової практики з огляду на її виключну роль у забезпеченні стабільного функціонування банків. Збільшення кількості банків, що знаходяться в стані ліквідації та в яких введена тимчасова адміністрація, суттєве зростання частки проблемних кредитів, збиткова діяльність переважної кількості банків України, висока вартість та недоступність кредитних ресурсів дає змогу стверджувати про наявність проблем у функціонуванні банківського нагляду в частині попередження настання кризових явищ та вжиття відповідних коригуючих заходів. Очевидним є те, що такий стан речей є комплексною проблемою та викликаний як макроекономічними (зовнішніми) чинниками, так і мікроекономічними чинниками на рівні банків (агресивна кредитна політика, недосконалість систем ризик-менеджменту та корпоративного управління).

Незважаючи на це, у світовій практиці саме безвиїзний нагляд визнаний як такий, превентивний характер якого відповідає концепції ризик-орієнтованого банківського нагляду, та спрямований на завчасне уникнення значних ризиків, та відповідно збитків банківської системи та економіки країни в цілому. Розглянемо існуючу практику організації дистанційного моніторингу в Україні з метою з'ясування основних проблем та перспектив його функціонування.

Як зазначалося в попередньому підрозділі, об'єктом наглядової діяльності НБУ є банки та їх відокремлені підрозділи, афілійовані та споріднені особи банків, банківські групи, учасники банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні.

Починаючи з 2002 р., з метою оптимального розподілу наглядових функцій та обов'язків між центральним апаратом та управлінням НБУ, порівняльного аналізу всі банки поділяються на чотири групи – найбільші, великі, середні та малі, залежно від граничних меж розміру чистих активів (у 2008-2009 рр. залежно від розміру активів та регулятивного капіталу), що затверджуються щорічно Комісією НБУ з питань нагляду і регулювання діяльності банків [119]. Слід зазначити, що для різних груп банків характерним є специфічні особливості їх функціонування – наприклад, група найбільших (системних) банків має монопольні переваги на ринку зважаючи на їх домінування на ринку банківських послуг в Україні, що позначається на обсязі клієнтської бази, доходів, відповідно і на ризиках для стабільності банківської системи в цілому. Це, у свою чергу, повинно знаходити відображення у диференційованому підході до регулювання, що не відповідає дійсній практиці банківського нагляду Національним банком України.

Починаючи з 2011 р., в Україні запроваджено банківський нагляд на консолідованій основі, що здійснюється за банківською групою шляхом визначення серед її учасників відповідальної особи, яка здатна забезпечити виконання встановлених вимог та обмежень Національного банку України

щодо діяльності банківської групи, та моніторингу і контролю ризиків на підставі консолідованої звітності.

Крім цього, з метою відповідності вимогам третьої опори «Ринкова дисципліна» Базеля-II та забезпечення транспарентності банківської системи України ще одним об'єктом пруденційного нагляду є пов'язані особи (інсайдери), які шляхом прямого та/чи опосередкованого впливу на діяльність банку можуть призвести до загрози втрати стійкого та стабільного його функціонування (рис.1.6). При створенні банку та в подальшій його діяльності уповноважені особи банку мають подавати інформацію до НБУ про пов'язаних осіб у вигляді приміток до звітності, зокрема:

– примітка 1 «Інформація про банк», що розкриває дані щодо власників істотної участі в банку;

– примітка 46 «Операції з пов'язаними сторонами» містить відомості не лише про суми операцій, а й дані щодо виплат провідному управлінському персоналу [49].

В основу дистанційного моніторингу в Україні покладено пруденційні норми діяльності банків, що спрямовані на обмеження ризиків банківського бізнесу і виступають передумовою стабільної та стійкої роботи банку, та до яких відносяться:

1. Нормативи обов'язкового резервування у вигляді встановленого процентного розміру обов'язкових резервів від суми залучених банком коштів, що є єдиними для всіх банків України та регламентуються відповідною Постановою НБУ [106].

2. Вимоги щодо порядку формування та використання резервів для відшкодування можливих збитків внаслідок реалізації кредитних ризиків, розмір яких залежить від якості (ризиковості) кредитних операцій банку [108].

3. Економічні нормативи, що спрямовані на обмеження основних ризиків (кредитного, ринкового, ризику ліквідності) банківської діяльності та є обов'язковими для виконання всіма банками [47].

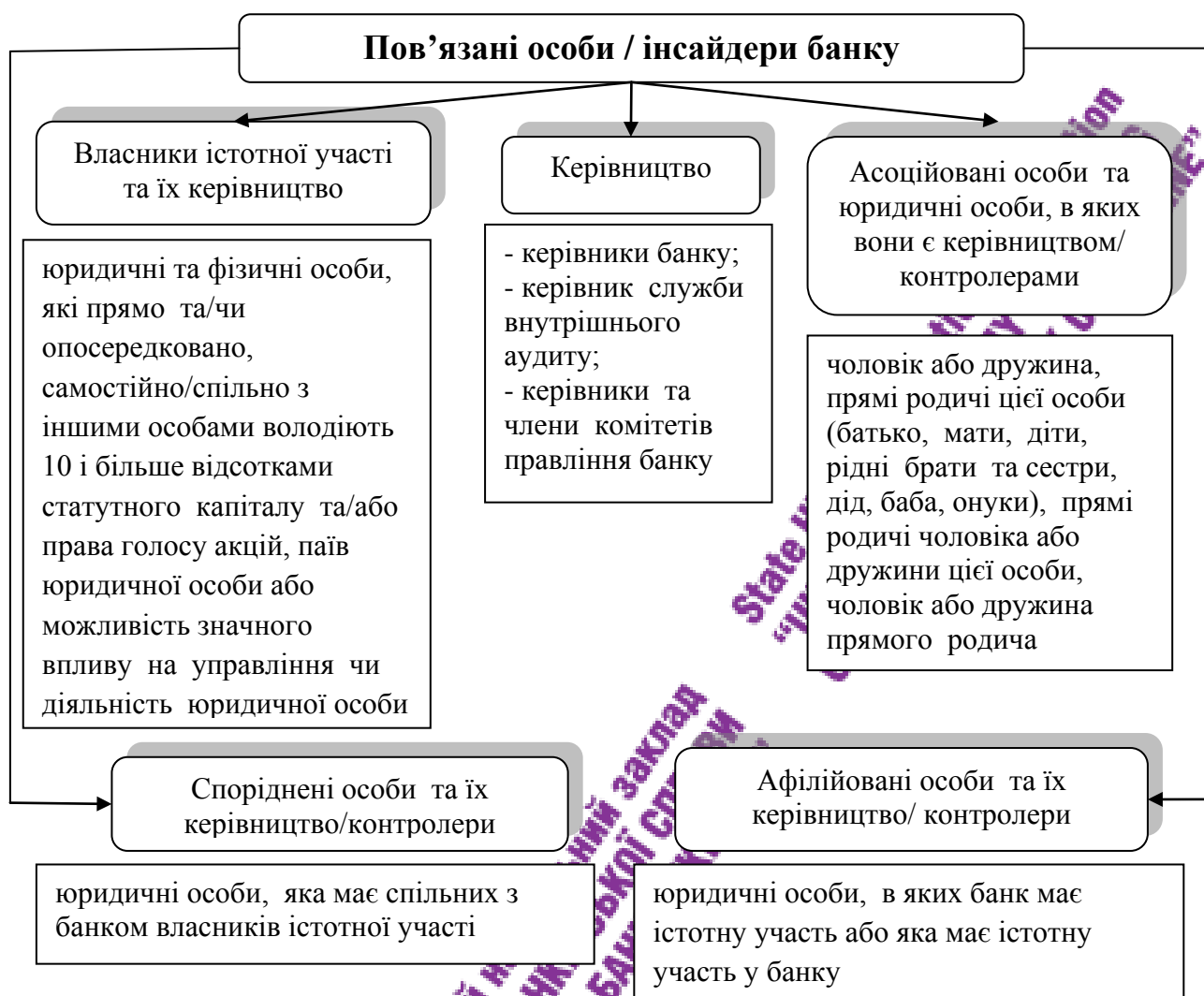

Рисунок 1.6 – Пов'язані особи (інсайдери банку), які є об'єктом наглядової діяльності Національного банку України (на основі [47, 112])

4. Інші вимоги, недотримання яких може ускладнити реальну оцінку фінансового стану банків та ранню діагностику проблем в їх діяльності (наприклад, своєчасне надання фінансової, статистичної та оперативної звітності Національному банку України).

З метою практичного впровадження дистанційного моніторингу розроблено методичні рекомендації щодо порядку здійснення аналізу фінансового стану банку та складання в результаті звіту про моніторинг банку-юридичної особи [75], аналіз яких дозволяє сформулювати ряд принципів дистанційного нагляду в Україні:

1. Основою дистанційного моніторингу є документарний аналіз даних кількісного та якісного характеру, що містяться в банківській звітності та подаються до НБУ. Відповідно до [112, 115] з метою виконання наглядових та регулятивних функцій Національний банк України визначає форми звітності, порядок, строки та періодичність її подання банками; а банки, у свою чергу, зобов'язаний подавати фінансову, статистичну та оперативну звітність щодо роботи банку, його операцій, платоспроможності, ліквідності прибутковості, а також інформацію щодо пов'язаних осіб банку з метою оцінки його фінансового стану. В процесі здійснення дистанційного моніторингу НБУ за діяльністю банків велику роль мають такі інформаційні системи, засновані на статистичних формах звітності, як «Досьє банків», що містить дані організаційно-правового характеру та складається з сукупності модулів, дані «Уніфікованого звіту про діяльність банку», які мають переважно фінансовий характер та інші автоматизовані внутрішні системи та модулі НБУ.

2. Інформаційна база даних, окрім балансових звітних даних, містить результати попередніх інспекційних перевірок, звіти аудиторських фірм (аудиторів), результати спілкування з уповноваженими особами банку, національні та міжнародні рейтинги, повідомлення засобів масової інформації тощо з метою вчасного виявлення потенційних загроз втрати стійкості банком.

3. Ґрунтуючись на документарному характері дистанційного моніторингу прослідковується принцип періодичності аналізу, заснований на щоденних, щодадних, щоквартальних, щорічних даних, що подаються до наглядового органу.

4. Залежно від фінансового стану банку виокремлюється два режими нагляду – звичайний та особливий. За умов звичайного режиму аналіз фінансового стану здійснюється щотижня та щомісяця. Якщо зафіксовано суттєві коливання окремих показників фінансового стану чи появу інформації, що може негативно вплинути на платоспроможність та стабільність роботи банку, вводиться особливий режим контролю, що здійснюється на щоденній основі до часу стабілізації фінансового стану. В цілому перегляд режиму

нагляду відбувається на підставі моніторингу критеріїв проблемності діяльності банку.

5. В системі дистанційного моніторингу НБУ запроваджено інститут персонального кураторства, який до 2009 р. мав експериментальний характер у ряді управлінь, працівники яких були закріплені за окремими банками, а з 2009 р. інститут кураторства набув офіційного статусу. Відповідно до [104] призначення куратора відбувається в процесі введення особливого режиму контролю за діяльністю банку з метою безпосереднього перебування в банку та здійснення посиленого контролю, розробки комплексного плану щодо подолання кризових явищ в діяльності банку.

6. З метою підвищення рівня координації та взаємодії безвиїзного та контактного (інспектування) нагляду в основу дистанційного моніторингу за діяльністю банків покладено рейтингову систему CAMELS, а саме такі її елементи як аналіз капіталу, активів, надходжень, ліквідності, чутливості до ринкового ризику. Внаслідок цього результати моніторингу слугують орієнтиром для визначення тематики та обсягу інспекційних перевірок, характеру заходів впливу з боку наглядового органу.

Розглянемо детальніше основні напрямки дистанційного моніторингу за діяльністю банків в Україні.

Аналіз капіталу посідає центральне місце у вітчизняній та закордонній наглядовій практиці з огляду на важливість захисної функції банківського капіталу, яка проявляється у його здатності компенсувати втрати внаслідок реалізації банківських ризиків. Проблема капіталізації банківської системи (достатності банківського капіталу) тісно пов'язана з питанням фінансової безпеки країни, здатністю банківської системи виконувати посередницьку роль у масштабах економіки.

Об'єктом наглядової діяльності виступає один із видів банківського капіталу – регулятивний капітал, що є результатом розробки та впровадження Базельським Комітетом з питань банківського нагляду концепції управління ризиками в банківській діяльності. В науковій літературі [2, 18, 125, 149] під

регулятивним капіталом розуміють визначений обсяг коштів банку, необхідних для здійснення банківської діяльності відповідно до вимог регулюючого органу. Аналіз капіталу умовно можна розглядати з двох позицій – кількісної та якісної.

Перша позиція пов'язана з моніторингом дотримання банками встановлених нормативів достатності капіталу, а саме Н1, Н2, Н3, порядок розрахунку яких базується на основних положеннях Базельської угоди 1988 р. [47].

Норматив Н1 (мінімального розміру регулятивного капіталу) встановлює мінімальні вимоги до капіталу банку як суспільного інституту, що має ліцензію на здійснення банківської діяльності. Норма (абсолютний розмір) мінімального регулятивного капіталу, по-перше, залежить від економічного стану в країні, тенденцій розвитку світових фінансових ринків та їх впливу на фінансовий ринок України, по-друге, є дискусійним питанням та таким, що потребує економічного обґрунтування. Так, на думку фахівців Світового банку та Міжнародного Валютного Фонду підвищення мінімального розміру регулятивного капіталу банків України слугує передумовою розвитку консолідаційних процесів в банківській системі, та, як наслідок, підвищення її стійкості. Водночас така позиція з боку регулюючого органу є критичною по відношенню до групи середніх та малих банків країни, для яких подібні вимоги є передумовою виходу з ринку, що може призвести в кінцевому підсумку до монополізації ринку банківських послуг великими банками. В цілому проблема розміру регулятивного капіталу полягає у визначенні його оптимального розміру, який створює підґрунтя для прибуткової високоефективної діяльності банку та одночасно можливості покриття всіх ризиків.

Рівень спроможності виконання банківським капіталом захисної функції визначається нормативами його адекватності – Н2 (норматив адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності) та Н3 (норматив/коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів) [47]. Економічний зміст нормативів адекватності регулятивного капіталу полягає у визначенні

здатності банку в повному обсязі та своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями. Зростання показників адекватності означає підвищення ризиків, що приймають на себе власники банку, зниження – кредитори та вкладники банку. Методика розрахунку нормативу адекватності регулятивного капіталу ґрунтується на оцінці співвідношення капіталу банку та його активів, зважених за розробленою шкалою коефіцієнтів кредитного ризику (0, 10, 20, 50, 100 %). Слід зазначити, що з ускладненням банківського бізнесу та відповідним розширенням спектру ризиків, притаманних банківській діяльності, у міжнародній наглядівій практиці методика розрахунку регулятивного капіталу переглянута в сторону врахування операційного та ринкового ризиків, не обмежуючись виключно кредитним [218].

Виходячи з даних, наведених на рис. 1.7, протягом 2005-2012 рр. мала місце тенденція до нарощення розміру регулятивного капіталу банками України більше ніж у чотири рази. Оцінюючи його адекватність, слід зауважити, що у до кризовий період спостерігаються швидші темпи приросту активів порівняно з регулятивним капіталом, що обумовлено активним розвитком банківського сектору, агресивною політикою банків та бумом кредитування. Починаючи вже з 2008 р. в умовах фінансової кризи, зокрема уповільнення процесів кредитування, а й відповідно зниження обсягу банківських активів, випереджаючими темпами зростає регулятивний капітал.

Крім того, посилення вимог з боку Національного банку України до рівня капіталізації банків дозволяє говорити не лише про виконання ними економічних нормативів капіталу, а й про створення певного запасу фінансової міцності. Так, станом на 1.01.2013 р. норматив адекватності регулятивного капіталу по банківській системі України становив близько 18 % за норми 10 %.

Незважаючи на оптимістичні тенденції нарощення банками України капіталу, оцінка капіталізації банківської системи на макрорівні за допомогою співвідношення регулятивного капіталу до ВВП країни свідчить про недостатній розвиток банківської системи.

Рисунок 1.7 – Динаміка основних показників капіталу банківської системи України за 2005-2012 рр. (розраховано автором на підставі [230])

Так, у 2010 році його значення становило 15%, що відповідає середньому значенню у країнах СНД, але є значно нижчими за аналогічні у країнах Європи, де подібне співвідношення становить більше ніж 300%. Крім цього, особливої уваги з позиції дистанційного моніторингу потребує не скільки формальне виконання банками кількісних вимог до капіталу, скільки аналіз якісних параметрів – його структури та порядку розрахунку.

Регулятивний капітал розраховується за методикою, заснованою на положеннях Базеля-I, та складається з основного капіталу (1-го рівня), що має сталий характер, та додаткового капіталу (2-го рівня), розмір якого піддається змінам та не може перевищувати 100% розміру основного капіталу (рис. В.1 додаток В).

Серед об'єктів дистанційного моніторингу з боку Національного банку України особливої уваги потребують наступні складові регулятивного капіталу банків:

1. В частині аналізу основного капіталу – резервний фонд, а саме дотримання банком порядком його формування та використання, що регламентується відповідною Постановою НБУ [107]. З точки зору формування резервного фонду, то службою банківського нагляду перевіряється факт відповідності сформованого резерву встановленим вимогам (досягнення 25 відсотків величини регулятивного капіталу та не менше 25% статутного капіталу банку); а з точки зору використання резервного фонду, то факт його використання на покриття збитків звітного року на підставі відповідного рішення спостережної ради банку через ознайомлення службою нагляду з витягом з протоколу загальних зборів акціонерів.

2. В частині аналізу додаткового капіталу, що визначає якість банківського капіталу:

– резерви на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку, що виступають оціненими збитками банку та призводять до зменшення обсягу капіталу [108]. Службою банківського нагляду перевіряється своєчасність та повнота формування резервів у випадках погіршення якості активів у зв'язку зі зниженням класу фінансового стану позичальника, погіршення стану обслуговування кредитної заборгованості позичальником та стану забезпечення кредитної операції;

– субординований борг (зарахований до складу капіталу), що за економічною природою становить зобов'язання банку щодо власників наданих коштів та мають бути повернені через визначений строк та, відповідно, ускладнює оцінку реального фінансового стану банку;

– результати переоцінки основних засобів (необоротних активів), цінних паперів банку, що також становить загрозу завищення реальної вартості банківського капіталу.

Справа в тому, що оцінка основних статей регулятивного капіталу відбувається шляхом балансової оцінки, ґрунтуючись на балансових даних та історичному типу вартості (вартості в момент придбання відповідних активів та пасивів банку) без врахування поточної їх ціни на ринку. Неврахування

подібних чинників може призвести до завищеної вартості регулятивного капіталу, появи «фіктивного» капіталу, який за формальними критеріями дозволяє банку здійснювати ризикові операції, водночас породжуючи потенційні проблеми в майбутньому. До подібних статей фіктивного капіталу в науковій літературі зазвичай відносять результати переоцінки основних засобів, які досить часто на практиці мають завищену оцінку, та субординований капітал [54, 790]. Оцінюючи структуру балансового капіталу банківської системи України (табл. 1.8) та її зміни протягом останніх п'яти років, слід зазначити позитивні зміни в частині нарощення стабільної частини, зокрема частки статутного капіталу та резервів банку, та зниження змінної частини капіталу – результатів переоцінки основних засобів та цінних паперів.

Таблиця 1.8 – Структура балансового капіталу банківської системи України

Стаття	01.01.2008		01.01.2009		01.01.2010		01.01.2011		01.01.2012		01.01.2013	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Статутний капітал	42 872	61,62	82 454	69,14	119 188	99,15	145 857	105,9	171 865	110,53	175 204	103,48
Резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди банку	7 016	10,08	10 696	8,97	15 712	13,07	13 011	9,45	12 025	7,73	19 227	11,36
Резерви переоцінки основних засобів	8 003	11,5	11 461	9,61	11 143	9,27	12 101	8,79	13 895	8,94	13 108	7,74
Резерви переоцінки цінних паперів	181	0,26	-239	-0,2	-1 295	-1,08	268	0,2	75	0,05		
Прибуток/Збиток минулих років	1 666	2,4	1 554	1,3	661	0,55	-28 619	-20,78	-43 845	-28,20	-50 947	-30,09
Прибуток/Збиток поточного року	6 619	9,51	7 304	6,12	-31 491	-26,2	-13 026	-9,46	-7 708	-4,96	4 899	2,89
Інші	3 217	4,62	6 032	5,06	6 289	5,23	8 131	5,9	9 204	5,92	11 694	6,91
Усього	69 578	100,00	119 263	100,00	120 207	100,00	137 725	100,00	155 487	100,00	169 320	102,28

Крім зазначених кількісних та якісних параметрів, при аналізі капіталу службою банківського нагляду приділяється підвищена увага до власників істотної участі в банках та оцінки їх потенційного впливу на

платоспроможність; впливу ризиків, зокрема кредитного, валютного, зміни процентної ставки на величину капіталу банку за допомогою проведення стрес-тестів; систематичності та масштабу (відсоток від встановленого нормативного значення) порушення нормативів за розробленими критеріями проблемності банку. Також Національним банком України окрім стандартних значень економічних нормативів регулятивного капіталу встановлюються спеціальні (підвищені) для спеціалізованих банків з огляду на концентрацію ризиків. Так, для розрахункових (клірингових) та інвестиційних банків норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2) підвищується вдвічі (норма 20%), а норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3) до 12%.

При аналізі активів основна увага служби банківського нагляду НБУ приділяється дослідженню структури та якості активів банку на підставі оборотно-сальдових даних, оцінці тенденцій розвитку по відношенню до аналогічних показників банків порівняльної групи, виконанню нормативів кредитного ризику та інвестування з метою запобігання втрати капіталу через концентрацію ризиків.

Об'єктом дистанційного моніторингу виступають основні складові активів:

– кредитна заборгованість, що становить одне з основних джерел потенційних втрат банку з огляду на переважну частку у структурі активів банківської системи України (станом на 1.01.2013 р. – 80 % [230]) та високий ступінь ризику. Зокрема, перевіряється класифікація кредитних операцій банку за рівнем ризику (стандартні, під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні), у т.ч. частка негативно класифікованих кредитів, за видами економічної діяльності, за формами власності; ступінь концентрації кредитів, у т.ч. за операціями з пов'язаними особами; якість та структура забезпечення за наданими кредитами; повнота та своєчасність формування резервів на відшкодування втрат за кредитними ризиками; обсяг та характер

позабалансових операцій (наданих гарантій, поручительств тощо), показники рентабельності активів та динаміка чистої процентної маржі банку;

– вкладення банків в цінні папери в розрізі основних видів портфелів (торгового, на продаж, до погашення та вкладення в асоційовані та дочірні компанії), дотримання нормативів інвестування як в окрему установу (Н11 не повинен перевищувати 15% регулятивного капіталу), так і за всіма установами (Н12 не повинен перевищувати 60% регулятивного капіталу);

– інші активи банку, а саме якість управління ними, у т.ч. залишками в інших банках, дебіторською заборгованістю контрагентів, вкладеннями в основні засоби та нематеріальні активи.

Наступним напрямом дистанційного моніторингу з боку НБУ виступають надходження банку, які безпосередньо пов'язані з можливістю виконання банком економічних нормативів капіталу та потребують компонентного аналізу доходів та витрат.

Метою аналізу надходжень банку є оцінка тенденцій рентабельності банківської діяльності (рентабельності активів, капіталу) та інших показників ефективності, в т.ч. по відношенню до показників порівняльної групи, з'ясування структури доходів та витрат банку з виявленням частки низько дохідних активів, а також прибутковості/збитковості структури банку (філій, відділень тощо).

З точки зору доходів та витрат банку об'єктом моніторингу виступають наступні чинники:

– обсяг та структура основних джерел доходів банку, їх динаміка в часі;

– якість та достатність надходжень через оцінку їх здатності покривати витрати, фактичні/потенційні збитки, забезпечувати зростання рівня регулятивного капіталу та формування резервів під активні операції в повному обсязі, задоволення вимог акціонерів шляхом виплати дивідендів акціонерам у достатньому розмірі;

- стабільність грошових потоків, схильність банку до непередбачених витрат та залежність від непередбачених доходів, від ризикових напрямів діяльності чи нетрадиційних джерел доходу;
- динаміка росту доходів по відношенню до темпів росту витрат;
- рівень середніх процентних ставок банку порівняно із середніми ринковими процентними ставками та тими, що зазначені в засобах масової інформації (в т.ч. на офіційному сайті банку);
- наявність збитків минулих років на звітну дату та розмір відсотку негативного фінансового результату, що становить від розміру зареєстрованого та сплаченого статутного капіталу;
- результати попередньої інспекційної перевірки в частині надходжень банку.

При аналізі ліквідності банку об'єктом нагляду виступає ризик ліквідності, який згідно методичних вказівок з інспектування банків визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу та виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат [74]. Реалізація ризику ліквідності має місце через обмежені можливості її підтримки в певний момент часу за рахунок активних операцій (продажу відповідних активів – основних засобів чи проблемних активів) та/або пасивних операцій (поповнення ресурсної бази шляхом залучення нових джерел фінансування).

При цьому службою дистанційного нагляду НБУ враховуються наступні чинники:

- достатність ліквідних коштів для виконання фінансових зобов'язань через оцінку дотримання банком нормативів миттєвої (Н4), поточної (Н5) і короткострокової (Н6) ліквідності [47] та нормативів обов'язкового резервування [106]. Серед останніх тенденцій розвитку банківської системи України слід відмітити перевищення банками України нормативів ліквідності внаслідок кризи ліквідності 2008-2009 рр. та створення відповідного запасу ліквідності (рис. 1.8);

– збалансованість активів та пасивів банку за строками погашення, що визначається за допомогою геп-аналізу та оцінки величини розриву;

– наявність ризику позабалансових операцій (надання довірчих послуг із зберігання цінностей у сейфі, виконання функцій депозитарію) та їх потенційний вплив на ліквідність банку;

– підвищена потреба в ліквідних коштах у випадках залучення банком вкладів за ставками, що перевищують середньоринкові, високої частки коштів на вимогу в структурі зобов'язань, наявністю проблемних активів та високою залежністю від дорогих та нестабільних джерел ресурсів.

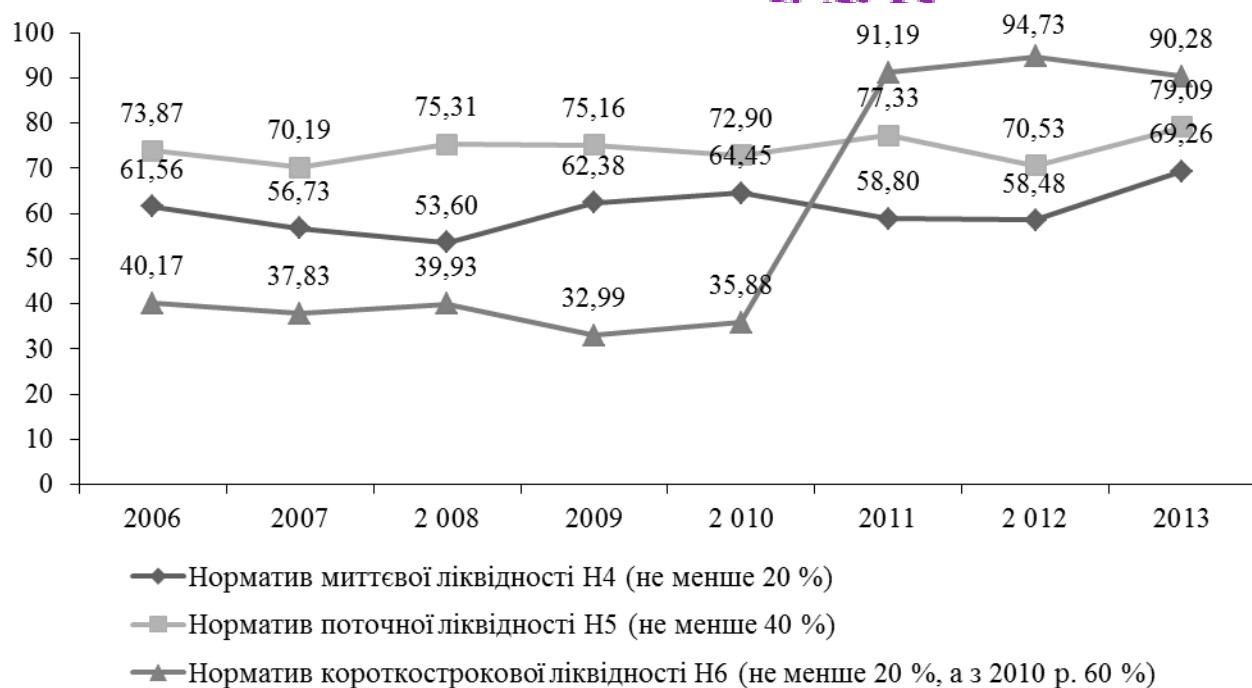

Рисунок 1.8 – Динаміка виконання банками України нормативів ліквідності за 2006-2013 рр., станом на початок року [230]

Останній компонент (напрямок) дистанційного моніторингу НБУ є аналіз чутливості банку до ринкового ризику, що має попередній характер з огляду на можливість точної оцінки лише в процесі виїзного нагляду, тобто інспекційної перевірки. В процесі дистанційного моніторингу об'єктом дослідження є активи та пасиви банку з позиції їх вразливості до впливу несприятливих змін процентної ставки, валютного курсу, цін на цінні папери на ринку тощо. При

цьому враховується середні показники доходності процентних активів і вартості процентних зобов'язань банку, порівняно з аналогічними середніми показниками групи порівняльних банків, обсяг та динаміка балансових та позабалансових статей, що підлягають переоцінці через зміни валютного курсу.

Отже, система безвиїзного нагляду базується на моніторингу за діяльністю банків, сучасна практика реалізації якого не позбавлена цілого ряду суттєвих недоліків. Так, зокрема, сьогодні в Україні увага зосереджена переважно на перевірці дотримання банками встановлених правил та вимог; об'єкти моніторингу є неоднорідними, що часто порушує принцип ефективності використання ресурсів; увага акцентується на контролі за фінансовим станом банку, а не на ризиках; оцінювання ризиків носить ретроспективний характер; переважає кількісний підхід при аналізі ризиків (вимірювання їх наслідків для банку), тоді як якісному аналізу, спрямованому на ідентифікацію джерел та причин ризикованої діяльності банку, приділяється значно менше уваги.

Розглянуті вище концептуальні засади реалізації дистанційного моніторингу в системі безвиїзного нагляду та проведений аналіз проблем та перспектив його функціонування в Україні – все це склало підґрунтя для обґрунтування необхідності суттєвого перегляду методичних основ розуміння сутності, об'єкту та призначення моніторингу за діяльністю банків, що запропоновано здійснити на засадах ризик-орієнтованого підходу. Виходячи з цього, в науковий термінологічний обіг запропоновано ввести поняття «дистанційний ризик-орієнтований моніторинг за діяльністю банків» як цілісну структуровану сукупність скоординованих за ресурсами, часом та напрямками заходів безперервного спостереження за діяльністю банків (їх фінансовим станом, дотриманням пруденційних норм, процесом прийняття управлінських рішень та організаційно-правовими механізмами їх реалізації, ризиками), а також застосування регуляторних дій з метою ранньої діагностики реальних та потенційних ризиків втрати надійності та стабільності банківської системи в цілому. Концептуальні положення трансформації наукових поглядів

на сутність моніторингу за діяльністю банків мають бути враховані також і в процесі реформування діючої в Україні системи моніторингу, перегляду його цільових орієнтирів, методичного інструментарію та удосконалення організаційних механізмів його реалізації.

Висновки до розділу 1

1. За результатами узагальнення теоретичної бази реалізації банківського нагляду та відмежування поняття «банківський нагляд» від суміжних термінів та категорій (за рахунок виокремлення теоретико-методологічних підходів до розмежування понять «банківське регулювання», «банківський нагляд», «банківський контроль») зроблено висновок про наступної ієрархії понять – починаючи з найбільш загального до часткового – «банківське регулювання – банківський нагляд – банківський контроль». Отже, банківський нагляд є невід’ємним елементом банківського регулювання.

2. Систематизацію основних тенденцій розвитку банківського нагляду в Україні та світі запропоновано здійснювати з функціональної (змістовної), інституційної (організаційної) та методологічної точок зору.

3. Застосування функціонального підходу до дослідження банківського нагляду показало, що сьогодні відповідно до вимог Базельського комітету з банківського нагляду його мета визначається як забезпечення стабільності банківської системи (макропруденційний банківський нагляд), а відповідно до існуючої в Україні практики – як захист інтересів вкладників і кредиторів банків щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках (мікропруденційний банківський нагляд). В той же час, автор вважає ці визначення занадто загальними, які в більшій мірі відповідають меті банківського регулювання в цілому, ніж банківській нагляду зокрема. Виходячи з цього, метою банківського нагляду запропоновано вважати ранню діагностику

реальних та потенційних дестабілізуючих чинників функціонування національної банківської системи, що зміщує акценти при трактуванні об'єкта наглядових заходів з індивідуальних ризиків на системні ризики фінансового сектору в цілому.

4. В результаті дослідження тенденцій розвитку банківського нагляду з інституційної (організаційної) точки зору визначено, що однією з загальносвітових тенденцій в розвитку сучасних наглядових систем є консолідація зусиль державних органів з метою нагляду за ринком фінансових послуг, а в якості пріоритетного стає дотримання принципу ефективності організаційної структури – досягнення цілей банківського нагляду за найменших витрат. В контексті доцільності здійснення зміни організаційного характеру системи банківського нагляду в Україні вважаємо, що подібні заходи не є гарантією його ефективності та результативності, оскільки вони лише створюють підґрунтя для його досягнення. На наш погляд, важливого значення набуває ефективний комунікаційний та інформаційний зв'язок між існуючими державними органами нагляду за фінансовим ринком в Україні, а саме Національним банком України, відповідального за банківський сектор, Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, що здійснює нагляд за діяльністю небанківських фінансових установ, та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, до компетенції якого входять наглядові функції в частині фондового ринку, з метою досягнення фінансової стабільності.

5. Аналізуючи вплив світових тенденцій на методологічну складову розвитку банківського нагляду в Україні, слід відмітити факт повного впровадження Базеля-I та поступової реалізації стандартів Базеля-II. В цілому за результатами дослідження можна зробити висновок, що найбільш проблемним залишається впровадження першої компоненти – опори «Мінімальні вимоги до капіталу», заснованої на оцінці кредитного, ринкового та операційного ризиків. Крім того, аналіз методологічного підґрунтя, що покладено в основу існування наглядових систем в різних країнах світу,

дозволило виокремити такі основні тенденції в розвитку банківського нагляду: 1) перехід до ризик-орієнтованого підходу; 2) забезпечення транспарентності об'єктів банківського нагляду; 3) посилення відповідальності банків за самостійне оцінювання ризиків.

6. У роботі обґрунтовано, що сьогодні пріоритетною формою наглядової роботи стає безвиїзний нагляд порівняно з інспекційними перевірками, оскільки вони є витратними та їх результати швидко втрачають актуальність в умовах динамічних змін у фінансовому секторі економіки. Система безвиїзного нагляду базується на моніторингу за діяльністю банків, сучасна практика реалізації якого не позбавлена цілого ряду суттєвих недоліків. Так, зокрема, сьогодні в Україні увага зосереджена переважно на перевірці дотримання банками встановлених правил та вимог; об'єкти моніторингу є неоднорідними, що часто порушує принцип ефективності використання ресурсів; увага акцентується на контролі за фінансовим станом банку, а не на ризиках; оцінювання ризиків носить ретроспективний характер; переважає кількісний підхід при аналізі ризиків (вимірювання їх наслідків для банку), тоді як якісному аналізу, спрямованому на ідентифікацію джерел та причин ризикованої діяльності банку, приділяється значно менше уваги.

7. Автором доведено, що моніторинг повинен забезпечувати не тільки процес безпосереднього спостереження за діяльністю банків, а й цільове, систематичне та адекватне застосування регуляторних заходів. Також заходи моніторингу мають бути зосереджені не тільки на показниках фінансового стану банку, а й на виявленні реальних та потенційних ризиків банківської діяльності, тобто в його основу має бути покладено ризик-орієнтований підхід. Реалізація в процесі моніторингу сукупності суб'єктно-об'єктних взаємовідносин в умовах ресурсних та часових обмежень є неможливою без застосування елементів системно-структурного аналізу.

8. Узагальнення теоретичних засад та практичних особливостей реалізації дистанційного моніторингу в системі банківського нагляду склало підґрунтя для обґрунтування необхідності суттєвого перегляду методичних основ

розуміння сутності, об'єкту та призначення моніторингу за діяльністю банків, що запропоновано здійснити на засадах ризик-орієнтованого підходу. Виходячи з цього, в науковий термінологічний обіг запропоновано ввести поняття «дистанційний ризик-орієнтований моніторинг за діяльністю банків» як цілісну структуровану сукупність скоординованих за ресурсами, часом та напрямками заходів безперервного спостереження за діяльністю банків (їх фінансовим станом, дотриманням пруденційних норм, процесом прийняття управлінських рішень та організаційно-правовими механізмами їх реалізації, ризиками), а також застосування регуляторних дій з метою ранньої діагностики реальних та потенційних ризиків втрати надійності та стабільності банківської системи в цілому.

9. Концептуальні положення трансформації наукових поглядів на сутність моніторингу за діяльністю банків мають бути враховані також і в процесі реформування діючої в Україні системи моніторингу, перегляду його цільових орієнтирів, методичного інструментарію та удосконалення організаційних механізмів його реалізації.

Основні положення даного розділу дисертаційного дослідження опубліковано автором у роботах [128-130, 133, 134, 136, 141, 143, 144].

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ
ДИСТАНЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ НА ЗАСАДАХ РИЗИК-
ОРІЄНТОВАНОГО БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

2.1 Концептуальні засади реформування дистанційного моніторингу за діяльністю банків в Україні

В умовах процесів фінансової глобалізації, а саме створення транснаціональних фінансових установ, посилення міжнародних фінансових зв'язків, якісних та кількісних змін ведення банківського бізнесу в цілому, ризик-орієнтований банківський нагляд залишається визнаним світовою спільнотою пріоритетним вектором розвитку систем фінансового регулювання. Разом з тим, тенденції збільшення рівня та спектру банківських ризиків, та як наслідок посилення вразливості національних фінансових систем, вимагають подальшого коригування механізмів реалізації ризик-орієнтованого банківського нагляду на глобальному рівні. Так, на саміті «Групи 20», що мав місце в Канаді в червні 2010 рр., були схвалені нові задачі банківського нагляду, спрямовані на посилення стійкості фінансової системи та створення надійних систем нагляду шляхом концентрації уваги наглядців на проблемі існування системно значимих фінансових установ та врахування їх впливу на фінансову стійкість, подальше удосконалення ризик-менеджменту як на мікро-, так і на макроекономічному рівнях, підвищення транспарентності діяльності банківських установ та поглиблення рівня гармонізації міжнародних стандартів нагляду.

Незважаючи на ряд заходів Національного банку України, спрямованих на наближення практики наглядового процесу до положень та принципів, розроблених міжнародною банківською спільнотою, має місце проблема як недосконалості існуючого механізму ризик-орієнтованого банківського нагляду в Україні, так і нереалізованості сучасних практик та інструментарію в

контексті вирішення нових задач, що виникають перед органами банківського нагляду.

Питаннями впровадження ризик-орієнтованого банківського нагляду в Україні та перспективними напрямками його вдосконалення займалися такі вітчизняні науковці як О.І. Кіреєв, А.А. Пересада, М.І. Савлук, О.М. Христофорова, І.І. Д'яконова, А.І. Степаненко, А. П. Яценюк, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова та інші. Більшість дослідників наголошують на необхідності побудови системи ризик-орієнтованого нагляду, яка передбачає впровадження системи заходів щодо збагачення наглядової практики такими елементами як всебічний аналіз банківської звітності, застосування методик раннього попередження банківських криз та оцінки системної стійкості фінансового сектору з метою виділення «вузьких місць» та можливості їх подолання [163]. Незважаючи на накопичені наукові здобутки та напрацювання, слід все ж констатувати, що у вітчизняній економічній науці практично відсутні ґрунтовні дослідження, присвячені механізмам дистанційного моніторингу як пріоритетної форми реалізації ризик-орієнтованого банківського нагляду.

Так, І. І. Д'яконова [35] пропонує розглядати ризик-орієнтований нагляд як систему моніторингу за загальносистемними ризиками, ризиками, зумовленими діями НБУ та ризиками діяльності елементів другого рівня банківської системи, розглядає питання дистанційного нагляду в контексті удосконалення рейтингової оцінки банків та в межах лише останнього рівня ризиків. На наш погляд, на сьогоднішній день такий підхід:

- по-перше, дещо спрощує розуміння дистанційного нагляду, зосереджуючись виключно на методичному забезпеченні його реалізації та залишає поза увагою особливості об'єктів нагляду;

- по-друге, охоплює лише мікропруденційний нагляд як попередження фінансової неспроможності окремих банків та виключає можливість аналізу та оцінки системних ризиків під час дистанційного моніторингу за банками.

В роботі [167] система дистанційного нагляду розглядається з позиції формального підходу, зосередженого на перевірці дотримання банками встановлених вимог та використання найпростішого інструментарно – коефіцієнтного аналізу.

Деякі автори [159, 167] окреслюють лише загальні напрямки вдосконалення дистанційного нагляду в умовах впровадження ризик-орієнтованого банківського нагляду, не конкретизуючи практичні механізми їх реалізації в наглядовій практиці.

Виходячи з вище наведеного, існують об'єктивні передумови до перегляду місця та ролі дистанційного моніторингу в системі інструментів ризик-орієнтованого банківського нагляду в умовах загострення проблеми забезпечення стабільності економічного зростання та стійкості фінансової системи країни.

Авторський погляд на концептуальні засади формування дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу як інструменту безвиїзного банківського нагляду представлено в табл. 2.1. Слід підкреслити, що в основі розроблених концептуальних засад закладені наступні основні постулати ризик-орієнтованого банківського нагляду як методологічного базису.

По-перше, ризик-орієнтований банківський нагляд (далі – РОБН) розглядається як у вузькому, так і в широкому розумінні. У вузькому – це окремий підхід до організації наглядової діяльності, що зосереджується на комплексі заходів наглядових органів, спрямованих на визначення рівня ризиків банків другого рівня банківської системи та якості їх управління. Враховуючи розроблені Національним банком України методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [74], РОБН зводиться до окремих процедур, що застосовуються в процесі виїзного нагляду (інспектування).

В широкому розумінні РОБН – це концептуальний підхід, система поглядів та підходів, що потребує об'єднання зусиль з моніторингу ризиків

Таблиця 2.1 – Напрямки реформування системи моніторингу за діяльністю банків в Україні

Напрямок реформування	Існуюча в Україні система моніторингу за діяльністю банків	Запропонована система ДРОМДБ
Суб'єкт моніторингу	НБУ та його управління (зокрема - департамент безвізного БН)	НБУ та його управління (зокрема - департамент безвізного БН), а також зацікавлені сторони (кліенти, кредитори, вкладники, ЗМІ, рейтингові агентства та інші учасники ринку)
Об'єкт моніторингу	Банки та їх відокремлені підрозділи, афілійовані та споріднені особи банків, банківські групи, учасники банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні	
Критерій диференціації режимів моніторингу	Застосовується два режими моніторингу (звичайний та особливий) залежно від фінансового стану банку. Не передбачена їх диференціація для різних груп банків, виокремлених за розміром активів (відповідно до класифікації НБУ)	Застосовується три режими моніторингу (базовий, посилений та інтенсивний) залежно від рівня системної важливості банку та рівня його індивідуального ризику
Пруденційні вимоги	Заснована на мікропруденційному підході до моніторингу	Заснована на поєднанні мікро- та макропруденційного підходів до моніторингу
Напрямки моніторингу	Моніторинг за динамічними змінами у фінансовому стані банку та дотриманням ним пруденційних вимог	Моніторинг за реальними та потенційними ризиками банку, перебігом внутрішніх процесів прийняття управлінських рішень та організаційно-правовими механізмами їх реалізації динамічними змінами у фінансовому стані банку, дотриманням ним пруденційних вимог
Часова орієнтація моніторингу	Орієнтований на ретроспективне оцінювання наявних ризиків	Орієнтований на ретроспективне оцінювання наявних ризиків та перспективне оцінювання потенційних ризиків
Тип ризику, за яким здійснюється моніторинг	Індивідуальний ризик окремого банку	Індивідуальний ризик окремого банку та системні ризики банківської системи в цілому
Підхід до організації моніторингу	Результатний	Процесний
Підхід до аналізу ризиків	Переважає кількісний підхід до аналізу ризиків (вимірювання їх наслідків для банку)	Поряд з кількісним аналізом ризиків активно застосовується якісний, спрямований на ідентифікацію джерел та причин ризикованої діяльності банку

банківської діяльності як на макроекономічному рівні (діяльність органів банківського нагляду), так і на мікроекономічному рівні (діяльність Спостережної Ради банку та Правління). Іншими словами, РОБН розглядається як спосіб органічного поєднання інтересів як держави, вкладників, так і банківського бізнесу, в т.ч. через механізми забезпечення ринкової дисципліни та інформаційної прозорості (транспарентності) діяльності банків.

По-друге, РОБН принципово відрізняється від традиційного нагляду, що базується на перевірці дотримання вимог (табл. 2.2). Однією з переваг РОБН є спрямованість наглядових ресурсів лише на «підвищені» сфери ризиків банківської діяльності.

Таблиця 2.2 – Характеристика відмінностей між РОБН та традиційним банківським наглядом

Традиційний нагляд, що базується на перевірці дотримання вимог	Ризик-орієнтований банківський нагляд
перевірка дотримання встановлених правил та вимог, аналіз достовірності фінансової та іншої звітності з метою визначення порушення законів та нормативних актів	оцінка ризиків, на які наражається банк та банківська система (визначення профілю ризиків) та перевірка дотримання встановлених вимог
ретроспективна оцінка та визначення існуючих ризиків	перспективна оцінка та визначення потенційних ризиків
кількісний аналіз, зосереджений на ідентифікації наслідків діяльності банку	якісний аналіз, спрямований на ідентифікацію джерел та причин ризикованої діяльності банку
результатний підхід до нагляду	процесний підхід до нагляду

По-третє, предметом РОБН стає розширене розуміння поняття «ризик», наслідки якого проявляються не лише на рівні окремого банку (недоотримання вартості капіталу), банківської системи (втрати капіталу як передумови фінансової стійкості), а й рівні фінансової системи, що обумовлено взаємозв'язками учасників фінансового та реального секторів економіки. Погоджуючись з [35] особливої уваги під час РОБН потребує визначення

ланцюгових зв'язків між ризиками окремих учасників фінансової системи («ефект зараження») та моніторинг факторів їх виникнення.

По-четверте, в умовах розширення банківського бізнесу та посилення концентрації активів та капіталу об'єктом РОБН стає банк не лише як фінансовий посередник та як елемент банківської системи, а й як елемент ринкових відносин, що характеризується інтеграцією інтересів банківського бізнесу з інтересами інших фінансових та банківських груп.

По-п'яте, в основі РОБН лежить принцип економічної ефективності використання наглядних ресурсів, що потребує диференціації режимів нагляду залежно від встановлених критеріїв, заснованих переважно на профілі ризиків, та відповідно концентрації зусиль на сферах підвищеного ризику.

І останнє, філософія та основні постулати РОБН втілюються в технологіях та відповідному методичному забезпеченні, що засноване на ранньому попередженні кризових явищ як в діяльності окремих банків, так і фінансової системи в цілому.

Ураховуючи вищезазначене, авторську позицію по відношенню до змісту концепції дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу розкривають наступні положення:

1. В межах формування загальної філософії дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу, дотримуючись широкого розуміння РОБН та, на відміну від загальноприйнятого розуміння дистанційного моніторингу як процедури аналізу фінансового стану банків виключно службою банківського нагляду Національного банку України, пропонуємо розглядати дистанційний ризик-орієнтований моніторинг за діяльністю банків (далі – ДРОМДБ) як систему спостереження за ризиками банківської діяльності із залученням широкого кола зацікавлених сторін – не лише регулятора, а й клієнтів, вкладників, кредиторів, аналітиків, ЗМІ шляхом забезпечення інформаційної прозорості банків (рис. 2.1). Такий підхід до розуміння ДРОМДБ:

– по-перше, базується на міжнародних стандартах та вимогах до публічного розкриття банками інформації щодо своєї діяльності, що закріплено

третьою компонентою Базеля II «Ринкова дисципліна» (червень 2004 р.) та одним із розділів «Принципів посилення корпоративного управління» (жовтень 2010 р.);

– по-друге, забезпечення транспарентності діяльності банку шляхом доступу широкого кола зацікавлених сторін до інформації щодо поточного фінансового стану банку, профілю ризиків та якості систем управління ними в банку на постійній основі стимулює ринкову дисциплінованість банків та зменшує ринкову невизначеність, сприяє своєчасному виявленню ризиків та потенційних проблем у діяльності банків та забезпеченню захисту інтересів широкого кола зацікавлених сторін.

Рисунок 2.1 – Організаційні засади дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в контексті розширення кола суб'єктів нагляду за банками

Авторський підхід акцентує увагу на надзвичайній важливості взаємодії органів банківського нагляду та ринкової дисципліни в умовах забезпечення стабільності розвитку як окремих банків, так і банківської системи в цілому. Прозорість дає можливість широкому колу зацікавлених осіб відрізнити високо

ризиковані банки від обачливих банків в межах управління ризиками, та, як наслідок, заохочувати розвиток безпечних банківських практик.

Слід зазначити, що для практичного впровадження запропонованої філософії ДРОМДБ існують певні перепони в Україні. Так, за результатами досліджень рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг» та Агентства фінансових ініціатив для банківської системи України характерним є недостатньо високий рівень прозорості, порівняно з міжнародною практикою розкриття інформації. Середній рівень розкриття інформації за тридцятьма найбільшими банками України у 2011 році склав 46,14% (у 2010 р. – 43,12%) [43]. Аналіз проводиться на щорічній основі за наступними напрямками розкриття інформації – структура власності та корпоративна структура, фінансова та операційна інформація, інформація щодо Спостережної Ради та менеджменту банку. Серед сторін діяльності банку, що характеризуються недостатнім рівнем інформаційної прозорості, відносять розкриття звітності за міжнародними стандартами звітності, інформація щодо найбільших позичальників банку, прогнозних показників діяльності банку, соціальної звітності тощо.

Підводячи підсумки вище зазначеного, одним з напрямків розвитку ДРОМ є заохочення наглядовим органом покращення стандартів розкриття інформації широкому колу зацікавлених сторін щодо основних сторін діяльності банку, особливо профілю ризиків та якості управління ними в банку, та розвиток механізму ринкової дисципліни в частині стимулювання виваженої та ризик-обачливої стратегії діяльності банками.

2. Цільова спрямованість ДРОМДБ зміщується з визначення індивідуальних ризиків у діяльності банків в сторону доповнення оцінкою системних ризиків.

Справа в тому, що останні кризові процеси, що спостерігаються у міжнародній фінансовій системі, вітчизняні та міжнародні експерти все частіше пояснюють реалізацією не індивідуальних ризиків окремих банків, а накопичених системних ризиків. Так, в роботі [14, с. 79], присвяченій методологічним проблемам реформування міжнародних стандартів

банківського регулювання і нагляду, кредитна криза в США розглядається одним з проявів надмірного накопичення саме системного ризику, та викликана суперечностями між характером фінансових потоків та фрагментарним фінансовим регулюванням.

На сьогоднішній день проблема існування системного ризику визнається більшістю світових науковців, представників Міжнародного Валютного Фонду, Базельського Комітету та інших міжнародних фінансових організацій, головами розвинутих країн та країн, що розвиваються. Наприклад, голова Федеральної резервної системи США Бен Бернанке підкреслює важливість вжиття заходів з обмеження системного ризику поряд з низкою програм, що розробляються та впроваджуються з метою стимулювання економічного зростання та ліквідацією наслідків світової фінансової кризи [235]. Отже, в контексті забезпечення фінансової стабільності в цілому, управління системним ризиком стає ключовим завданням при вдосконаленні глобальних та національних систем банківського регулювання та нагляду.

З точки зору місця держави в нейтралізації накопичення та реалізації системного ризику у науковій економічній літературі виокремлюють два підходи до її вирішення – мікропруденційний та макропруденційний види банківського нагляду [62].

В основі першого закладена ідея, що обмеження індивідуальних ризиків учасників фінансового ринку під час пруденційного нагляду (переважно шляхом встановлення економічних нормативів діяльності) є одним із способів зниження системного ризику. Слід підкреслити, що традиційно дистанційний моніторинг має як раз мікропруденційний характер, спрямований на моніторинг діяльності окремих банків з метою попередження кризових явищ. Крім того, більшість пропозицій в частині удосконалення інструментарію безвізного нагляду в економічній літературі зосереджена саме в площині оцінки індивідуальних ризиків окремого банку та визначення якості управління ними.

Але, як показала світова та вітчизняна фінансові кризи дотримання економічних нормативів не є гарантією фінансової стабільності, і навіть навпаки встановлення певних пруденційних обмежень може сприяти виникненню системного ризику. Наприклад [21], збільшення нормативів достатності капіталу, та як наслідок негативний вплив на фінансові результати діяльності банку, може викликати пошук банками додаткових, більш ризикованих способів розміщення коштів з метою компенсації втрат, пов'язаних з використанням дорогого джерела фінансування. Крім того, раціональна та ризик-безпечна політика окремих банків також може слугувати передумовою виникнення системного ризику: масова реалізація заставного майна з метою підвищення ліквідності банку може реалізуватися у порушенні рівноваги на фінансовому ринку, падінні цін та дестабілізації на ринку активів.

У межах макропруденційного нагляду, що характеризується на сьогодні відсутністю ефективних та працюючих розробок з його втілення в практичну діяльність, на наш погляд, можна виокремити три найбільш поширені інструменти управління системним ризиком. Це використання стрес-тестів, побудова економетричних моделей банківських та інших видів криз, моніторинг індикаторів фінансової стабільності, розроблених МВФ. Слід додати, що ще однією новацією можна вважати варіанти створення спеціалізованих регуляторів системних ризиків, що вже реалізувалася в деяких країнах – наприклад, у жовтні 2009 р. була створена Європейська рада з системних ризиків [201]. Водночас існує ряд обмежень, які не дозволяють забезпечити ефективне управління системними ризиками у межах зазначених інструментів, а саме:

– використання стрес-тестів зазвичай характерне вже для періоду фінансової дестабілізації та носить періодичний характер; результати малопридатні для прогнозування та прийняття відповідних регулюючих заходів; дозволяє оцінити масштаб втрат без визначення ймовірності настання відповідного сценарію;

– розробка економетричних моделей з попередження виникнення банківських криз має ряд припущень (наприклад, пасивність державних органів, регулятора в умовах погіршення ситуації на ринку), не дозволяє врахувати всю множину факторів, що можуть спричинити виникнення системного ризику, потребує значного масиву даних із забезпеченням високої якості інформації;

– моніторинг індикаторів фінансової стабільності не дозволяє враховувати існування взаємозв'язків між учасниками фінансового ринку, має низький рівень прогнозованості;

– організаційний підхід має допоміжний характер у вирішенні проблеми управління системним ризиком та потребує вирішення питання операційної незалежності подібного підрозділу/департаменту/відокремленого органу від інших органів банківського регулювання та нагляду та водночас функціональної єдності з метою забезпечення фінансової стабільності.

Таким чином, можна зробити висновок щодо необхідності координації та гармонізації мікро- та макропруденційного нагляду, зокрема впровадження елементів управління системними ризиками в систему мікропруденційного нагляду – ДРОМДБ (рис. 2.2).

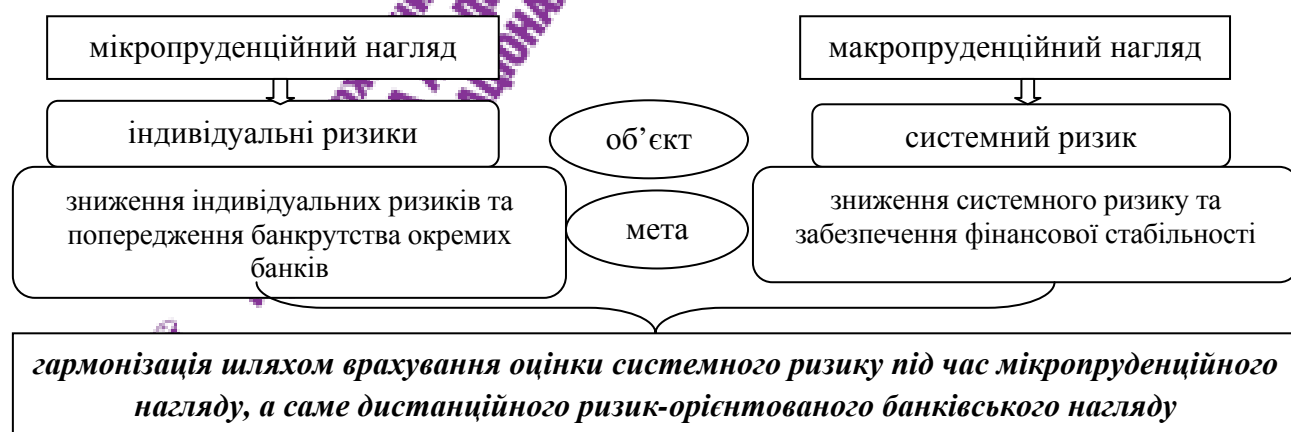

Рисунок 2.2 – Гармонізація мікро- та макропруденційного банківського нагляду

Аналіз існуючих підходів до трактування поняття «системний ризик» (табл. 2.3) дозволяє виокремити три основні підходи, які є взаємодоповнюючими та підкреслюють сутнісні його характеристики.

Таблиця 2.3 – Систематизація науково-методичних підходів до визначення терміну «системний ризик»

Автор [джерело]	Визначення системного ризику
<i>мікроекономічний підхід, який зосереджується на горизонтальних зв'язках між фінансовими учасниками</i>	
Е. Черутті (Cerutti E.), Банк міжнародних розрахунків, [187]	«системний ризик виникає внаслідок неспроможності одного чи декількох фінансових інститутів виконувати своєчасно і в повному обсязі свої зобов'язання перед контрагентами, що стає причиною неплатоспроможності (банкрутства) інших учасників грошово-фінансових відносин»
Положення про діяльність в Україні внутрішньо-державних і міжнародних платіжних систем [103]	«ризик того, що неспроможність одного з учасників платіжної системи виконати свої зобов'язання або що порушення функціонування самої системи призведе до нездатності інших учасників платіжної системи або фінансових інститутів інших складових фінансової системи виконати свої зобов'язання належним чином»
Н. Чан, М. Гетманські (Chan N., Getmansky M.), [188]	«ймовірність корельованих дефолтів серед фінансових інститутів (як правило, банків) за короткий проміжок часу, часто внаслідок одного суттєвого зовнішнього шоку. Класичним прикладом такої ситуації є банківська паніка»
<i>макроекономічний підхід, який зосереджується на вертикальних зв'язках між фінансовими учасниками, ринками, фінансовою системою та економікою</i>	
П.Купек (Kuriec P.), МФВ [224]	«стан, за якого незначний макроекономічний шок може призвести до значної волатильності цін на виробничі та фінансові активи, зменшення ліквідності та збитків (навіть банкрутства) корпоративних позичальників»
І.Д'яконова [35]	«загальносистемний ризик банківської діяльності визначається як можливість порушення функціональної взаємодії складових елементів банківської системи, внаслідок чого виникає ймовірність виведення її з рівноваги чи взагалі розвалу (колапсу)»
Дж. Дж. Кауфман (Kaufman G.), Світовий банк [223]	«ймовірність колапсу цілої системи, на відміну від колапсу окремих її частин чи компонентів, про що свідчить взаємозв'язок (кореляція) серед більшості або всіх її частин»
Д. Хендрікс (Hendricks D.), [213]	«ризик перехідної фази від одного стану рівноваги до іншого, менш оптимального, що характеризується складними підсилюючими механізмами оберненого зв'язку, що ускладнює повернення системи у вихідне положення»
<i>комбінований підхід, який враховує як горизонтальні, так і вертикальні взаємозв'язки</i>	
О.Дж. Говтвань Російська Академія наук [20]	«потенційна небезпека виникнення ситуації, коли індивідуальна реакція економічних агентів на ризики призводить не до їх диверсифікації та розподілу, а навпаки – підвищенню загальної ненадійності»
А.Д. Ніскунов, Російська Академія наук [101]	«ризик того, що існуючі особливості системи стимулюватимуть накопичення і поширення мікроекономічних ризиків серед кредитних інститутів і учасників фінансових ринків, що складають національний фінансовий сектор»

У межах першого підходу визначення змісту системного ризику зосереджується на рівні індивідуальних фінансових інститутів (звідси мікроекономічний підхід) та механізмі його виникнення та розповсюдження – ланцюговій реакції, або «ефект доміно». У даному випадку однією з характеристик системного ризику є горизонтальні зв'язки між учасниками фінансового ринку, причому вони можуть бути як прямими (через міжбанківський ринок депозитів та кредитів), так і непрямими (через подібність ринкової поведінки в умовах інформаційної асиметрії на ринку, дії психологічних факторів (ірраціональній поведінці) та фундаментальної невизначеності майбутнього). На наш погляд, мікроекономічний підхід точно підкреслює небезпеку системного ризику, яка полягає в тому що об'єктом впливу його дії може стати будь-який учасник грошово-фінансових відносин незалежно від рівня капіталізації та ризикованості діяльності.

Другий – макроекономічний – підхід концентрує свою увагу на наслідках реалізації системного ризику, а саме дестабілізації не лише фінансової системи, а й реального сектору економіки, що визначає надзвичайну важливість ідентифікації та управління системним ризиком.

Надалі ми будемо дотримуватися третього – комбінованого підходу до визначення системного ризику, який враховує як горизонтальні, так і вертикальні взаємозв'язки між учасниками фінансово-грошових відносин. Враховуючи, з одного боку, той факт, що джерелом виникнення системного ризику у фінансовій системі може бути як окремих інституційний елемент (наприклад, банк), так і ринок в цілому (подія макроекономічного характеру, макроекономічний шок), з іншого – мікропруденційний характер безвиїзного банківського нагляду, в межах дисертаційної роботи в якості способів ідентифікації та управління системного ризику пропонуємо:

– виокремлювати системно значимі банки, діяльність яких здійснює вплив на загальний стан банківської системи, та фінансову стабільність в цілому.

– в якості об'єкта ДРОМДБ використовувати не окремо банк, а з врахуванням його взаємозв'язків (інтересів) з іншими учасниками фінансового ринку.

Враховуючи принцип економічної ефективності РОБН та спрямування наглядних ресурсів у сфері «підвищених» ризиків, пропонуємо запроваджувати диференційованість режимів нагляду залежно від рівня індивідуального та системного ризиків банківської діяльності, що в сукупності з вище окресленими особливостями об'єктів моніторингу складає багаторівневу систему ДРОМДБ, побудова якої буде викладена в наступних підрозділах дисертаційного дослідження.

3. Ключове місце в ДРОМДБ відводиться дистанційному аналізу ризиків, результати якого складають підґрунтя для вжиття відповідних регулюючих заходів.

Слід зазначити, що відповідно до міжнародних стандартів рівень ризикованості банківської системи України є високим. Так, на останню звітну дату (листопад 2011 р.) за показником рівня ризиків, притаманних банківському сектору країни, що визначається міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's (BICRA – Banking Industry Country Risk Assessment), банківську систему України віднесено до дев'ятої групи країн (до першої групи входять країни з найнижчим рівнем ризику, до 10 – з найвищим) [232]. При цьому економічний ризик банківського сектору (за методологією Standard & Poor's визначається структурою економіки та наявністю реальних (потенційних) дисбалансів в ній, гнучкістю фіскальної політики) оцінено на рівні десяти; галузевий ризик (визначається якістю банківського регулювання та нагляду, інституційною структурою ринку банківських послуг) – на рівні семи.

Крім того, за даними Незалежної Асоціації банків України чутливість банківської системи України до системного ризику обумовлена наявністю таких чинників як складне операційне середовище та часто змінювана регуляторна база, низький рівень довіри як зовнішніх, так і внутрішніх

інвесторів до банків, високі індивідуальні ризики, зокрема кредитний, валютний, процентний, ризик ліквідності тощо [5].

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що проблема управління як системним ризиком, так і індивідуальними ризиками банківської системи України є актуальною.

Щодо індивідуальних ризиків, характерних для банківської системи України, то для України, як і для більшості країн, серед фінансових ризиків слід відмітити домінування кредитного, валютного та ризику ліквідності, причому кредитний ризик залишається основним (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 – Динаміка кредитного ризику банківської системи України за 2007-2012 рр., % (розраховано автором за даними НБУ [230])

Так, динамічний розвиток банків впродовж 2006-2008 рр. та активна кредитна політика (частка кредитного портфелю в структурі активів складала приблизно 80%) , в т.ч. за рахунок доступу до міжнародного ринку капіталу та відповідно відносно дешевих фінансових ресурсів, об'єктивно

супроводжувалися збільшенням кредитних ризиків. Свідченням цього є зростання рівня простроченої заборгованості з 1,3% у 2007 р. до 8,9% у 2012 р. та співвідношення резервів, сформованих на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями, до обсягу кредитного портфелю з 4,0% до 17,3% відповідно.

Наслідки реалізації кредитних ризиків становлять загрозу як на макроекономічному рівні, а саме припинення кредитної підтримки економіки країни, про що свідчать зниження темпів зростання кредитування юридичних осіб, так і на мікроекономічному рівні – списання втрат за кредитними операціями збільшують витрати банків, що в кінцевому підсумку здійснює вплив на прибутковість та обмежує потенціал подальшого розвитку банківського бізнесу як такого. Серед основних факторів кредитного ризику залишаються залежність якості активів банків від макроекономічної динаміки (в т.ч. фінансового стану позичальників та економічного стану галузей економіки), та відповідно, обмеженості платоспроможного попиту на банківське кредитування.

Ще одним суттєвим ризиком банківської системи України є ризик ліквідності, існування якого обумовлено дефіцитом середньо- і довгострокових фінансових ресурсів та дисбалансом структури активів та пасивів банків за строками (рис. 2.4).

Так, спостерігається стабільна тенденція щодо розриву між обсягом залучених депозитів та обсягом наданих кредитів, що є свідченням постійного потенційного ризику виникнення проблем окремих банків з виконанням своїх зобов'язань. Водночас слід відмітити, що частка строкових коштів в структурі зобов'язань банківської системи залишається стабільною протягом останніх п'яти років – близько 34%, в той час як частка довгострокового кредитування знижується – з 60,15 у 2007 р. до 55 % у 2013 р.

Незважаючи на ряд вжитих заходів щодо мінімізації валютних ризиків в банківській системі України протягом останніх років, на початок 2013 р. частка кредитів наданих в іноземній валюті в структурі кредитного портфелю склала

37% (переважна частина це кредити надані фізичним особам), а обсяг кредитів, наданих в іноземній валюті, перевищував обсяг відповідних депозитів у 1,2 рази, що в сукупності свідчить про подальший валютний тиск на потенційні фінансові результати діяльності банків України.

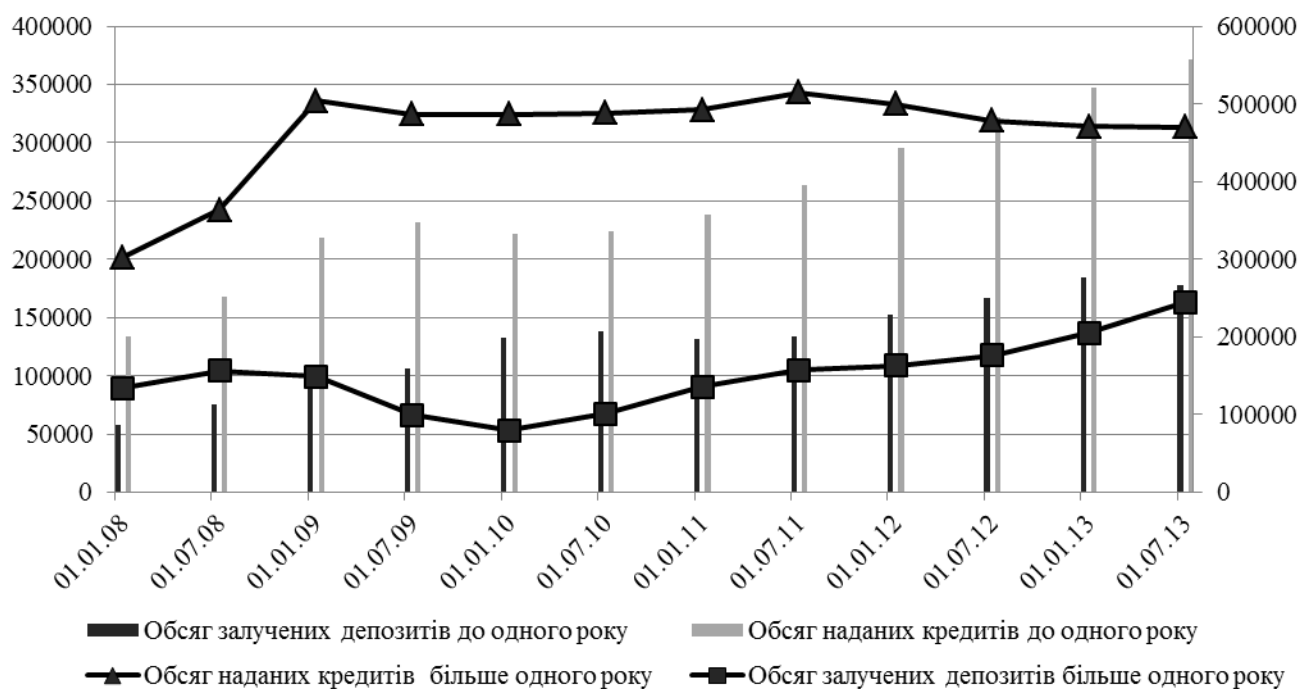

Рисунок 2.4 – Динаміка ризику ліквідності банківської системи України за 2007-2013 рр., млн. грн. (розраховано автором за даними НБУ [230])

Серед нефінансових ризиків банківської системи України ключове місце належить ризику репутації, або моральному ризику, реалізація якого викликана несприятливим сприйняттям іміджу фінансових установ клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду [105], та є переважно наслідком фінансово-економічної кризи 2008 р. та панічних настроїв на ринку банківських послуг в Україні. Особливої уваги, та відповідно управління як з боку Національного банку України, так і керівництва банків, набуває моральний ризик в банківській системі України з позиції його вкладу у реалізації системного ризику («ефект доміно»).

Підводячи підсумок, слід зазначити, що авторський погляд на концептуальні засади реформування дистанційного моніторингу за діяльністю

банків як інструменту безвиїзного банківського нагляду обумовлює необхідність суттєвих трансформацій в цільовій, суб'єктно-об'єктній та інструментальній підсистемах існуючої в Україні системи моніторингу за діяльністю банків.

2.2 Розвиток науково-методичних підходів до виокремлення системно важливих банків як об'єктів дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу в Україні

2.2.1 Передумови виокремлення системно важливих банків: світовий та вітчизняний досвід

Реалізація системного ризику під час світової фінансово-економічної кризи окреслила проблему існування системно важливих фінансових установ (СВФУ), діяльність яких, точніше припинення діяльності яких, здійснює суттєвий вплив на функціонування фінансового сектору та фінансову стабільність в країні. Це, у свою чергу, потребує відповідної фінансової підтримки з боку держави та порушує проблему морального ризику, який пов'язаний з реалізацією СВФУ агресивних ризик-стратегій (відповідно високоприбуткових) з надією отримання державної підтримки в майбутньому.

У світовому фінансовому співтоваристві на позначення терміну СВФУ вживається словосполучення «too big to fail», що означає «занадто великий, щоб збанкрутіти», та вперше було застосовано Конгресом США у 1984 р. з приводу випадку втручання Федеральної корпорації зі страхування вкладів в діяльність трастового національного банку Контінентал Іл'іноїс (Continental Illinois National Bank and Trust Company) з метою підтримання його стійкості [222]. Подальшого поширення термін набув під час світової фінансово-економічної кризи, яка бере свій початок з іпотечної кризи США 2007 р., та

відмові в державній підтримці урядом США восени 2008 р. одному зі світових лідерів інвестиційного банківського бізнесу – «Лерман Бразерс» (Lehman Brothers Holdings), та подальшого його банкрутства.

Починаючи з 2009 р. потреба в посиленому нагляді за СВФУ знайшла своє відображення у міжнародних офіційних документах, що публікувалися в межах офіційних зустрічей міністрів фінансів та глав центральних банків світу країн Групи 20, Міжнародного Валютного Фонду, Банку міжнародних розрахунків, Ради з фінансової стабілізації тощо. Так, наприкінці 2009 р. було розроблено Керівництво з оцінки системно важливих фінансових установ, ринків та інструментів, що мало за мету узагальнити досвід тридцяти найбільших країн світу щодо визначення СВФУ, з'ясування їх ролі та місця в національних фінансових системах [210].

Вже восени 2010 р. Радою з фінансової стабілізації за консультаційної підтримки МФВ були розроблені рекомендації щодо посилення нагляду за СВФУ в частині: забезпечення незалежності наглядових органів, удосконалення механізму банкрутства СВФУ з метою уникнення дестабілізаційного впливу на фінансову систему, розширення інструментарію покриття збитків, які в подальшому отримали схвалення на саміті Групи 20 в Сеулі [217]. Крім того, остання система вимог щодо капіталізації та ліквідності банків (Базель III) передбачає встановлення додаткових вимог до капіталу для системоутворюючих банків. Отже, проблема існування СВФУ є загальновизнаною світовим економічним товариством, що слугує відправним пунктом для розробки методичних підходів до визначення СВФУ.

Узагальнення основних подій, вжитих заходів щодо подолання світової фінансово-економічної кризи та отриманих наслідків дає можливість виокремити соціальні та економічні передумови виокремлення системно важливих банків (рис. 2.5).

В основі соціальних передумов виокремлення системно важливих банків покладено конфлікт загальнолюдських цінностей в частині превалювання

споживчого характеру сучасного суспільства та виключно фінансових

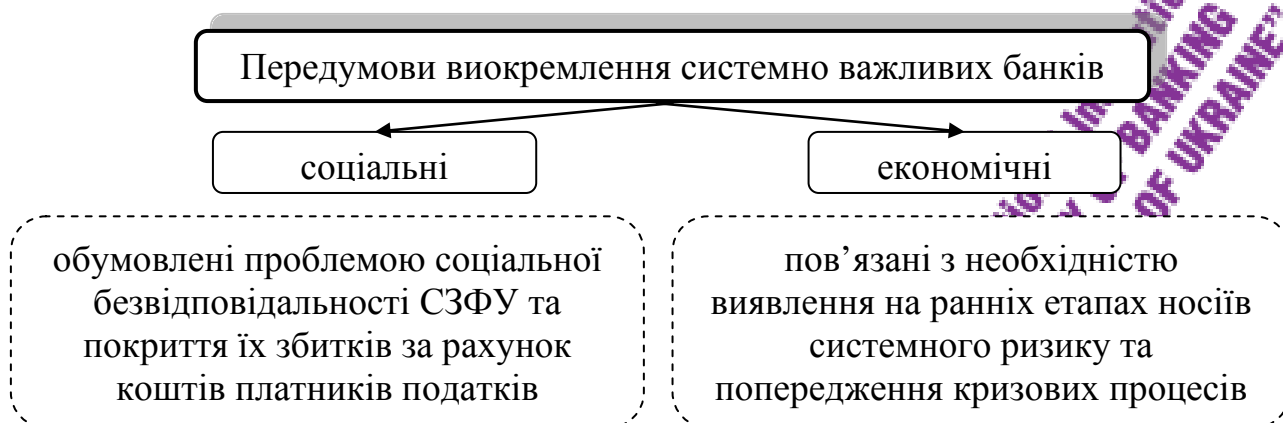

Рисунок 2.5 – Передумови виокремлення системно важливих банків

інтересів, втрата членами суспільства довіри до державних (з позиції захисту інтересів), фінансових (з позиції відкритості та інформаційної прозорості) та економічних (з позиції забезпечення соціальної справедливості) інститутів сучасного економічного співтовариства [11, 64]. За результатами банкрутств одних з найбільших фінансових установ «Меріл Лінч» (Merrill Lynch) і «Лерман Бразерс» (Lehman Brothers Holdings) та дестабілізаційних процесів на фінансовому ринку, найбільші фінансові корпорації стали об'єктом багатоміл'ярдних вливань з боку держави за рахунок коштів платників податків та зростання державного боргу країни. Вартість антикризових заходів, вжитих урядами більшості країн для подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи, на початок 2009 р. становила 9,2 трлн. дол. США, що приблизно 15,2% світового ВВП, з яких 15% було спрямовано на підтримку фінансового сектора країни. Загострення проблеми соціальної несправедливості в політиці СВФУ (реалізація високо ризикованої стратегії забезпечує за сприятливих умов отримання значних прибутків, за несприятливих умов – збитки, які будуть компенсовані державою) обумовлює необхідність перегляду принципів їх діяльності та встановлення соціальної відповідальності шляхом підвищення вимог.

Відповідно до закону Додді-Франка (The Dodd – Frank Act), підписаного президентом США влітку 2010 р., проблема соціальної безвідповідальності СВФУ частково вирішена за допомогою посилення вимог до їх діяльності [196]. По-перше, це введення спеціального правового режиму «впорядкованої ліквідації» великих фінансових установ, який передбачає відшкодування понесених державних витрат на ліквідацію шляхом сплати внесків протягом п'яти років до Фонду впорядкованої ліквідації. По-друге, це встановлення персональної відповідальності керівництва та менеджменту, винних у доведенні до банкрутства СВФУ, шляхом відсторонення від управління, відшкодування винагородження, отриманого протягом двох років до початку банкрутства, введення заборони займатися управлінською діяльністю в фінансовому секторі.

Виокремлення системно важливих банків має економічне підґрунтя, пов'язане в першу чергу з тим фактом, що розповсюдження наслідків реалізації системного ризику (в т.ч. фінансових проблеми СВФУ) має масштабний руйнівний характер за рахунок дії «ефекту доміно». Відповідно виокремлення системно важливих банків та посилений моніторинг їх діяльності розширює можливості наглядових органів на ранніх етапах застосовувати заходи для стримання кризових процесів в економіці. Так наприклад, окрім банкрутств лідерів світового банківського бізнесу, спостерігалось стрімке зростання кількості банкрутств банків у 2007 р. їх кількість в США знаходилася на рівні 3, у 2008 р. – 25, у 2009 р. – 140, у 2010 р. – 157. За період з 2007 по 2011 рр. в США припинили своє існування близько 400 банків через фінансові труднощі.

Про економічну доцільність виокремлення системно важливих банків свідчать також обсяги фінансової допомоги, спрямованої на стабілізацію саме фінансового сектору, поряд зі стимулювання попиту та зниження податків, боротьбою з безробіттям та соціальною підтримкою. Узагальнення основних антикризових заходів в межах світового досвіду зі стабілізації банківської системи (табл. 2.4) підкреслює масштабність подібної стабілізації як фінансового, так і організаційного характеру.

Таблиця 2.4 – Узагальнення першочергових заходів окремих країн з підтримки фінансового сектору в період світової фінансово-економічної кризи (узагальнено автором на підставі [7, 89])

Країна	Напрямки та механізми підтримки (сума виділених коштів)
США	програма допомоги щодо звільнення від проблемних активів (The Troubled Asset Relief Program - TARP) шляхом викупу державою проблемних кредитів (700 млрд. дол. США)
	кредитування ФРС з метою викупу банками корпоративних боргів у фондах грошового ринку (69 млрд. дол. США)
	програми з підтримки ліквідності банків шляхом надання казначейських чеків в обмін на участь уряду в управлінні банками та кредитування через механізм дисконтного вікна (362 млрд. дол. США)
Німеччина	створення стабілізаційного фонду для підтримки фінансового ринку шляхом націоналізації великих банків (480 млрд. євро) – придбання блокуючого пакету акцій Комерцбанку (Commerzbank AG) вартістю 10 млрд. євро
Великобританія	програми забезпечення ліквідності шляхом здійснення своп-угод з обміну неліквідних активів на ліквідні – кошти Банку Англії або неліквідних цінних паперів на казначейські векселі (250 млрд. фунтів стерлінгів)
	надання гарантій Уряду за активами банків в обмін на зобов'язання збільшення кредитування (250 млрд. фунтів стерлінгів)
	придбання державою 73% акцій одних з найбільших банків Royal Bank of Scotland та 43% акцій Lloyds Banking Group (37 млрд. фунтів стерлінгів)
Ірландія	надання необмежених гарантій за депозитами всіх банків (500 млрд. євро)
Франція	надання гарантій за міжбанківськими кредитами (320 млрд. євро) та рекапіталізація банків (41 млрд. євро)
Греція	надання урядових гарантій за виданими довгостроковими кредитами (15 млрд. євро)
	придбання державою привілейованих акцій приватних банків (5 млрд. євро)
Швейцарія	придбання спеціалізованим фондом Національного банку неліквідних активів банку UBS (60 млрд. дол. США)

Схвалений переважною більшістю європейських країн пакет антикризових заходів зосереджений на наданні гарантій банкам та створенні стабілізаційних фондів, заходах з надання додаткової ліквідності фінансовим

ринкам та зниження відсоткових ставок (в США ціновий діапазон відсоткової ставки було встановлено на рівні від 0 до 0,25%; у Великобританії – 1,5%; Європейським центробанком – 2%), участі державного капіталу, шляхом придбання банків та інших фінансових установ, підвищення мінімальних рівнів гарантування вкладів (в країнах ЄС гарантована сума фіксувалася на рівні 50-100 тис. євро) тощо. Як видно з табл. 2.3, майже кожна країна зіткнулася з проблемою подолання наслідків фінансових труднощів системно важливих банків – Commerzbank AG (Німеччина), Royal Bank of Scotland, Lloyds Banking Group (Великобританія), Citigroup (США), UBS (Швейцарія) та інших.

Досліджуючи проблему системно важливих банків в українській фінансовій системі, погоджуємося з думкою Семіряд А. [148] щодо того, що вона також набуває актуальності і в Україні поряд зі світовими тенденціями її дослідження. Адже в період фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. в Україні банківський сектор продемонстрував свою вразливість та необхідність фінансової підтримки з боку держави та міжнародних фінансово-кредитних організацій, причому одне з центральних місць посіла проблема підтримки саме найбільших банків з метою недопущення поширення кризових процесів. Серед числа найбільш проблемних банків в Україні виявилися ПАТ «Промінвестбанк», ПАТ «КБ «Надра», ТОВ «Укрпромбанк», АБ «Укргазбанк», АТ «Родовід Банк» (табл. 2.5).

На відміну від світової практики виникнення проблем у СВФУ, головною причиною їх виникнення в Україні став дефіцит ліквідності у зв'язку з масовим відтоком депозитів (за даними НБУ, за десять днів жовтня 2008 р. загальна сума зобов'язань банків зменшилася на 18 млрд. грн. [29]) та поширенням кризи недовіри в банківській системі України.

З метою недопущення подальшої реалізації системного ризику та забезпечення своєчасності проведення розрахунків Національним банком України були вжиті антикризові заходи у вигляді запровадження програм рефінансування банків, в т.ч. рекапіталізація за рахунок бюджетних коштів, отриманих в межах програми «Стенд-бай» від МФВ.

Таблиця 2.5 – Проблемні банки в Україні в період 2008-2009 рр. [230]

Банк	ПАТ «Промінвест-банк»	ПАТ «КБ «Надра»	ТОВ «Укрпром-банк»	АБ «Укргаз-банк»	АТ «Родовід Банк»
Рік створення; місце на ринку та позиція за класифікацією НБУ станом на 1.01.2008 р.	1992 р., один з лідерів роздрібного банківського бізнесу (6 позиція)	1993 р., один з лідерів за темпами росту роздрібного банківського бізнесу (7 позиція)	1993 р., уповноважений банк з реалізації державних програм (17 позиція)	1993 р., один з лідерів корпоративного банківського бізнесу (18 позиція)	1993 р., один з лідерів роздрібного банківського бізнесу, співпраця з ЄБРР та Світовим банком (19 позиція)
Частка на ринку, % (1.01.2008):					
- за обсягом залучених депозитів	6,13	4,54	3,81	1,85	1,74
- за обсягом наданих кредитів	4,92	3,39	2,15	1,13	1,43
Наслідки кризи	рекапіталізовано за рахунок коштів приватних інвесторів	рекапіталізовано за рахунок коштів приватних інвесторів	знаходиться в стадії ліквідації	рекапіталізовано за рахунок коштів держави (3,2 млрд. грн.)	рекапіталізовано за рахунок коштів держави (2,8 млрд. грн.)

В цілому на рекапіталізацію проблемних банків в Україні було витрачено на початковому етапі 9,5 млрд. грн. з подальшими вливаннями в розмірі 25 млрд. грн.

Враховуючи малу ймовірність повернення бюджетних коштів, вкладених в проблемні банки під час фінансово-економічної кризи (через проблемність кредитного портфеля та збитковість діяльності в цілому), постає питання ефективності використання державної допомоги та доцільність втручання держави. Крім того, слід підкреслити, що для української банківської системи характерною є поєднання проблеми існування як великих банків, фінансові проблеми яких (незважаючи на незначну частку на ринку в умовах низько концентрованого ринку банківських послуг в Україні) здатні дестабілізувати

фінансовий ринок країни, так і малих банків, нездатних протидіяти кризовим процесам через низьку капіталізацію.

Враховуючи вище наведене, на наш погляд, окремого дослідження потребують методичні підходи до визначення системно важливих банків в Україні, беручи до уваги не стільки їх розмір, скільки потенційний дестабілізуючий вплив на фінансову стабільність в країні в цілому, чому і буде присвячено наступний підрозділ дисертаційного дослідження.

2.2.2 Узагальнення світового досвіду визначення системно важливих банків

Ідентифікація системно важливих банків (СВБ), як основного носія системного ризику в фінансових системах, визнається пріоритетним напрямком удосконалення систем банківського регулювання та нагляду в контексті посилення уваги до проблем управління системним ризиком. Світовими експертами обґрунтовано, що вигоди, отримані від посиленого регулювання системно важливих фінансових установ, суттєво перевищують понесені витрати як з боку наглядовців (на виявлення та посилений контроль), так і самих фінансових установ (на виконання додаткових регулятивних вимог, в першу чергу, до капіталу).

Слід підкреслити, що виокремлення СВБ є відносно новим напрямом наукових досліджень, особливо в вітчизняній науковій літературі, та розвивається переважно зарубіжними науковцями і фахівцями таких фінансових та кредитних організацій як МВФ, Базельський Комітет, Європейський Центральний банк та ін. Крім того, дана проблема розглядається на рівні світової фінансової системи або фінансових систем розвинутих країн таких як США, Канада, Великобританія, Австралія, країни Європейського Союзу, залишаючи тим самим поза увагою країни Східної Європи, в т.ч.

України. Так, на підставі застосування методики, розробленої Радою з фінансової стабільності за підтримки країн Групи 20-ти, прийнято рішення про визначення щорічного списку (наприкінці листопада) глобально важливих банків світу. У 2011 р. до такого списку потрапили банки США (Bank of America, Citigroup, Goldman Sachs, Bank of New York Mellon та ін.), Японії (Mitsubishi UFJ FG, Mizuho FG, Sumitomo Mitsui FG), КНР (Bank of China), Великобританії (HSBC, Barclays, Lloyds Banking Group, Royal Bank of Scotland), Німеччини (Deutsche Bank та Commerzbank), Франції (BNP Paribas, Societe Generale, Credit Agricole), Італії (Unicredit), Швейцарії (Credit Suisse та UBS), Бельгії (Dexia), Нідерландів (ING Bank) та Швеції (Nordea) [231]. До таких банків висуваються додаткові вимоги до капіталу (від 1 до 2,5% до зважених за ризиком активів) з поетапною реалізацією, починаючи з 2014 р. і завершуючи 2019 р., та до подання звітності фінансовим регуляторам.

Враховуючи мету, об'єкт та предмет даного дисертаційного дослідження, пропонуємо розглянути виокремлення СВБ в контексті існуючої в Україні проблеми розподілу банків на однорідні групи задля забезпечення ефективності наглядового процесу та стабільності фінансової системи країни.

Головна проблема розподілу банків в Україні полягає в тому, що, обраний Національним банком України для поділу банків критерій розміру активів призводить до ситуації, коли до однієї групи потрапляють банки, які різняться не лише за структурними особливостями банківської політики (структурою активів, пасивів та ін.), а й за профілем притаманних ризиків. До того ж, останніми науковими дослідженнями доведено, що розмір активів банку не завжди є ознакою системної важливості [245]. Особливого значення набуває ступінь диверсифікації банківського бізнесу, залежності від ринку міжбанківського кредитування як національного, так і світового масштабу, унікальності банківських послуг на ринку та ін.

Таким чином, існуючий підхід до розподілу банків в Україні на чотири групи залежно від розміру активів слід вважати таким, що:

– по-перше, не задовольняє вимоги ризик-орієнтованого банківського нагляду, не враховуючи профіль банківських ризиків;

– по-друге, виконує більше технічну функцію – розподіл наглядових повноважень між центральним апаратом НБУ та його територіальними управліннями – та, відповідно не використовується принцип диференційованості під час дистанційного моніторингу за банками.

Перейдемо до розгляду існуючих науково-методичних підходів до виокремлення СВБ з метою подальшого розподілу банків України на однорідні групи за критерієм системної важливості для стабільності національної фінансової системи.

Слід зазначити, що в науковій літературі з досліджуваної тематики відсутня узгодженість щодо поділу методичних підходів до виокремлення СВБ (рис. 2.6).

Так, в роботі російських дослідників, що була виконана під егідою Вищої Школи Економіки [1], виокремлюється якісні методи, які дозволяють надати загальну характеристику системної важливості фінансової установи через набір характеристик, та кількісні методи, використання яких спрямоване на диференціацію установ залежно від ступеню важливості.

Представник Дойче банку Х. Вейстроффер [244] поділяє методи, що використовуються наглядовими органами та засновані переважно на балансових даних банків, та методи, що розвиваються в межах наукових досліджень та ґрунтуються на ринкових даних. В межах першої групи методів найбільш поширеним є індикаторний, що передбачає надання відносної оцінки кожному банку та побудову рейтингу банків залежно від системної значимості. Серед іншої групи методів виділяють адитивні, що передбачають визначення загального системного ризику з його подальшим розподілом між банками (це метод граничних очікуваних втрат (Marginal Expected Shortfall – MES), метод вектору Шеплі (Shapley Value), та неадитивні, спрямовані на визначення системного ризику для окремого банку (метод умовної вартості під ризиком (Conditional Value at Risk – CoVaR).

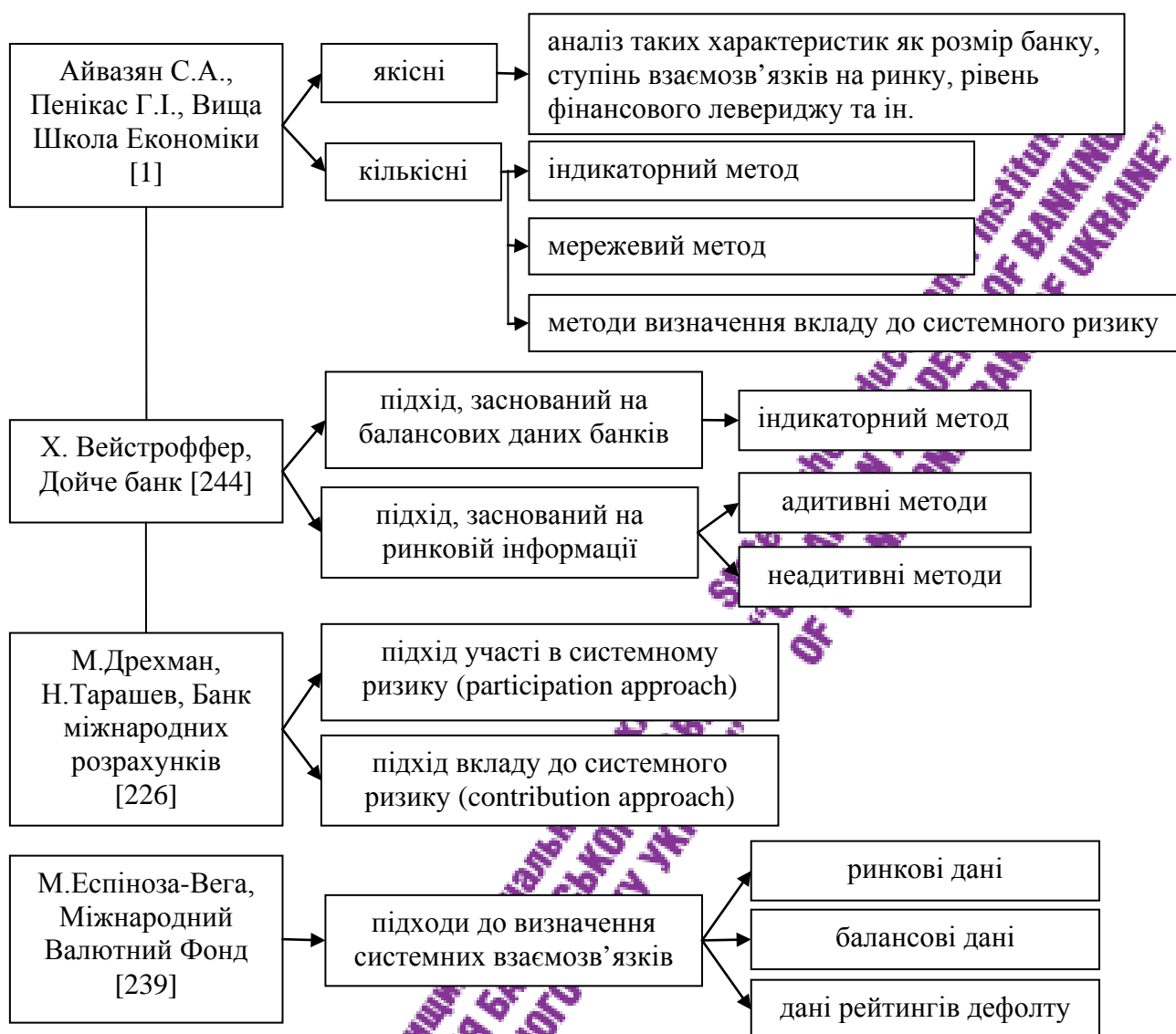

Рисунок 2.6 – Деякі підходи до класифікації методичних підходів до визначення СВБ

В роботі [226] розмежовуються методи, засновані на визначенні участі банку в системному ризику, та методи, засновані на оцінці вкладу банку до системного ризику, які відрізняються способом розподілу системного ризику між банками. Перша група методів визначає ступінь системної важливості банку масштабом очікуваних втрат під час реалізації системного ризику. Методи визначення вкладу банку до системного ризику зосереджені на визначенні позиції банку на ринку, його прямих та непрямих зв'язках з іншими учасниками, що дозволяє надати оцінку масштабам його впливу на поширення втрат внаслідок прояву «ефекту доміно».

Автор роботи [239] акцентує увагу на оцінці системних взаємозв'язків між учасниками фінансового ринку, виокремлюючи методи залежно від джерел отримання даних: балансові, ринкові та дані рейтингів ймовірності дефолту, що за свою природою також є ринковими.

Підсумовуючи вище наведене, можна зробити висновок, що незважаючи на обраний критерій поділу методів визначення СВБ, їх можна узагальнити до трьох основних – індикаторний, мережевий та метод розподілу системного ризику, порівняльна характеристика яких наведена у табл. 2.6.

В основу індикаторного методу закладений принцип скорингу як набору погоджених наглядовим органом індикаторів (які в сукупності дозволяють надати характеристику системній важливості банку) та відповідної їх значимості. Результати зважування дозволяють в числовому вираженні визначити системну важливість банку – чим вищий бал, тим вища важливість банку для фінансової стабільності. При цьому ключове місце належить обґрунтуванню критеріїв та індикаторів системної важливості банку, вибір яких обумовлений:

- метою виокремлення СВБ, окреслити об'єкти нагляду, диференціювати пруденційні норми та інтенсивність нагляду, отримати інформаційне забезпечення для антикризових заходів;
- умовами зовнішнього середовища (період економічного спаду/підйому);
- особливостями національної фінансової системи (наприклад, переважання фондової чи банкоцентричної моделі фінансового ринку);
- географічним фактором, а саме врахування системної важливості банку на локальному, національному чи міжнародному рівні.

До числа найбільш поширених критеріїв відносять розмір банку, ступінь взаємозв'язків з іншими учасниками фінансового ринку, складність банківського бізнесу та специфічні риси його провадження (наприклад, унікальність банківських послуг), масштаб діяльності та ін. (рис. 2.7).

Таблиця 2.6 – Порівняльний аналіз методів визначення СВБ (складено автором)

Назва методу	Сутність	Переваги	Недоліки
Індикаторний	Дозволяє класифікувати банки за рівнем системної важливості на основі адитивного показника, який розраховується шляхом сумування зважених індикаторів. У межах виокремлених груп (критеріїв) набір індикаторів характеризує різні аспекти діяльності банку з позиції його системної важливості	<ul style="list-style-type: none"> • Простота застосування та низька потреба в додаткових ресурсах (використання балансових даних) • Надійність отриманої оцінки • Багатоаспектність оцінювання 	<ul style="list-style-type: none"> • Статичність оцінки та наявність часового лагу • Ретроспективний аналіз, зосереджений на оцінці подій в минулому • Відносний характер, не надає абсолютну оцінку системному ризику • Необхідність обґрунтування пріоритетності окремих критеріїв та індикаторів
Мережевий	Формалізація та аналіз взаємозв'язків між учасниками фінансового ринку шляхом побудови фінансової мережі (банків (вузлів) та зв'язків між ними), характеристики ступеню щільності та складності взаємозв'язків, та визначення найбільш системно важливих банків	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення детальною інформацією щодо системи взаємозв'язків на фінансовому ринку • Можливість моделювання шоків подій та різних сценаріїв розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> • Висока потреба в додаткових ресурсах та у швидко змінюваній інформації щодо відкритих позицій банку на фінансовому ринку • Неврахування особливостей ринку (асиметрія інформації) • Абсолютизація ролі взаємозв'язків на фінансовому ринку
Метод розподілу системного ризику	Зосереджується на аналізі портфелю цінних паперів банку (в т.ч. позабіржових контрактів), та відповідно потенційних наслідків для банку внаслідок суттєвих змін ринкових цін та фінансового стану емітентів	<ul style="list-style-type: none"> • Перспективний аналіз, зосереджений на оцінці подій в майбутньому • Швидка оновлюваність інформації (ринкові дані) 	<ul style="list-style-type: none"> • Можливість використання лише за умови доступності ринкових даних та активності банків на ринку цінних паперів • Висока волатильність даних та трудомісткість оцінювання

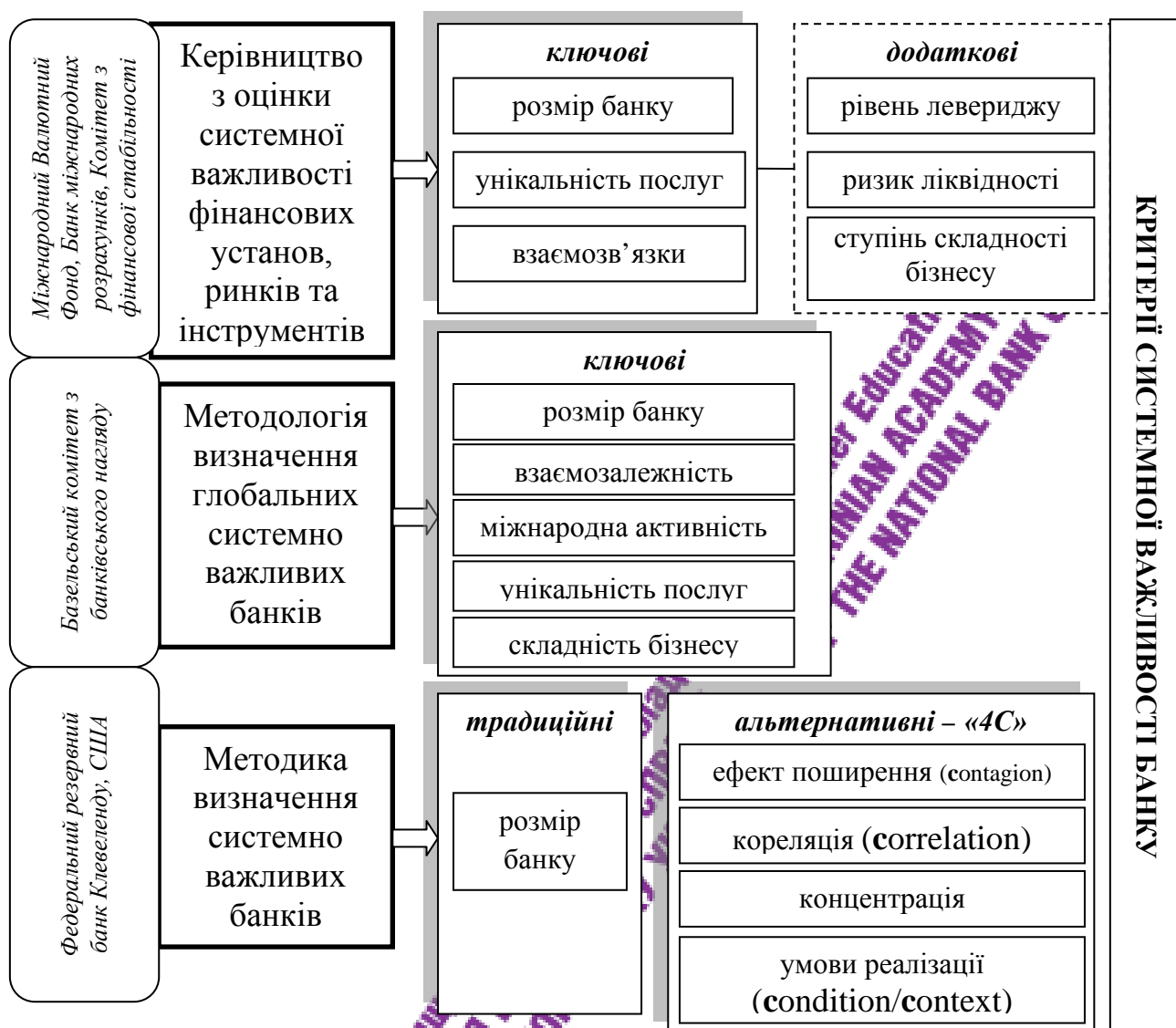

Рисунок 2.7 – Міжнародний досвід виокремлення критеріїв системної важливості банків

Індикаторний метод, як один з найбільш простих у застосуванні для визначення СВБ, набув поширення як на рівні світової фінансової системи (покладений в основу Методології визначення глобальних системно важливих банків, що була розроблена Базельським Комітетом [207]), так і рівні національних фінансових систем (США, Австралія, країни ЄС).

Окрім обґрунтування критеріїв СВБ особливої уваги потребує процес встановлення індикаторів, які дозволяють розкрити зміст обраних критеріїв, та їх пріоритетності. Так, наприклад, в межах Методології визначення глобальних системно важливих банків кожен критерій має однакову вагу – 20% та

представлений одним (у випадку критерію розміру) або декількома показниками (табл. 2.7).

Для кожного банку значення окремого індикатору є відносною величиною та розраховується шляхом співвідношення його позиції та позиції за сукупністю банків. За результатами отриманих балів всі банки ранжуються за ступенем системної важливості в межах чотирьох груп з відповідними вимогами до капіталу (1 група – 1%, 2 група – 1,5%, 3 група – 2%, 4 група – 2,5%). Крім того, з метою демотивації подальшого зростання банківського бізнесу передбачена п'ята група банків, для якої встановлені найвищі вимоги до капіталу – 3,5%. Слід зазначити, що найбільш дискусійними питаннями розглянутої методики є, по-перше, однакова вага як критеріїв, так і індикаторів системної важливості банку; по-друге, частота перегляду встановлених ваг (кожні п'ять років); по-третє, присутність взаємозв'язку між обраними індикаторами, та відповідно наявність мультиколінеарності даних.

Таким чином, незважаючи на простоту використання індикаторного методу особливої уваги в процесі його використання потребують питання встановлення критеріїв СВБ з врахуванням цілей їх виокремлення та особливостей національної фінансової системи, вибір набору індикаторів та встановлення їх пріоритетності.

На відміну від багатокритеріальності оцінювання системної важливості індикаторним методом, мережевий метод зосереджується на одному критерії – взаємозв'язках між банками, та трансмісійному механізмі передачі шоків на фінансовому ринку («ефект доміно»).

Об'єктом дослідження методу мереж виступає ринок міжбанківського кредитування в якості фінансової мережі, що складається з банків (вузлів) та зв'язків між ними – прямих (наявність двосторонніх зобов'язань) та непрямих (подібність портфелю активів/пасивів). Суттєвим обмеженням застосування методу слід вважати необхідність побудови матриці міжбанківських позицій всіх учасників ринку, в т.ч. на двосторонній основі, що ускладнюється відсутністю побідної інформації у наглядових органах.

Таблиця 2.7 – Методика визначення глобальних системно важливих банків на основі індикаторного методу ([207])

Критерій, вага	Зміст	Індикатори	Вага, %
Розмір (size), 20%	характеризує масштабність наслідків банкрутства чи погіршення фінансового стану банку на стан фінансового ринку в цілому	<i>сукупні активи</i> (грунтуються на розрахунку коефіцієнта левериджу відповідно до Базелю III)	20
Взаємозалежність (interconnectedness), 20%	визначає ймовірність погіршення стану інших учасників фінансового ринку через наявність прямих та непрямих зв'язків	<i>внутрішні активи</i> (включають кредити надані іншим фінансовим установам; цінні папери інших фінансових установ; чисту ринкову вартість операцій оборотного РЕПО; чисту ринкову вартість операцій з кредитування фінансових установ цінними паперами; чисту ринкову вартість укладених позабіржових контрактів)	6,67
		<i>внутрішні зобов'язання</i> (включають депозити фінансових установ; емітовані та придбані іншими фінансовими установами цінні папери; чисту ринкову вартість операцій РЕПО; чисту ринкову вартість цінних паперів, придбаних в інших фінансових установах; чисту ринкову вартість укладених позабіржових контрактів)	6,67
		<i>частка ринкового (міжбанківського) фінансування в сукупних пасивах банку</i>	6,67
Унікальність послуг (substitutability), 20%	характеризується негативним впливом на фінансову стабільність, що обумовлено залежністю як ринкових партнерів, так і клієнтів банку	<i>активи на зберіганні в банку</i>	6,67
		<i>обсяг розрахунків, що здійснюється через платіжні системи</i>	6,67
		<i>вартість розміщених заявок на ринку цінних паперів</i>	6,67
Міжнародна активність (cross-jurisdictional activity), 20%	визначає масштаби діяльності банку поза межами національної фінансової системи	<i>міжнародні вимоги</i> (включають вимоги банку однієї країни до позичальників іншої країни або національні вимоги в іноземній валюті; а також вимоги філіалів банку в інших країнах до позичальників цієї ж країни в іноземній та національній валютах)	10
		<i>міжнародні зобов'язання</i> (включають всі зобов'язання банку до організацій поза внутрішнім ринком та нерезидентів, не враховуючи зобов'язання всередині банківської групи)	10
Складність (complexity), 20%	характеризує особливості організації банківського бізнесу	<i>номінальна вартість укладених (але незакритих на звітну дату) позабіржових контрактів</i>	6,67
		<i>активи третього рівня</i> (неліквідні активи та активи, справедливую вартість яких неможливо отримати на підставі ринкової інформації)	6,67
		<i>вартість цінних паперів в торговому портфелі банку та портфелі на продаж</i>	6,67

На сьогоднішній день метод застосовується переважно на рівні світової фінансової системи та дозволяє виокремити ключові (центральні) банки фінансової системи [200]. Крім можливостей побудови карти взаємозв'язків на міжбанківському ринку, мережевий метод за умови комбінації з інструментарієм сценарного аналізу та стрес-тестування дає можливість визначити кількість потенційних дефолтів на ринку внаслідок його дестабілізації чи дефолту інших банків через кредитний канал (невиконання кредитних зобов'язань одним банком призводить до невиконання зобов'язань іншим) або канал ліквідності (погіршення фінансового стану чи дефолту банку, що виконує «центральну» роль на ринку фондування) (рис. 2.8).

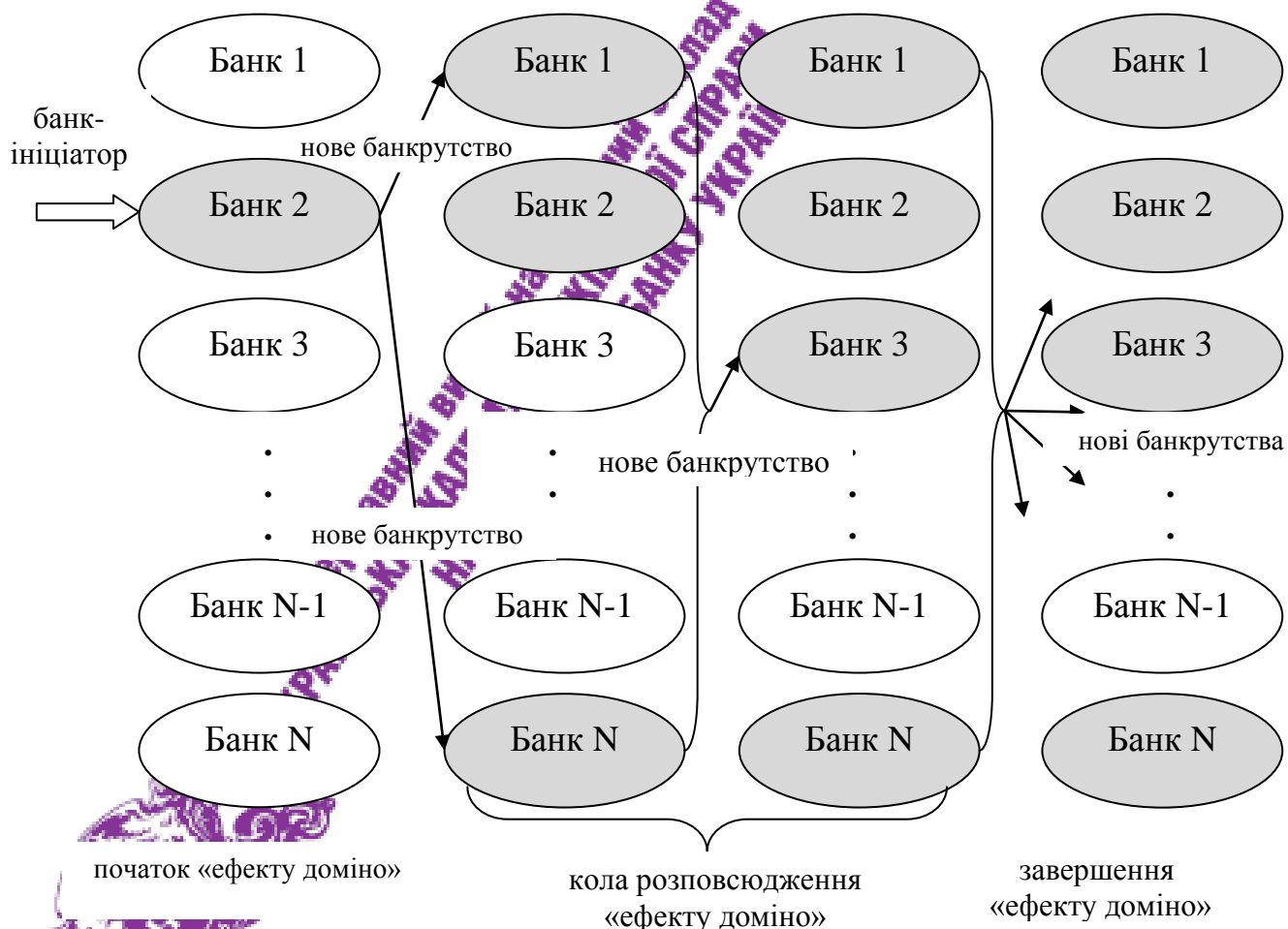

Рисунок 2.8 – Мережевий метод при дослідженні «ефекту доміно» на міжбанківському ринку [206]

Отже, на наш погляд, мережевий метод має високий потенціал переважно з точки зору макропруденційного нагляду, в т.ч. нагляду за інфраструктурою фінансового ринку (наприклад, дослідження стійкості платіжних систем) та дещо обмежені можливості з позиції дистанційного моніторингу за банками, враховуючи трудомісткість оцінювання та швидку змінюваність інформації.

Третя група методів визначення СВБ ґрунтується переважно на ринкових даних та передбачає високу активність банків на ринку цінних паперів. Враховуючи це, методи розподілу системного ризику набули поширення в країнах з активним фондовим ринком, в т.ч. ринку похідних цінних паперів. Так, слід відмітити методику CoVaR, розроблену Адріаном та Бруннермайером у 2010 р. [173], яка дозволяє визначити СВБ на підставі величини, розрахованої як різниця між максимальними втратами банківської системи за нормальних умов (VaR) та максимальними втратами банківської системи за умов банкрутства одного з банків.

У такому випадку до уваги приймається схильність банків до спільних ризик-факторів: схожість бізнес-моделей, портфелю розміщених активів та ін. В основу визначення величини CoVaR закладено аналіз ринкової динаміки свопів кредитного дефолту (контрактів, що забезпечують страхування на випадок дефолту певної компанії), корпоративних облігацій та інших цінних паперів, та оцінка взаємозв'язків дії спільних факторів допомогою квантильної регресії (форм. 2.1)

$$CDS_i = \alpha_i + \sum_i^K \beta_{\pi,i} R_i + \beta_{\pi,i} CDS_j, \quad (2.1)$$

де $CDS_i = \alpha_i + \sum_i^K \beta_{\pi,i} R_i + \beta_{\pi,i} CDS_j$ – функція спреду (проценту страхових виплат від номінальної вартості контракту) свопу кредитного дефолту (CDS – credit default swap) і-банку;

R_i – вплив спільних ризик-факторів, таких як індикатори бізнес-циклу;

$\beta_{\pi,i}$ – оцінка впливу j-банку на кредитний ризик і-банку за різних квантилів π .

Ще одним прикладом розподілу системного ризику серед банків є методика із застосування вектору Шеплі, запропонована Н. Тарашевим у 2009р. [240], яка визначає СВБ на підставі визначення граничного вкладу окремого банку в системний ризик, ґрунтуючись на теорії кооперативних ігор та оптимальному розподілу виграшу.

Незважаючи на обмеженість застосування методів розподілу системного ризику, аналіз основних методик в межах цієї групи методів дає змогу зробити висновок, що до критеріїв СВБ слід також відносити схильність банку до спільних з іншими учасниками фінансового ринку факторів ризику.

Підводячи підсумки проведеного аналізу існуючих методичних підходів до визначення СВБ, слід зазначити, що з точки зору виокремлення СВБ в Україні найбільш доцільним є застосування індикаторного методу, враховуючи його багатоаспектність оцінювання, доступність необхідних даних та надійність отриманих результатів. В той же час вибір критеріїв СВБ в Україні повинен враховувати:

– по-перше, мету розподілу банків, а саме удосконалення класифікації банків як об'єктів дистанційного моніторингу, що потребують диференційованого банківського нагляду;

– по-друге, специфічні особливості національної банківської системи, а саме висока частка присутності іноземного капіталу (переважно європейського походження), високий рівень конкуренції та відповідно відсутність висококонцентрованого ринку банківських послуг, та ін.;

– по-третє, необхідність забезпечення науково-обґрунтованого підходу до встановлення пріоритетності окремих індикаторів та критеріїв системної важливості, що вимагає застосування відповідного математичного апарату.

Вирішення вище перелічених задач буде присвячений наступний підрозділ дисертаційної роботи.

2.2.3 Розвиток науково-методичних засад ідентифікації системно важливих банків в Україні

В умовах динамічних трансформацій розвитку банківської системи, не викликає сумніву той факт, що існуючі науково-методичні підходи до виокремлення об'єктів дистанційного моніторингу, в т.ч. і в Україні, потребують вдосконалень в частині посилення його ризик-орієнтованої спрямованості. Враховуючи результати проведеного вище дослідження, особливої актуальності набуває розподіл банків України на однорідні групи – об'єкти дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу, за критерієм системної важливості з метою забезпечення стабільності національної фінансової системи.

Перед тим як розглянути безпосередньо науково-методичні засади виокремлення СВБ в Україні, підкреслимо, що в основу подібного виокремлення покладено індикаторний підхід. З огляду на переваги та можливості, саме індикаторний метод рекомендовано Базельським Комітетом з банківського нагляду в якості інструментарію виокремлення системно важливих вітчизняних банків (domestic systematically important banks) [197]. Згідно наданих Комітетом рекомендацій щодо адаптації методики визначення глобально важливих банків до рівня національної фінансової системи з метою врахування системного ризику з боку наглядових органів, при розробці підходу до розподілу банків – об'єктів банківського нагляду, слід дотримуватися ряд принципів (рис. 2.9). Це обумовлено передусім потребою гармонізації банківських наглядових практик в контексті об'єднання зусиль світового товариства щодо подолання наслідків глобальної фінансової кризи.

Беручи до уваги наведені принципи визначення (оцінювання) вітчизняних СВБ, розглянемо ключові критерії для визначення СВБ в Україні.

Неможливо не погодитися з тим, що розмір банку є однією з ключових ознак його важливості в контексті національної економіки.

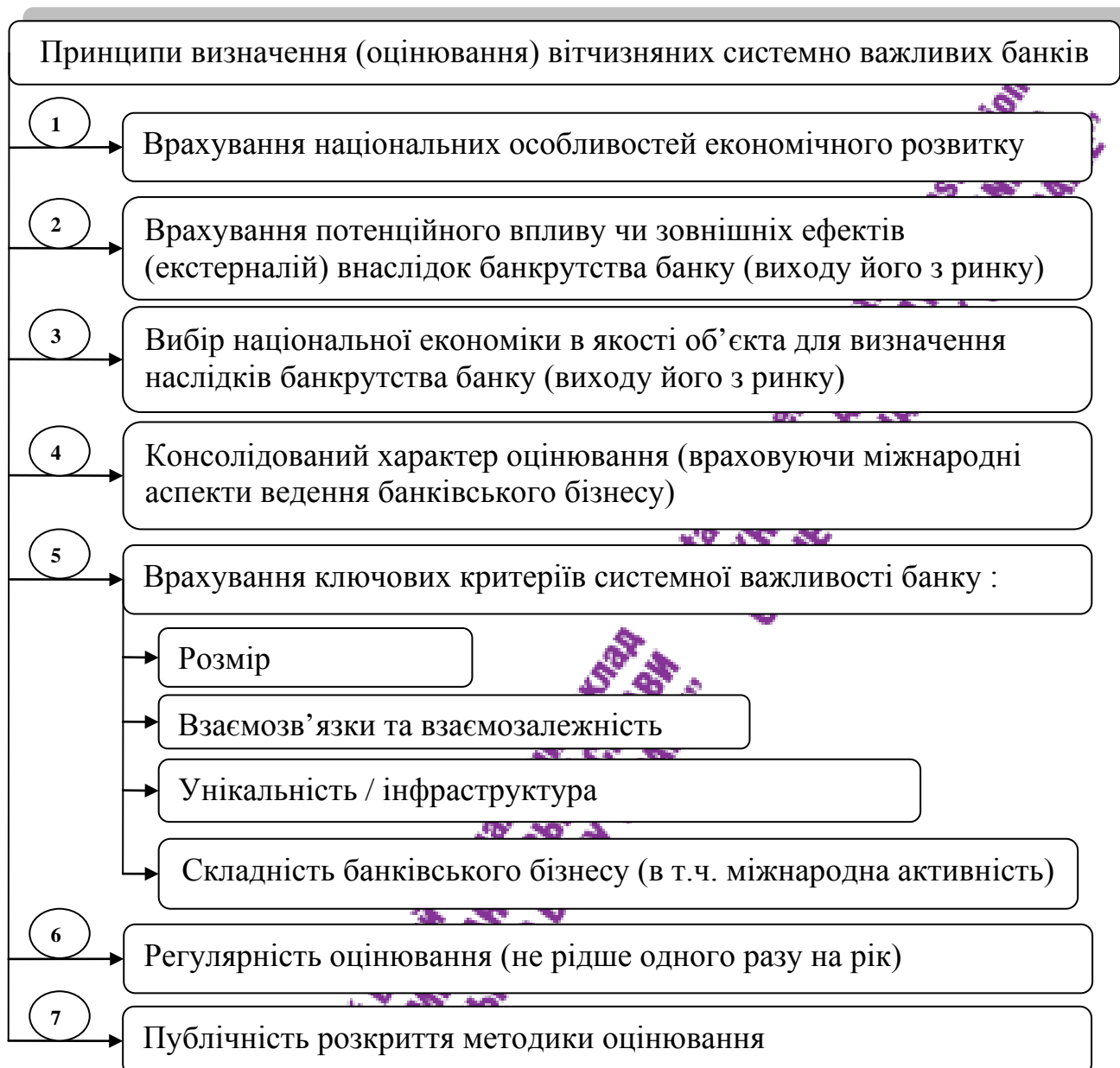

Рисунок 2.9 – Принципи визначення вітчизняних СВБ відповідно до рекомендацій Базельського Комітету з банківського нагляду [197]

Так, чим більшим є обсяг активів банку, та відповідно його частка на ринку банківських послуг і місце на фінансовому ринку країни, тим суттєвішим буде вплив на національну економіку у випадку його виходу з ринку. В контексті банківської системи України слід відмітити, що показник співвідношення активів банківської системи до ВВП (протягом останніх п'яти років знаходиться в межах 65-95%) несуттєво відрізняється від аналогічного середньоєвропейського показника (100-300%), що є свідченням розвиненості

банківського сектору країни відносно масштабів національної економіки. Аналізуючи рівень концентрації в банківській системі України за традиційними показниками (табл. 2.8), зазначимо, що він є невисоким.

Таблиця 2.8 – Динаміка показників концентрації на ринку банківських послуг України за 2005-2012 рр.

Дата (станом на 1.01 відповідного року)	Індекс концентрації			Індекс Херфіндаля-Хіршмана	Ранговий індекс Холла-Тайдмана (індекс Розенблюта)	Загальний індекс галузевої концентрації
	3-х найбільших банків	5-ти найбільших банків	10-ти найбільших банків			
	врахування впливу найбільших учасників ринку, ігноруючи ринкову роль середніх та малих банків			врахування впливу всіх учасників ринку та нерівномірності розподілу ринкових часток на ринку банківських послуг	врахування впливу малих та середніх за часткою учасників ринку	оцінка співвідношення між часткою найбільшого банку та ринковими частками інших банків
2006	26,14	36,16	53,76	389,75	0,0236	0,1581
2007	24,67	35,32	52,35	372,85	0,0238	0,1527
2008	23,08	33,06	49,68	346,22	0,0240	0,1442
2009	21,95	33,33	52,04	354,00	0,0251	0,1410
2010	23,26	34,76	53,19	375,03	0,0261	0,1528
2011	26,07	36,82	53,87	407,33	0,0253	0,1716
2012	27,90	36,59	52,80	426,46	0,0242	0,1839
2013	30,73	38,63	52,71	470,56	0,0242	0,2123

Так, за аналізований період частка трьох найбільших банків України не перевищувала 31%, що відповідає неконцентрованому типу ринкової структури (у випадку, якщо частка трьох найбільших банків менше 45%, він є неконцентрованим; в межах 45-70% – помірно концентрований; більше 70% – високо концентрований). Значення індексу Херфіндаля-Хіршмана не перевищувало 427%, в той час як починаючи лише зі значення 800% ринок вважають помірно концентрованим, а з 1800% – висококонцентрованим). Незважаючи на низький рівень концентрації на ринку банківських послуг, в межах першого критерію системної значимості банків в Україні – розміру –

передусім банки першої групи за класифікацією НБУ повинні слугувати об'єктом посиленого дистанційного ризик-орієнтованого нагляду. Це пов'язано з тим, що активи 10-ти найбільших банків (які і є зазвичай банками першої групи) концентрують більше половини активів банківської системи України, що може призвести до катастрофічних наслідків для національної фінансової системи у випадку суттєвого погіршення їх фінансового стану.

Як свідчить світовий досвід, окрім масштабу банківського бізнесу, помітну роль з позиції системної важливості банку відіграє тіснота його взаємозв'язків на ринку з іншими учасниками, зокрема банками, що традиційно проявляється через механізм міжбанківського кредитування. Останній є одним із ключових сегментів вітчизняного грошового ринку, спрямований на оперативний перерозподіл банками-учасниками ринку міжбанківського кредитування ліквідних фінансових активів за допомогою використання ряду фінансових інструментів (міжбанківських депозитів та кредитів, депозитних сертифікатів, облігацій та ін.) [23]. Ринку міжбанківського кредитування, як одному з різновидів кредитних операцій банку, притаманні кредитні ризики, пов'язані з ймовірністю непогашення кредиту чи прострочення платежу. При цьому ключовою особливістю ринку міжбанківського кредитування є підвищений ризик ділової репутації банку-контрагента, оскільки міжбанківські кредитні операції зазвичай є незабезпеченими та засновані на оцінці кредитоспроможності позичальника, його позиції на ринку та тривалості контрагентських відносин [166]. Звідси висока залежність банку від коштів міжбанківського ринку може негативно позначитися на фінансовому стану у випадку несприятливої кон'юнктури фінансового ринку. За рахунок короткострокового характеру кредитних зобов'язань та швидкої реакції на зміни ринкової кон'юнктури стан ринку міжбанківського кредитування вважають основним індикатором поточного стану фінансового ринку країни.

Для характеристики позиції банку на ринку міжбанківського кредитування доцільно керуватися аналізом масштабів використання коштів з міжбанківського ринку та обсягів розміщення на ньому. Відповідно до

методики визначення вітчизняних системно важливих банків за рекомендаціями Базельського Комітету з банківського нагляду, показником тісноти взаємозв'язків банку на ринку є обсяг наданих та отриманих міжбанківських кредитів, що, на наш погляд, потребує розширення. Це пов'язано з тим, що відносини на міжбанківському ринку не обмежуються виключно наданням міжбанківських кредитів, а й включають зберігання коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що утворює відповідні залишки на рахунках. У випадку погіршення фінансового стану банку-контрагента можуть виникнути проблеми, пов'язані з можливістю зняття таких коштів. Тому більш доцільним в якості показників тісноти взаємозалежності банку на ринку міжбанківського кредитування використовувати показник залучених коштів банків та розміщених коштів в інших банках. Так, наприклад, як видно з рисунку 2.10, протягом останніх п'яти років спостерігається зниження частки коштів, розміщених банками України в інших банках – з 13,62% станом на 1.01.2008 р. до 2,37% станом на 1.01.2013 р., що пояснюється передусім зниженням активності ринку міжбанківського кредитування та обсягів ліквідності ринку.

Ще одним показником залежності банку від зовнішніх джерел забезпечення своєї діяльності є частка коштів інших банків в структурі його зобов'язань. Висока частка є свідченням високої залежності банку від ресурсів фінансового ринку, та відповідно підвищеного ризику через його оперативний характер реакції на зміни навколишнього економічного середовища та високу волатильність.

Таким чином, в контексті другого критерію системної важливості банку, а саме тісноти його взаємозв'язків з іншими банками та взаємозалежності в цілому, доречно використовувати показник коштів інших банків та їх частку в структурі ресурсної бази банку та коштів, розміщених в інших банках.

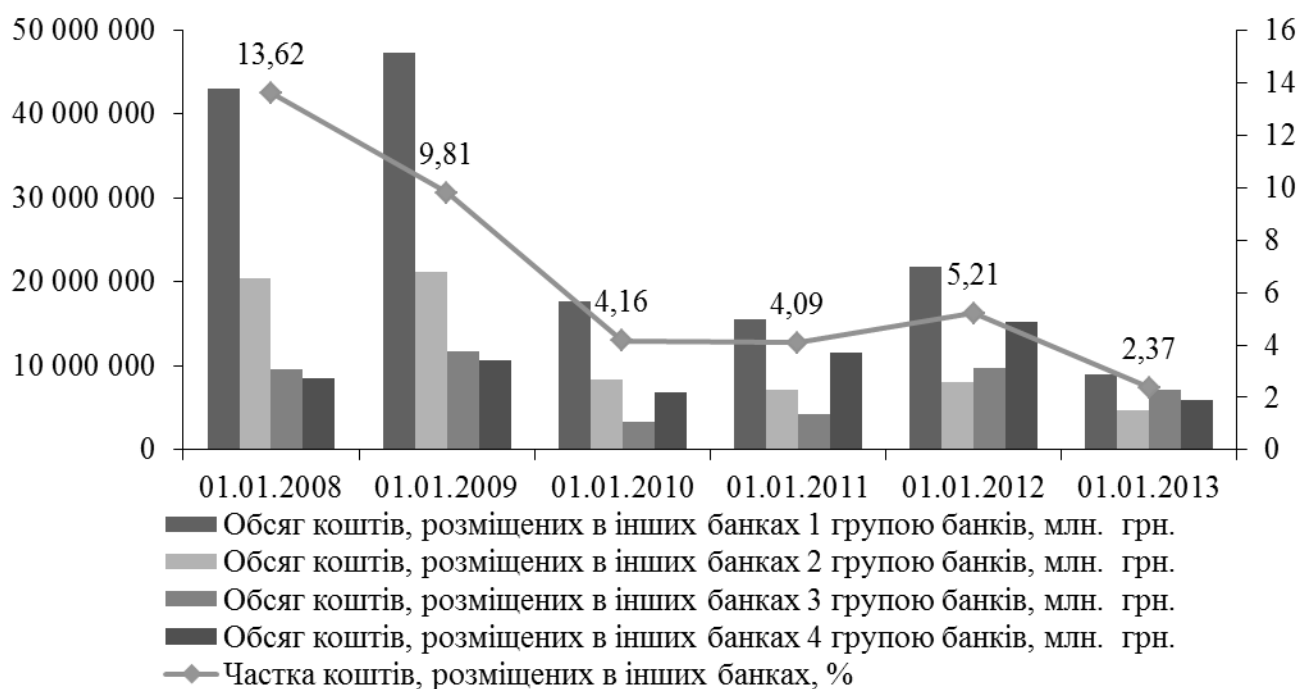

Рисунок 2.10 – Динаміка коштів, розміщених банками України в інших банках протягом 2008-2013 рр., станом на початок року

Ще одним критерієм системної важливості банку вважається складність банківського бізнесу, в якості показників чого для умов функціонування банківської системи України пропонуємо використовувати обсяг торгового портфелю цінних паперів банку, портфелю на продаж та інвестицій банку в асоційовані та дочірні компанії. Беручи до уваги той факт, що торговий портфель банку включає придбані ним цінні папери переважно з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань їх ціни або дилерської маржі [46], та відповідно має короткостроковий спекулятивний характер, показник обсягу торгового портфелю цінних паперів банку слугує індикатором ступеню вразливості його фінансового стану внаслідок зміни кон'юнктури ринку цінних паперів. Використання обсягу портфелю цінних паперів банку на продаж в якості показника складності банківського бізнесу ґрунтується на тому, що саме цей вид портфелю цінних паперів банк тримає для вирішення поточних проблем в діяльності (наприклад, зміни потреби в ліквідності) та якому притаманний також високий рівень волатильності з боку тенденцій розвитку фінансового ринку країни.

Обсяг інвестицій банку в асоційовані та дочірні компанії, що має переважно довгостроковий характер, є свідченням ступеню взаємозв'язків банку з іншими економічними суб'єктами через спільне володіння власністю. У даному випадку доречно вести мову про двосторонній взаємовплив: погіршення фінансового стану банку може негативно позначитися на ринковій позиції пов'язаних економічних суб'єктів, а негативні тенденції в діяльності останніх – на основних фінансових показниках діяльності банку.

В якості критерію системної значимості банку, окрім складності банківського бізнесу, доцільно враховувати також і ступінь його унікальності, що проявляється в складності заміщення банку на ринку іншим банком або тривалості періоду заміщення, внаслідок чого буде мати місце дефіцит «унікальних» банківських послуг на ринку. Враховуючи той факт, що унікальність банківського бізнесу до того ж визначається «нетрадиційною» роллю банку на ринку чи на специфічному сегменті ринку фінансових послуг, наприклад провайдера на ринку міжбанківських платіжних систем, заслуговує на увагу з боку наглядових органів діяльність банку на ринку первинного дилерства.

Інститут первинного дилерства в Україні був запроваджений відповідно до «Концепції розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів України на 2009-2013 роки» Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2008 р. №363 «Про запровадження інституту первинних дилерів на ринку державних цінних паперів» [113] з метою підвищення ліквідності внутрішнього ринку державних цінних паперів та забезпечення існування безпечних та ліквідних фінансових інструментів. Участь банку в якості первинного дилера передбачає [45]:

– з одного боку, отримання виключного доступу до аукціонів державних цінних паперів та можливості подальшого їх перепродажу інституційним та приватним інвесторам;

– з іншого боку, зобов'язання виконувати роль маркетмейкера на ринку та необхідність пропозиції «твердих»/обов'язкових цін купівлі-продажу цінних паперів на вторинному ринку, що підвищує ризикованість банківського бізнесу.

Унікальність банківського бізнесу, у випадку участі банку в якості первинного дилера, полягає в тому, що лише 16 банків мають можливість отримати доступ до первинного ринку державних цінних паперів за результатами конкурсу Міністерства фінансів України. До банків-первинних дилерів висуваються додаткові вимоги до фінансового стану, технологічного забезпечення, управлінських кадрів, підвищених вимог до статутного капіталу банку (не менше 10 млн. євро) тощо. Виходячи з цього, під час визначення системної значимості банку пропонуємо брати до уваги факт участі банку в якості первинного дилера, що підвищує як ризикованість бізнесу, так і передбачає особливий статус банку на ринку.

Також до унікальності банківського бізнесу слід віднести спеціалізований характер банківської діяльності. Відповідно до національного законодавства, а саме п.1.1 главою 8 Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [47] передбачено можливість існування спеціалізованого ощадного банку (якщо більше ніж 50 відсотків пасивів банку є вкладками фізичних осіб) та спеціалізованого банку довірчого управління (якщо обсяг операцій за договорами довірчого управління становить 100 і більше відсотків сукупних активів банку), що обумовлює підвищену концентрацію ризиків відповідного банку. Станом на 1.01.2012 р. в Україні не існує жодного спеціалізованого банку, водночас під час визначення системної важливості банку пропонуємо враховувати обсяг коштів, що зберігається банком на рахунках довірчого управління. Діяльність з довірчого управління (трастові операції), на наше переконання, супроводжується підвищеними моральними ризиками для суспільства, що пов'язано зі зберіганням коштів інвесторів, та підвищеними кваліфікаційними вимогами до управителів та їх фінансового стану. Відтак зникнення банків з ринку трастових послуг може негативно позначитися

передусім на рівні довіри економічних суб'єктів до національної фінансової системи в цілому.

Відповідно до методики визначення глобальних системно важливих банків останнім критерієм системної важливості вважається міжнародна активність банку, що створює додаткові ризики, пов'язані з можливістю передачі кризових імпульсів з різних ринків капіталу. З метою врахування зазначеного фактору системного ризику пропонуємо включити інформацію щодо наявності закордонних філій українських банків та присутності іноземного капіталу. Присутність іноземного капіталу в банку з позиції дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу Національним банком України потребує уваги передусім через підвищений ризик його «виводу» закордон у випадку погіршення соціально-економічного, політичного стану країни чи суттєвого погіршення показників діяльності банку в умовах високої частки іноземного капіталу в банківській системі України. Відтак банки з іноземним капіталом повинні бути об'єктом посиленого банківського нагляду з точки зору природи системного ризику та масштабу наслідків його реалізації для країни в цілому.

Розглянувши основні критерії системної важливості банків, рекомендовані Базельським Комітетом з банківського нагляду, з відповідними пропозиціями щодо розкриття їх змісту в вітчизняних умовах провадження банківського бізнесу, пропонуємо включити додатковий критерій, спрямований на розкриття соціальної важливості банку в країні. На наш погляд, доречним індикатором такого критерію слід вважати обсяг залучених коштів фізичних осіб та їх частка в структурі зобов'язань банку, та кількість працівників банку.

Переходячи до практичних аспектів визначення системної важливості банків в Україні постає проблема відбору банків для апробації авторського науково-методичного підходу, враховуючи високі витрати часу, пов'язані зі збором інформаційної бази щодо близько 170 банків України, та інформаційну непрозорість великої кількості банків.

Беручи до уваги той факт, що критеріями системної важливості банку являються не лише розмір його активів, а й інші характеристики діяльності, то для цілей апробації науково-методичного підходу до визначення СВБ в Україні вважаємо доцільним використовувати стратифіковану вибірку банків, де в якості страт обрано чотири групи банків відповідно до класифікації Національного банку України. Необхідність використання стратифікованої вибірки в умовах розвитку вітчизняної банківської системи обумовлено рядом факторів, обґрунтованих вітчизняними науковцями О. Черняк та А. Камінський [165]. Зокрема це множинність характеристик діяльності, що потребують врахування; відсутність гомогенності щодо більшості характеристик серед банків різних груп та складність отримання даних для більшості з банків

Використання стратифікованої вибірки дозволить охопити банки з різних груп, при цьому обсяг вибірки банків буде визначатися величиною страти (кількістю банків, що входять до відповідної групи за класифікацією Національного банку України на відповідний рік) та варіативністю досліджуваних характеристик всередині страти, зокрема їх стандартного відхилення.

З метою відстеження динамічних змін у статусі системної важливості окремих банків в якості періоду дослідження обрано 2008-2012 рр. Річний характер даних обумовлений врахуванням рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду щодо механізму визначення системно важливих банків. Припустимо, що загальний обсяг вибірки банків n становитиме 15% від загальної кількості функціонуючих банків N станом на 1.01 відповідного року. Кількість досліджуваних числових характеристик становитиме 10, а саме: активи банку, обсяг залучених коштів банків, обсяг розміщених в інших банках коштів, частка залучених коштів банків у зобов'язаннях банку, торговий портфель цінних паперів, портфель цінних паперів на продаж, інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, обсяг коштів, що зберігаються на рахунках довірного управління, обсяг залучених коштів фізичних осіб, частка залучених коштів фізичних осіб у зобов'язаннях. Для визначення обсягу вибірки n_{ik} з k

страги (відповідної групи Національного банку України) за i -числовою характеристикою скористаємося найманівським розміщенням [165] за наступною формулою (2.2):

$$n_{ik} = n \times \frac{w_k \times \sigma_{ik}}{\sum_{k=1}^4 w_k \times \sigma_{ik}}, \quad (2.2)$$

де n – загальна кількість банків вибірки, яка визначається як загальна кількість функціонуючих банків станом на 1.01 відповідного року помножена на обсяг вибірки на рівні 15%;

w_k – вага k страги, яка визначається як співвідношення кількості банків у відповідній k страті/групі банків за класифікацією НБУ до загальної кількості функціонуючих банків станом на 1.01 відповідного року;

σ_{ik} – середньоквадратичне відхилення i -числової характеристики в страті k ;

k – страта/група банків за класифікацією НБУ.

З метою визначення остаточного обсягу вибірки зі страт за всіма досліджуваними числовими характеристиками скористаємося рівнозначністю характеристик, тобто їх вага становить 1/10. Так, наприклад, за результатами розрахунків за вище наведеною формулою у 2012 році вибірка банку на рівні 15% від загальної кількості банків повинна включати 13 банків з 1 групи, 4 банки – з 2, 2 банки – з 3, та 8 банків з 4 групи банків. Після знаходження середнього арифметичного кількості банків з кожної страги за аналізований період було визначено обсяг вибірки на рівні 26 банків, при цьому: 13 банків з 1 групи, 4 банки – з 2, 2 банки – з 3; та 7 банків з 4 групи банків. Для апробації науково-методичного підходу була використана панельна структура даних, тобто банки-одиночки спостереження залишалися протягом аналізованого періоду незмінними. Описова статистика вхідних даних наведена у табл. 2.9.

Таблиця 2.9 – Описова статистика вхідних даних для апробації науково-методичного підходу до визначення системної важливості банків в Україні

Критерій	Показник (ознака системної значимості банку)	Роки				
		2008	2009	2010	2011	2012
Розмір	Обсяг активів, млн. грн.	11159927*	17985662	21541326	22042669	24132912
Взаємозалежність	Обсяг залучених коштів банків, млн. грн.	3082427	5832741	6888179	5918733	5429614
	Обсяг розміщених в інших банках коштів, млн. грн.	1190084	1620732	1224154	677949	671841
	Частка залучених коштів банків у зобов'язаннях, %	13,49	28,51	31,93	31,52	27,83
Складність банківського бізнесу	Обсяг торгового портфелю цінних паперів, млн. грн.	148939	173323	113433	106877	152985
	Обсяг портфелю цінних паперів на продаж, млн. грн.	137805	173824	335564	996186	1611125
	Обсяг інвестицій в асоційовані та дочірні компанії, млн. грн.	30668	34040	42312	53857	58554
Унікальність банківського бізнесу	Участь банку в якості первинного дилера (загальна кількість банків)	0	0	6	8	10
	Обсяг коштів, що зберігаються на рахунках довірного управління, млн. грн.	10725	63683	82737	56895	55056
Соціальна значимість	Обсяг залучених коштів фізичних осіб, млн. грн.	3353334	4594717	5205480	6054806	7314870
	Частка залучених коштів фізичних осіб у зобов'язаннях, %	35,4	33,3	31,9	32,2	33,8
	Кількість працюючих	6162	6570	5755	5507	5583
Міжнародна активність	Наявність закордонних філій банку (загальна кількість банків)	1	1	1	1	1
	Присутність іноземного капіталу (загальна кількість банків)	7	8	10	10	12

Примітка. *середнє значення у досліджуваній вибірці банків

Для ідентифікації таких показників як участь банку в якості первинного дилера, наявність закордонних філій, присутність іноземного капіталу використано бінарні характеристики 1 чи 0.

В контексті даного дисертаційного дослідження формалізація рівня системної важливості банку передбачає розрахунок його інтегрального показника «LBSR» – «Level of the bank systemic relevance», алгоритм розрахунку якого наведений на рис. 2.11. За результатами апробації науково-методичного підходу були отримані наступні дані (табл. 2.10).

Таблиця 2.10 – Рівень системної значимості (LBSR) окремих банків України протягом 2008-2012 рр., %

Банк	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
Приватбанк	71,43	71,43	71,43	64,29	71,43
Райффайзен банк Аваль	57,14	64,29	78,57	85,71	78,57
Укрсиббанк	64,29	71,43	71,43	71,43	71,43
Укрексімбанк	50,00	42,86	50,00	57,14	50,00
Ошадбанк	42,86	57,14	57,14	57,14	57,14
Укрсоцбанк	42,86	57,14	57,14	50,00	57,14
Промінвестбанк	35,71	35,71	71,43	64,29	64,29
Отпбанк	35,71	28,57	14,29	28,57	28,57
Надра	57,14	57,14	50,00	28,57	50,00
Фінанси та кредит	28,57	28,57	28,57	21,43	28,57
Брокбізнесбанк	28,57	28,57	28,57	21,43	21,43
ПУМБ	35,71	35,71	21,43	14,29	35,71
Альфа-банк	35,71	42,86	35,71	35,71	35,71
Хрещатик	7,14	7,14	14,29	14,29	14,29
Імексбанк	7,14	7,14	14,29	7,14	7,14
Фінансова ініціатива	14,29	14,29	14,29	7,14	7,14
Інг банк україна	21,43	21,43	21,43	28,57	35,71
Мегабанк	7,14	14,29	14,29	14,29	14,29
Актив - банк	7,14	7,14	14,29	21,43	21,43
Базис	7,14	7,14	7,14	7,14	7,14
Столичний	7,14	7,14	7,14	7,14	7,14
Інтеграл - банк	14,29	7,14	7,14	14,29	14,29
Банк «Золоті ворота»	7,14	7,14	7,14	7,14	7,14
Артем-банк	14,29	14,29	14,29	14,29	14,29
Грант	7,14	7,14	7,14	7,14	7,14
Чорноморський банк розвитку та реконструкції	7,14	7,14	7,14	7,14	7,14

Етап 1. Обґрунтування критеріїв системної важливості банків в Україні

(розмір банку, взаємозалежність з іншими учасниками ринку, складність банківського бізнесу, унікальність банківського бізнесу, міжнародна активність банку, соціальна важливість банку)

Етап 2. Відбір індикаторів для кожного критерію системної важливості банків в Україні

Розмір банку	обсяг активів, млн. грн.
Взаємозалежність з іншими учасниками ринку	обсяг залучених банком коштів, млн. грн.
	обсяг розміщених банком коштів в інших банках, млн. грн.
	частка залучених банком коштів у його зобов'язаннях, %
Складність банківського бізнесу	обсяг торгового портфелю цінних паперів банку, млн. грн.
	обсяг портфелю цінних паперів на продаж, млн. грн.
	обсяг інвестицій банку в асоційовані та дочірні компанії, млн. грн.
Унікальність банківського бізнесу	приналежність банку до переліку первинних дилерів, що формується Міністерством фінансів України (бінарна оцінка)
	обсяг коштів, що зберігаються в банку на рахунках довірчого управління, млн. грн.
Міжнародна активність банку	наявність закордонних філій банку (бінарна оцінка)
	наявність іноземного інвестора в складі власників банку (бінарна оцінка)
Соціальна важливість банку	обсяг залучених банком коштів фізичних осіб, млн. грн.
	частка залучених банком коштів фізичних осіб у його зобов'язаннях, %
	кількість працюючих в банку, осіб

Етап 3. Вибір бази дослідження шляхом формування стратифікованої вибірки банків

В якості страт обрано чотири групи банків відповідно до класифікації НБУ. Визначення обсягу вибірки n_{ik} з k -ої групи (відповідної групи банків) за i -м індикатором системної важливості банків здійснено на підставі нейманівського розміщення:

$$n_{ik} = n \times \frac{w_k \times \sigma_{ik}}{\sum_{k=1}^4 w_k \times \sigma_{ik}}; \text{ де } n - \text{загальна кількість банків вибірки (загальна кількість функціонуючих банків станом на 1.01}$$

відповідного року) помножена на обсяг вибірки (прийнято на рівні 15%); w_k – вага k -ої групи (співвідношення кількості банків у k -й групі до загальної кількості функціонуючих банків станом на 1.01 відповідного року); σ_{ik} – середньоквадратичне відхилення i -го індикатора системної важливості банків в k -й групі; k – група банків за класифікацією НБУ.

Етап 4. Встановлення індивідуальних бінарних характеристик кожного банку

$k = \begin{cases} 0, & x < x_{\text{medium}} \\ 1, & x \geq x_{\text{medium}} \end{cases}$; де k – бінарна характеристика, яка визначає співвідношення питомої ваги досліджуваного банку в загальній їх вибірці за кожним індикатором системної важливості (x) з середнім значенням по вибірці (x_{medium})

Етап 5. Визначення інтегрального показника системної важливості банку LBSR (Level of the bank systemic relevance):

$$LBSR = \frac{S_{\text{act}}}{S_{\text{max}}}; \text{ де } S_{\text{act}} - \text{сума індивідуальних бінарних характеристик досліджуваного банку за всіма індикаторами системної важливості; } S_{\text{max}} - \text{максимально можлива кількість бінарних характеристик за цими індикаторами.}$$

Етап 6. Якісна інтерпретація рівня системної важливості банку за значенням LBSR (на основі шкали визначення тісноти взаємозв'язку Чеддока):

0,1-0,3 – низький; 0,3-0,5 – помірний; 0,5-0,7 – середній; 0,7-0,9 – суттєвий; 0,9-1,0 – високий.

ВИСНОВКИ (за результатами розрахунку показника LBSR для банків України за 2008-2012 рр.):

1. До групи банків з високим рівнем системної важливості ($90 < LBSR < 100$) не увійшло жодного банку.
2. До групи банків з суттєвим рівнем системної важливості ($70 < LBSR < 90$) увійшли лише банки 1 групи за розміром активів (наприклад, ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «УкрСиббанк»).
3. До групи банків з середнім рівнем системної важливості ($50 < LBSR < 70$) увійшли банки 1 та 2 групи за розміром активів (наприклад, АТ «Ощадбанк», ПАТ «Промінвестбанк»).
4. До групи банків з помірним ($30 < LBSR < 50$) та низьким ($10 < LBSR < 30$) рівнями системної важливості банку увійшли банки 3 та 4 групи за розміром активів (наприклад, ПАТ АБ «Столичний», ПАТ «Банк «Грант» тощо).

Рисунок 2.11 – Алгоритм визначення системно важливих банків в Україні

Так, у досліджуваній вибірці банків зі суттєвим значенням LBSR виявилися переважно банки 1 групи за класифікацією НБУ, хоча динаміка зміни рівня системної значимості окремих банків з 3 та 4 групи (наприклад, Актив-банк, Інг Банк України) є сигналом підвищення уваги з боку наглядових органів під час дистанційного моніторингу. Підводячи підсумки вище наведеного, слід зазначити, що рівень системної важливості банку не повинен розглядатися в якості основного індикатора для визначення ступеню інтенсивності дистанційного моніторингу, а повинно слугувати підґрунтям для більш точного та адекватного сучасним реаліям розвитку банківського бізнесу України механізму дистанційного моніторингу з боку Національного банку, розробці якого буде присвячено наступний розділ дисертаційного дослідження.

2.3 Науково-методичні засади диференціації режимів дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні

Одним із напрямів реформування дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні є впровадження диференційованого режиму такого моніторингу, що відповідає принципу економічної ефективності використання наглядових ресурсів та дозволяє зосередити увагу наглядовців на сферах підвищеного ризику. Впровадження диференційованого режиму моніторингу, у свою чергу, обумовлює проблему вибору критеріїв для диференціації режимів.

Слід зазначити, що сучасні системи дистанційного моніторингу за діяльністю банків у розвинутих країнах світу та країнах, що розвиваються, зазвичай враховують останні рекомендації Базельського комітету та побудовані на принципах ризик-орієнтованого банківського нагляду, тому ключовим критерієм для диференціації режимів нагляду в таких країнах є профіль ризиків окремої банківської установи. Так, наприклад, система дистанційного

моніторингу за діяльністю банків в Австрії побудована за дворівневим ризик-орієнтованим аналізом [185]. Перший рівень моніторингу передбачає проведення автоматичного базового аналізу ризиковості діяльності всіх 870 банків Австрії шляхом застосування таких інструментів як міжгруповий аналіз, CAMELS-оцінка, логіт-моделювання. Другий рівень моніторингу охоплює виключно високоризиковані банківські установи Австрії, які підлягають поглибленому економічному аналізу з використанням розширеного кола джерел інформації (не лише кількісної, а й якісної) та залученням експертів. Система дистанційного моніторингу за діяльністю банків в Єгипті передбачає підготовку, окрім традиційного звіту про фінансовий стан банку/банківської групи, звіту щодо профілю ризиків банку та звіту щодо результатів стрес-тестування банку, що в кінцевому підсумку визначає інтенсивність подальшого нагляду та періодичність інспекційних перевірок.

На сьогоднішній день система дистанційного моніторингу за діяльністю банків в Україні передбачає два режими нагляду залежно від ступеню проблемності банку – загальний, якому притаманний I ступінь проблемності (аналіз фінансового стану банку здійснюється щотижня та щомісяця), та посилений – II ступінь проблемності (аналіз здійснюється на щоденній основі). В основу критеріїв проблемності банку покладено показники ефективності його роботи, зокрема це:

- загальні критерії (оцінка за системою CAMELS за результатами останнього комплексного інспектування банку);
- достатність капіталу (значення компоненти «достатність капіталу» за системою CAMELS за результатами останнього комплексного інспектування, абсолютний розмір по відношенню до нормативно встановленого, виконання нормативів капіталу Н1-Н3 та, відповідно, кількість порушень таких нормативів, тенденції зміни регулятивного капіталу тощо);
- якість активів (значення компоненти «якість активів» за системою CAMELS за результатами останнього комплексного інспектування, виконання нормативів кредитування та інвестування Н7-Н12 та, відповідно, кількість

порушень таких нормативів, частка негативно класифікованих активів у загальній сумі активів, співвідношення майнових прав, наданих під забезпечення, та отриманої банком застави);

– менеджмент (наявність негативної інформації про банк, застосування заходів впливу до банку, нестабільність керівного складу банку, порушення вимог/угод з Національним банком України, надання недостовірної звітності);

– надходження (значення компоненти «надходження» за системою CAMELS за результатами останнього комплексного інспектування, тенденції зміни фінансових результатів роботи);

– ліквідність (виконання нормативів ліквідності Н4-Н6 та, відповідно, кількість порушень таких нормативів, обсяг вкладів фізичних осіб та рівень процентних ставок за ними та ін.);

– чутливість до ринкових ризиків (сукупний ризик за системою оцінки ризиків визначено як високий, а напрям зміни – такий, що зростає).

Отже, основним критерієм для диференціації режимів дистанційного моніторингу за діяльністю банків в Україні є рівень ефективності діяльності банку та його поточний фінансовий стан. В контексті розглянутих раніше основних принципів ризик-орієнтованого банківського нагляду слід відмітити наступні суттєві обмеження такого підходу:

– по-перше, має місце взаємозалежність та взаємообумовленість критеріїв. Так, наприклад, три критерії, зокрема «достатність капіталу», «якість активів» та «надходження», передбачають врахування оцінки за системою CAMELS за результатами останнього комплексного інспектування банку, що вже враховано в першому загальному критерії;

– по-друге, рейтинг, який надається банку за результатами аналізу його фінансового стану, ґрунтується виключно на внутрішніх факторах та операціях банку і не враховує поточні та прогностичні показники розвитку зовнішнього середовища банку, що може негативно позначитися на його фінансовому стані в майбутньому;

– по-третє, рейтинг, наданий за системою CAMELS, має ретроспективний характер та, відповідно, не здатен врахувати довгострокові ризик-фактори. Відтак подібний підхід слід вважати як статичним, так і короткостроковим.

– по-четверте, рейтингова оцінка відображає результатний підхід до нагляду, а не процесний, як того вимагають принципи ризик-орієнтованого банківського нагляду відповідно до рекомендацій Базельського комітету. Об'єктом з боку наглядовців під час дистанційного моніторингу стає оцінювання наслідків управління ризиками, а не безпосередньо процеси управління ризиками в банку та їх якість.

Підсумовуючи вище наведене, зазначимо, що головним недоліком поточного підходу до диференціації режимів нагляду є ігнорування профілю ризиків окремого банку та зосередження уваги на оцінці фінансового стану банку, результати якої мають низьку здатність прогнозування дефолту банку в майбутньому. На наш погляд, ключовими принципами формування нової багаторівневої системи здійснення дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні повинні стати:

- врахування рівня системної важливості банку, який дозволяє оцінити окремий банк як потенційне джерело системної фінансової нестабільності;
- врахування ризик-профілю окремого банку, який відображає індивідуальні ризики банківської установи;
- дотримання принципу економічної ефективності здійснення банківського нагляду, та, відповідно, необхідність виокремлення декількох режимів дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків.

Розглянемо детальніше авторський підхід до реалізації перелічених принципів.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день, поряд з ідентифікацією СВБ, однією з найактуальніших у світовому фінансовому товаристві постає проблема їх регулювання. Посткризовий період відновлення світової економіки характеризується реформуванням системи банківського регулювання та нагляду. Якщо «перша хвиля» реформ пов'язана з прийняттям положень

Базелю-III, то «друга хвиля» на глобальному рівні сконцентрована на системному ризику та системно важливих банках. Саме питання функціонування СВБ (як на глобальному, так і місцевому рівнях) є предметом активних обговорень з боку країн Групи-20, Міжнародного Валютного Фонду, Базельського комітету з банківського нагляду та ін.

Узагальнюючи світовий досвід регулювання діяльності СВБ (порівняльна характеристика окремих регіонів світу з точки зору регулювання СВБ, зокрема американського, європейського та азійсько-океанійського наведена у табл. 2.11)), зазначимо, що ключова увага приділяється все ж таки глобальним СВБ, та відповідно об'єднанні зусиль регуляторів різних країн шляхом розробки планів резолюції та відновлення. Згідно консультативного документу, прийнятого Групою країн-20 «Ключові характеристики ефективних режимів резолюції за фінансовими установами» [242]:

– «план відновлення» розробляється СВБ та повинен містити комплекс заходів з відновлення фінансового стану банку у випадку реалізації подій стресового характеру;

– «план резолюції» розробляється відповідними компетентними органами влади та повинен містити інформацію щодо ключових бізнес-операцій банку, його організаційно-операційної структури, комплекс заходів щодо захисту інтересів вкладників та повного і швидкого повернення активів клієнтів у випадку його банкрутства.

Окрім розробки планів відновлення та резолюції на глобальному рівні має місце курс на посилення інтенсивності та ефективності нагляду за СВБ. Так, відповідно до звіту Ради з фінансової стабільності міжнародними експертами рекомендовано [216]:

– по-перше, впровадження проактивних підходів до оцінювання не лише якості ризик-менеджменту, а й корпоративної культури з управління ризиками, аспектам корпоративного управління тощо;

– по-друге, розробка стандартів ефективного нагляду за СВБ на національному рівні;

Таблиця 2.11 – Порівняльний аналіз досвіду регулювання СВБ в розрізі регіонів світу

Характеристики	Регіон		
	Американський	Європейський	Азійсько-океаніський
ІРТ*	5	5	3
Організаційний аспект	В США критерієм системної важливості фінансової установи є його розмір (50 млрд. дол.). Має місце створення відокремлених підрозділів з нагляду за системно важливими банками (the Office of Complex Financial Institutions (OCFI)) та системно важливими небанківськими установами (Financial Stability Oversight Council (FSOC)).	Прийнято рішення щодо створення єдиного наглядового механізму, до складу якого входить Європейський центральний банк та національні компетентні органи. ЄЦБ наділено правом нагляду за СВБ єврозони. Критерієм системної важливості банку є його розмір – більше 30 млрд. євро або величина активів якого перевищує 20% обсягу ВВП своєї країни.	Суттєвих організаційних змін не відбувається, враховуючи незначний вплив світової фінансово-економічної кризи та підвищений, порівняно з європейським та американським, рівнем капіталізації.
Вимоги до капіталу	США: передбачено встановлення додаткових вимог в розмірі від 1 до 3% від ризик-зважених активів. Канада: прискорення впровадження вимог до капіталу (Базель-III) до січня 2013 р.	Англія: встановлення додаткових вимог (до 3%) до капіталу, встановленому Базелем-III та до 17% від ризик-зважених активів. Австрія та Швеція – на рівні 3 та 5% відповідно. Швейцарія висуває до глобальних СВБ вимоги на рівні 19% від ризик-зважених активів.	Китай встановив до п'яти СВБ підвищені вимоги до капіталу на рівні 1%; Сінгапур – запланував підвищення на рівні 2% до 2015 р.
Плани резолюції та відновлення	Відповідними органами розроблено правила щодо подання інформації СВБ з метою розробки планів резолюції.	Європейською банківською комісією розроблено ряд консультативних документів щодо вимог під час розробки планів, зокрема обсягу необхідної інформації, кола повноважень та інструментів.	Найбільшу активність проявляють Австралія та Японія, розробляючи консультативні документи.
Інші вимоги	Активне використання стрес-тестування як на рівні регулятора, так і на рівні банків з подальшим щорічним розкриттям їх результатів в офіційній звітності банків. Введення обмежень на операції банків з цінними паперами – «структурні зміни» (США – «Правило Волкера»). Підвищення інтенсивності нагляду, посилення вимог до періодичності та якості звітних даних.	Введення обмежень на провадження банківського бізнесу, зокрема розмежування корпоративного та інвестиційного напрямків. Швейцарія: запровадження лімітів на міжбанківські зобов'язання банків та прогресивних обмежень залежно від розміру банку та ринкової частки. Австрія: моніторинг показника співвідношення кредитів наданих та залучених коштів.	Запровадження консолідованого нагляду за СВБ (Агентство з фінансових послуг Японії).

* Індекс регуляторного тиску (ІРТ) розроблений фахівцями консалтингової компанії KPMG, де значення 5 означає суттєвий тиск, 3 – помірний, 1 – низький.

по-третє, оновлення стандартів та вимог до капіталу в розрізі операційного ризику.

До складу ключових інструментів регулювання СВБ слід віднести:

– Посилення вимог до звітності СВБ. Беручи до уваги потенційні наслідки банкрутства СВБ, забезпечення максимальної інформаційної прозорості є однією з невід’ємних умов попередження подібної ситуації. Особливої уваги заслуговує узагальнююча інформація щодо міжбанківських (контрагентських) зобов’язань, взаємовідносин з іншими СВБ, результати стрес-тестування, співвідношення окремих елементів капіталу та ризик-зважених активів.

– Встановлення контрагентських лімітів. Так, наприклад, згідно положень закону Додді-Франка (США) встановлюються обмеження в межах банківської групи щодо зобов’язань індивідуальним учасникам.

– Встановлення лімітів на окремі види операцій. У даному випадку мова йде про структурні зміни провадження банківського бізнесу, зокрема розмежування високоризикованих видів діяльності банку (брокерської, інвестиційної, операції з похідними цінними паперами та ін.) та основної банківської діяльності (залучення депозитів, надання кредитів).

– Підвищення вимог до капіталу. Рівень капіталізації СВБ залишається одним з ключових умов його фінансової стабільності на випадок суттєвого погіршення ринкової кон’юнктури чи інших подій, а звідси встановлення додаткових вимог до капіталу – одним з найпоширеніших інструментів регулювання системного ризику. В основу підвищених вимог до капіталу СВБ покладено принцип: високий рівень ризику потребує відповідного забезпечення економічним капіталом.

Підводячи підсумки узагальнення світового досвіду регулювання СВБ слід зазначити, що об’єктом застосування розглянутих вище інструментів виступають переважно глобальні СВБ та найбільші банки світу, в той час як застосування цих інструментів, зокрема підвищених вимог до капіталу, до відносно невеликих банків створює додаткове навантаження не лише на окремі банківський бізнес, а й на ефективність та стабільність функціонування банківської системи в цілому. За результатами апробації науково-методичного підходу до визначення СВБ виявилось, що в Україні має

місце обмежена кількість дійсно СВБ, більшість банків характеризуються низьким або помірним рівнем системної важливості, що, на наше переконання, не повинно означати відсутності необхідності регулювання СВБ в Україні. Тому пропонуємо в якості одного з критеріїв диференціації режимів дистанційного моніторингу за діяльністю банків в Україні використати рівень системної важливості, зокрема низький, помірний, середній, суттєвий та високий рівні. На наш погляд, це дозволить, з одного боку, уникнути ризик створення надлишкового тиску на провадження банківського бізнесу в Україні, а з іншого – врахувати прояв системного ризику під час реалізації банківського нагляду та регулювання.

Наступним принципом формування багаторівневої системи здійснення дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні є врахування ризик-профілю окремого банку. Слід підкреслити, що нагляд на основі оцінки ризиків є сучасним домінуючим підходом у світовій наглядовій практиці. Ключове місце в такому підході належить оцінці ризиків, як невід’ємної складової банківського бізнесу, та формуванню ризик-профілю банку, як структурованому опису притаманних банківському бізнесу ризиків, зокрема основних сфер виникнення ризиків та індикаторів його вимірювання. До складу ключових принципів визначення ризик-профілю банку входять наступні:

– превентивний характер оцінки, що передбачає ранню ідентифікацію потенційних проблем в діяльності банку та, відповідно втручання наглядовців з метою їх коригування та усунення;

– матеріальний характер розуміння «ризиків банку» як потенційної втрати фінансових ресурсів для будь-кого з кола зацікавлених сторін в діяльності банку;

– використання професійного (вмотивованого) судження, що означає надання деталізованого висновку відповідальної особи щодо всіх об’єктивних факторів, що впливають на ризик-профіль банку, та що є свідченням змістовного (а не формального) підходу до наглядової діяльності;

– розмежування величини притаманних ризиків банківському бізнесу та якості ризик-менеджменту в банку; відтак великий рівень ризику банку не завжди є загрозою для фінансового стану банку та кола зацікавлених сторін за умови високого рівня якості внутрішніх систем ризик-менеджменту;

– динамічний характер оцінки, що передбачає визначення напрямків зміни ризиків, притаманних банківському бізнесу;

– комплексність оцінки, що означає надання зведеної інформації щодо результатів оцінювання ризиків банку та якості ризик-менеджменту у вигляді ризик-матриці, яка слугує базисом для визначення подальших наглядових дій та заходів.

Слід зазначити, що в Україні реалізовано нагляд на основі оцінки ризиків, зокрема під час інспекційних перевірок Національним банком України, що знайшло своє відображення в Методичних рекомендаціях з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [74]. Так, система оцінки ризиків містить чотири наступні ключові елементи:

– кількість ризику (обсяг/рівень ризику, що притаманний банківському бізнесу), яка може бути незначною, помірною та значною. Для шести з дев'яти видів ризику (кредитного, ринкового, валютного, операційно-технологічного, ризику ліквідності, ризику зміни процентної ставки) Національним банком України визначено ознаки відповідної кількості ризику;

– якість управління ризиком, яка може бути високою, такою, що потребує вдосконалення та низькою;

– сукупний ризик визначається на основі поєднання кількості ризику та якості управління ним та може бути високим, помірним та низьким;

– напрям зміни ризику, що враховується з метою забезпечення динамічного характеру оцінювання ризиків банку та передбачає визначення тенденцій їх зміни протягом наступних дванадцяти місяців діяльності банку. Напрямок може характеризуватися як той, що зростає, стабільний та той, що зменшується [105].

Зазначимо, що розроблені Національним банком України рекомендації носять описовий характер, тому з метою їх формалізації та визначення сукупного ризик-профілю банку пропонуємо наступний трьох-етапний матричний підхід (рис. 2.12).

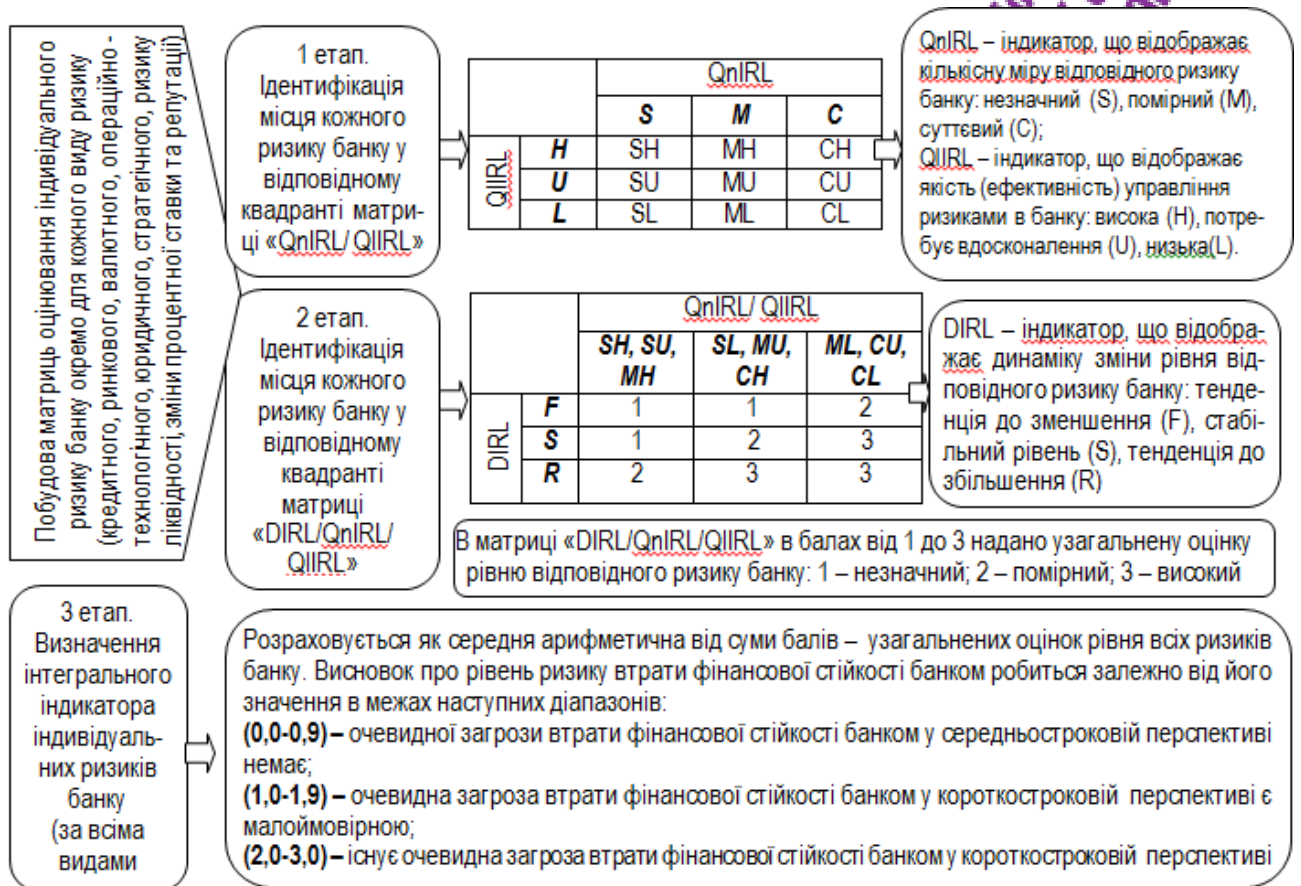

Рисунок 2.12 – Матричний підхід до формування ризик-профілю банку

Відповідно до запропонованих вище підходів до врахування, з одного боку, системного ризику на рівні окремого банку (шляхом визначення рівня системної важливості банку), та, з іншого боку, індивідуального ризику (шляхом визначення інтегрального індикатора рівня індивідуальних ризиків банку), вважаємо цілком обґрунтованим використати зазначені показники в якості критеріїв диференціації режимів дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні (рис. 2.13).

		Інтегральний показник системної важливості банку				
		0,1-0,3	0,3-0,5	0,5-0,7	0,7-0,9	0,9-1,0
Інтегральний індикатор індивідуальних ризиків банку	0,0-0,9	базовий	базовий	посилений	посилений	інтенсивний
	1,0-1,9	базовий	посилений	посилений	інтенсивний	інтенсивний
	2,0-3,0	посилений	посилений	інтенсивний	інтенсивний	інтенсивний

Рисунок 2.13 – Матриця диференціації режимів дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні

Нами пропонується виокремити три основні режими дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні:

– базовий – цей режим моніторингу запропоновано застосовувати для банків, в яких діють якісні та ефективні внутрішні системи ризик-менеджменту, та дестабілізація яких не призведе до порушення стабільності всієї банківської системи. Тому ці банки не потребують підвищеної уваги з боку наглядових органів;

– посилений – цей режим моніторингу запропоновано застосовувати для банків з високими рівнями індивідуальних ризиків, тенденції зміни яких свідчать про можливість їх збільшення в найближчій перспективі. Крім того, механізми управління цими ризиками в банку є недосконалими, що не дозволяє органам банківського нагляду бути впевненими в можливостях цих банків самостійно підтримувати свою фінансову стійкість на належному рівні. Враховуючи це, а також доволі значний рівень системної важливості цих банків, наглядові органи мають застосовувати до цих банків цілий ряд специфічних заходів, наприклад, обов'язкове проходження стрес-тестування, нагляд на консолідованій основі тощо;

– інтенсивний режим моніторингу пропонується застосовувати для банків, поява ознак нестабільності яких з високою ймовірністю може призвести до розбалансування діяльності всього фінансового сектору економіки. Це вимагає перегляду існуючої системи економічних нормативів діяльності цих банків, посилення вимог до якості внутрішніх систем антикризового управління.

Висновки до розділу 2

1. Проведений у роботі аналіз проблем та перспектив функціонування існуючої в Україні системи моніторингу за діяльністю банків дозволив виявити ряд недоліків, зокрема: переважання результатного підходу до моніторингу за діяльністю банків над процесним, неоднорідність об'єктів моніторингу, формальний підхід до диференціації режимів спостереження за ними, недосконалість методичного інструментарію визначення потенційних ризиків банків та внутрішніх систем ризик-менеджменту тощо. Все це обмежує можливості повноцінного впровадження ризик-орієнтованого підходу до банківського нагляду, що обумовлює необхідність реформування даної системи. Це запропоновано здійснювати шляхом впровадження в Україні системи дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні.

2. Перехід до дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків вимагає здійснення наступних заходів: 1) з метою підвищення інформаційної прозорості та ринкової дисципліни банків – впровадження практики залучення до процесу реалізації заходів моніторингу не тільки фахівців департаменту банківського нагляду НБУ, а й широкого кола зацікавлених сторін – клієнтів, вкладників, кредиторів, аналітиків, ЗМІ; 2) гармонізації положень мікро- та макропруденційного банківського нагляду, в тому числі – шляхом концентрації зусиль наглядових органів не тільки на індивідуальних ризиках банків, але й на системних ризиках, що є загрозою стабільному функціонуванню банківської системи в цілому; 3) впровадження практики спостереження не тільки за змінами у фінансовому стані банку та дотриманням ним пруденційних норм, а й за ключовими ризиками банківської діяльності, перебігом внутрішніх процесів прийняття управлінських рішень та організаційно-правовими механізмами їх реалізації; 4) диференціації режимів моніторингу залежно від рівня індивідуального та системного ризиків

банківської діяльності. Це обумовлює необхідність суттєвих трансформацій в цільовій, суб'єктно-об'єктній та інструментальній підсистемах існуючої в Україні системи моніторингу за діяльністю банків.

3. Одним з базових положень запропонованої автором системи дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків є концентрація уваги наглядовців на системних ризиках, які є загрозою для стабільного функціонування банківської системи в цілому. Це вимагає поглиблення науково-методичних основ виокремлення системно важливих банків як основного джерела виникнення цих ризиків та об'єкту посиленого моніторингу, особливо – з огляду на масштабність соціально-економічних наслідків дестабілізації цих банків (висока вартість заходів їх рефінансування та рекапіталізації, фінансування цих заходів переважно за рахунок коштів платників податків, зростання соціальної напруженості в суспільстві, існування «ефекту доміно» щодо дифузії кризових імпульсів по відношенню до більш дрібних банків тощо).

4. Узагальнення сутності, переваг та недоліків існуючих у світовій практиці підходів до виокремлення системно важливих банків (індикаторний, мережевий та метод розподілу системного ризику) дозволило з'ясувати, що в Україні найбільш доцільним є застосування індикаторного методу (рекомендований Базельським комітетом з банківського нагляду), враховуючи його багатоаспектність, доступність даних та надійність отриманих результатів. В роботі цей метод набув розвитку шляхом удосконалення системи критеріїв та індикаторів системної важливості банку, а також порядку формалізації її рівня. Розроблений автором підхід застосовано для розподілу банків України на групи за рівнем системної важливості та аналізу динамічних трансформацій у цих групах протягом 2008-2012 рр. Так, наприклад, найбільш динамічні зміни інтегрального показника системної важливості банку зафіксовано для ПАТ «Промінвестбанк» (зростання з 35,71% у 2008 р. до 64,29 у 2012 р.), для АТ «Райффайзен Банк Аваль» – з 57,14% у 2008 р. до 78,57% у 2012 р.; для ПАТ КБ «Приватбанк» цей показник був незмінним протягом

аналізованого періоду (близько 70%). Автор наголошує, що різка або непрогнозована зміна рівня цього показника протягом певного періоду є підставою для посилення уваги наглядовців в межах дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків або перегляду його режиму.

5. Рівень системної важливості банку характеризує його як потенційне джерело розбалансування діяльності банківської системи в цілому, тоді як гармонізація положень мікро- та макропруденційного банківського нагляду в межах дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків вимагає також і адекватного контролю за індивідуальними ризиками банку. В роботі це запропоновано здійснювати на основі побудови ризик-профілю банку як структурованого опису наступних основних ризиків банківської діяльності, для чого розроблено трьохетапний матричний підхід. Розроблений матричний підхід до формування ризик-профілю банку може бути використаний при удосконаленні Методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків», що розробляються НБУ.

6. Одним із напрямів переходу до дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні є диференціація режимів моніторингу. Автор вважає недосконалою поширену в Україні практику існування лише двох режимів моніторингу залежно від рівня ефективності діяльності банку та його поточного фінансового стану (відповідно до системи CAMELS). В роботі запропоновано виділяти три режими дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків – базовий, посилений та інтенсивний залежно від таких критеріїв: 1) системна важливість банку, яка вимірюється запропонованим інтегральним показником системної важливості банку, 2) рівень індивідуального ризику банку, який вимірюється інтегральним індикатором, розрахованим на основі ризик-профілю банку. Крім того, автор акцентує увагу на тому, що в процесі диференціації режимів моніторингу має забезпечуватися дотримання принципу економічної ефективності використання наглядових ресурсів.

7. Базовий режим моніторингу запропоновано застосовувати для банків, в яких діють якісні та ефективні внутрішні системи ризик-менеджменту, та дестабілізація яких не призведе до порушення стабільності всієї банківської системи. Тому ці банки не потребують підвищеної уваги з боку наглядових органів.

8. Посилений режим моніторингу запропоновано застосовувати для банків з високими рівнями індивідуальних ризиків, тенденції зміни яких свідчать про можливість їх збільшення в найближчій перспективі. Крім того, механізми управління цими ризиками в банку є недосконалими, що не дозволяє органам БН бути впевненими в можливостях цих банків самостійно підтримувати свою фінансову стійкість на належному рівні. Враховуючи це, а також доволі значний рівень системної важливості цих банків, наглядові органи мають застосовувати до цих банків цілий ряд специфічних заходів, наприклад, обов'язкове проходження стрес-тестування, нагляд на консолідованій основі тощо.

9. Інтенсивний режим моніторингу автор пропонує застосовувати для банків, поява ознак нестабільності яких з високою ймовірністю може призвести до розбалансування діяльності всього фінансового сектору економіки. Це вимагає перегляду існуючої системи економічних нормативів діяльності цих банків, посилення вимог до якості внутрішніх систем антикризового управління.

Основні положення даного розділу дисертаційного дослідження опубліковано автором у роботах [145, 142, 137, 138, 238].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО МОНІТОРИНГУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ В УКРАЇНІ

3.1 Розвиток організаційно-інформаційного забезпечення реалізації базового режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні

Впровадження диференційованих режимів дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків вимагає перегляду діючого наглядного інструментарію. Відповідно до запропонованих режимів, базовий режим моніторингу характеризується найменшим ступенем інтенсивності застосування наглядових дій та заходів. Це обумовлено тим, що банки, які потрапили до зони «базового» моніторингу, відрізняються від інших банків невисоким рівнем ризик-профілю банківського бізнесу та незначним впливом на стабільність банківської системи. З метою дотримання принципу економічної ефективності наглядового процесу, в основу базового режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу, на наш погляд, повинно бути покладено механізм саморегулювання діяльності банків та посилення відповідальності банків за процес та результати ведення банківського бізнесу.

З точки зору реалізації зазначеної мети базового режиму моніторингу за діяльністю банків в Україні важливого значення набуває організаційно-інформаційне його забезпечення, до складу якого входить:

– взаємопов'язана та взаємоузгоджена в розрізі цільових орієнтирів сукупність зацікавлених сторін у стабільній діяльності банку, які шляхом своєї поведінки та прийняття відповідних рішень/вжиття заходів щодо окремих сторін чи в цілому його діяльності забезпечують безпечне виконання банком покладених на нього функцій та несуть відповідальність у випадку невиконання

останнього у вигляді прямих та/або опосередкованих наслідків (організаційне забезпечення);

– сукупність аналітичних даних, інструментів та методів її ідентифікації, збору та групування, обробки та аналізу, форм її узагальнення та представлення, яка необхідна сукупності зацікавлених сторін у стабільній діяльності банку для реалізації покладених на них функцій моніторингу за діяльністю банків (інформаційне забезпечення).

Отже, для реалізації базового режиму моніторингу пропонується запровадити в Україні стейкхолдерську модель делегованого моніторингу, яка базується на механізмі комплементарної взаємодії НБУ та ключових зовнішніх стейкхолдерів банку (кредиторів, вкладників, клієнтів тощо) як взаємодоповнюючих суб'єктів дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні.

Основу організаційного забезпечення запропонованого базового режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу складає сукупність зацікавлених сторін, що, на відміну від традиційного організаційного забезпечення моніторингу за діяльністю банків в Україні, не обмежується органами банківського нагляду. Так, в роботі [19] в межах дослідження закордонного досвіду організації банківського нагляду, виокремлюється чотири моделі організації нагляду залежно від суб'єктного складу постачальників інформації для реалізації банківського моніторингу. Перша модель передбачає використання даних зовнішнього аудиту, які слугують ключовим джерелом для виявлення порушень законодавства з боку банків та інших проблем в їх діяльності. У даному разі регулятором висуваються чітко визначені вимоги до вибору аудиторів банками з метою забезпечення достовірності та надійності аудиторських перевірок. Прикладом застосування моделі «зовнішнього аудиту» може слугувати досвід банківського моніторингу у Великобританії та Німеччині. З точки зору українського банківського законодавства передбачена можливість використання послуг аудиторів, зокрема ст. 70 Закону України «Про банки та банківську діяльність» встановлюється вимога щодо

обов'язкового проведення аудиторськими фірмами щорічних перевірок фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності банку [112]. При цьому правом проведення аудиторської перевірки банку наділяються лише ті аудиторські фірми, що внесені до Реєстру аудиторських фірм Національного банку України. В контексті безпосередньо реалізації банківського моніторингу зазначимо, що Національний банк України має можливість, по-перше, вимагати розширення предмета аудиторської перевірки, по-друге, отримувати від аудиторських фірм дані щодо виявлених випадків викривлення фінансової звітності та інших недоліків в роботі банку. Друга модель моніторингу базується на даних виїзних перевірок, які проводяться співробітниками органів банківського нагляду (інспекторами/ревізорами) та, як правило, зосереджені на оцінці адекватності капіталу, якості активів, менеджменту, рівня ліквідності, доходності та ризикованості діяльності банку. Подібна модель набула поширення в таких країнах як США, Італія, Японія, Франція. Третя модель являє собою змішану форму першої та другою моделі, набувши активного застосування в Канаді. Відмінною рисою четвертої моделі є залучення до системи моніторингу за діяльністю банків ключових учасників ринку банківських послуг – вкладників, кредиторів, незалежних рейтингових агентств тощо, що вперше було застосовано Новою Зеландією у 1996 р. Передумовою для використання подібної моделі слугує забезпечення прозорості (транспарентності) діяльності банків в країні. Виходячи з вище розглянутих моделей організації моніторингу за діяльністю банків, можна виокремити два основних підходи до організаційного забезпечення банківського моніторингу – моніторинг з боку спеціалізованого органу – регулятора (центрального банку країни або іншого спеціально створеного для виконання наглядових функцій органу) та моніторинг з боку учасників ринку. Зазначимо, що в економічній науковій спільності виникає питання порівняння ефективності моніторингу з боку регулятора та з боку учасників ринку. Так, наприклад група науковців – Бергер, Девіс та Фланері [182], на основі даних емпіричного дослідження стверджують, що, незважаючи на те, що регулятор під час моніторингу за

діяльністю банків спрямований переважно на короткострокову перспективу та поточну оцінку діяльності банку, а учасники ринку – на довгострокову перспективу та оцінку ймовірності дефолту банку в майбутньому, як регулятора, так і учасників ринку потрібно розглядати як взаємодоповнюючих один одного суб'єктів моніторингу. Дотримуючись висновку згаданих науковців, зазначимо, що економічним підґрунтям організаційного забезпечення базового режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу слід вважати теорії зацікавлених сторін та інформаційної асиметрії.

Початковою сферою застосування теорії зацікавлених сторін вважається управлінська, зокрема стратегічний менеджмент, в межах якого необхідність виокремлення груп зацікавлених сторін обумовлюється їх суттєвим впливом на довгострокову вартість фірми залежно від ступеня врахування їх інтересів. В контексті даного дисертаційного дослідження зацікавлені сторони доцільно визначати, виходячи з визначення засновника теорії зацікавлених сторін – Фрімена Р.Е.[202], як особи та сторони, які відчують вплив діяльності банку та можуть впливати на неї. Взаємовідносини зацікавлених сторін банку (клієнтів, вкладників, кредиторів, аналітиків, ЗМІ та ін.) з банком ґрунтуються на «контрактних» зв'язках – «внесках» зацікавлених сторін в обмін на вигоди та стимули, що надаються банком з метою ресурсного обміну (рис. 3.1).

Умовою реалізації представлених на рис. 3.1 взаємовідносин зацікавлених сторін з банком є володіння повною інформацією, необхідної для прийняття економічних рішень. Водночас науковцями (лауреатами Нобелівської премії з економіки 2001 р.) Джорджем А. Акерлофом та Джозефом Е. Стіглицем доведено існування асиметрії інформації на більшості ринків, в т.ч. на фінансовому, що означає нерівномірний розподіл інформації між учасниками ринку та що, призводить до проблеми несприятливого вибору партнерів та морального ризику, та, як наслідок, фінансових втрат. В теорії банківської справи інформаційна асиметрія зазвичай реалізується в системі взаємовідносин «кредитор-банк-позичальник» – у даному разі банк виступає

інститутом «делегованого моніторингу», покликано зменшити інформаційну асиметрію.

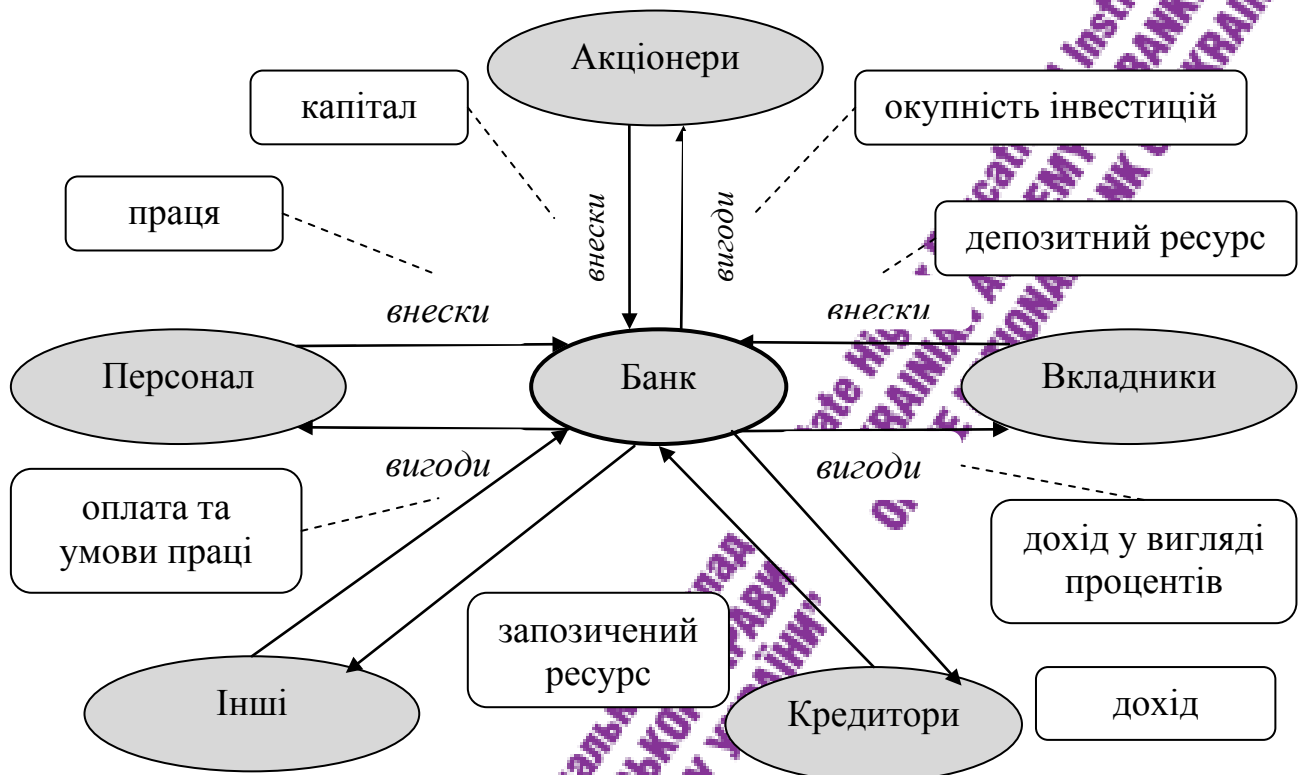

Рисунок 3.1 – Схема взаємовідносин зацікавлених сторін з банком

В контексті реалізації банківського нагляду, зокрема дистанційного моніторингу за діяльністю банків, пропонуємо змістити акценти з безпосередньо банку як інституту «делегованого моніторингу» у бік зацікавлених сторін у діяльності банку в якості зазначеного суспільного інституту. Отже, підводячи підсумки вище наведеного, надалі в дисертаційній роботі в якості організаційного забезпечення базового режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу економічно обґрунтованим є розгляд зацікавлених сторін в діяльності банку в якості інституту делегованого моніторингу за діяльністю банків, як невід'ємного доповнюючого елементу банківського нагляду. Розглянемо особливості реалізації цих взаємовідносин.

Перш за все, слід зазначити, що якщо органи банківського нагляду мають безпосередній доступ до аналітичних даних у вигляді фінансової та статистичної звітності банків, то забезпечення доступом учасників ринку –

зацікавлених сторін банку подібною інформацією визначається стандартами та правилами публічного розкриття інформації, іншими словами транспарентністю діяльності банків у відповідній країні.

Слід звернути увагу на те, що взагалі проблема транспарентності діяльності банків набуває актуальності не лише з огляду на прийняття ряду регуляторних актів (Базель-II, Міжнародні стандарти фінансової звітності), а й зважаючи на фінансові та економічні наслідки низького рівня прозорості банків. Узагальнюючи особливості світових та національних фінансових і економічних криз, Базельський комітет з банківського нагляду та представник Міжнародного Валютного Фонду С. Фішер вперше підкреслили важливість забезпечення транспарентності банків, адже саме дефіцит інформації надає хибне уявлення про поточний стан банку як для вкладників, так і його кредиторів.

Щодо термінологічних аспектів, то ряд закордонних науковців наполягають на важливості розмежування поняття «розкриття інформації» (англ. disclosure) від «транспарентності банку» (англ. transparency). Так, в роботі [227], транспарентність є «процесом, відповідно до якого інформація щодо умов, рішень та фінансового стану є доступною, очевидною та зрозумілою. Розкриття ж інформації забезпечує транспарентність банку в тому разі, коли інформація розкрита таким чином, що робить банк прозорим для усіх зацікавлених сторін». Інші науковці [186] визначають транспарентність як «доступність важливої, надійної інформації щодо поточної ефективності, фінансового стану, інвестиційних можливостей та планів, вартості та ризиків».

Е.Розенгрэн у роботі, присвяченій дослідженню взаємозв'язку транспарентності банків та виникнення банківської кризи, вказує на три види інформації, які є важливими з точки зору забезпечення прозорості саме банківської діяльності. Це інформація щодо рівня проблемних кредитів, економічного капіталу (зважаючи на поширення практики розкриття банками фіктивного капіталу, який не здатний виконувати захисну функцію), ризиків та стратегії управління ними [236]. У кінцевому підсумку автор зазначає, що

розкриття інформації банками може знизити ймовірність банківської кризи та прискорити її відновлення шляхом виходу з ринку неефективних банків а поширення консолідаційних процесів в банківській системі.

На сьогоднішній день рівень прозорості банків є об'єктом уваги з боку рейтингових агентств. Так, наприклад, у межах рейтингу GAMMA (governance, accountability, management metrics and analysis – управління, підпорядкованість, менеджмент та аналіз), що розраховується Standard & Poor's, рівень прозорості банку входить до складу факторів аналізу ризиків, пов'язаних зі здійсненням інвестицій на ринках, що розвиваються [203]. За методологією Standard & Poor's прозорість банків передбачає розкриття на принципах своєчасності та повноти інформації щодо фінансових результатів діяльності та практики корпоративного управління з метою забезпечення можливостей для акціонерів, кредиторів та інших сторін контролювати дії керівництва банку. За умов високого рівня прозорості банків, за переконанням Standard & Poor's, стає можливим визначити справжній фінансовий стан банку, враховуючи і в т.ч. розкриття даних щодо умовних зобов'язань та угод між пов'язаними сторонами банку на умовах, які відрізняються від ринкових. В якості критеріїв оцінювання рівня прозорості банку рейтингове агентство розглядає:

– в розрізі змісту публічної інформації – по-перше, наявність у відкритому доступі повної інформації щодо структури власності банку (в т.ч. щодо реальних власників); по-друге, однозначність та висока якість інформації, що розкривається. До складу ключових питань для аналізу входять такі як особи, які володіють контрольним пакетом акцій та контролюють голоси, стандарти фінансової звітності та безпосередньо фінансова звітність, розкриття інформації щодо угод з пов'язаними сторонами, особливостей корпоративного управління, установчих документів компанії, наявність соціальної звітності тощо;

– в розрізі строків розкриття та доступності інформації – своєчасність, безперервність та безперешкодність вільного доступу до інформації, наявність офіційного сайту в мережі Інтернет (як мовою країни, так і англійською). До

складу ключових питань для аналізу входять такі як процедура розкриття інформації, що може вплинути на ринок, регулярність, доступність та своєчасність розкриття інформації, швидкість реагування на додаткові запити інформації з боку ринку, звітність для акціонерів та якість інтернет-сайту.

Крім того, у травні 2012 року Радою з фінансової стабільності було створено «Робочу групу з покращеного розкриття» (Enhanced Disclosure Task Force), діяльність якої спрямована на розвиток фундаментальних принципів посилення розкриття інформації щодо ризиків, надання рекомендацій щодо поточного рівня розкриття інформації (в т.ч. підвищення її співставності) та ідентифікації серед складу глобальних фінансових установ найкращих практик розкриття інформації [198]. Наприкінці 2012 р. Робочою групою було підготовлено звіт, присвячений безпосередньо рекомендаціям з посилення розкриття інформації банками. До складу фундаментальних принципів посилення розкриття інформації Робочою групою віднесено, по-перше, доступність для всіх груп зацікавлених сторін, баланс між якісною та кількісною інформацією, зрозумілість, по-друге, всебічність розкриття інформації щодо всіх ключових сфер діяльності банку; по-третє, релевантність інформації; по-четверте, розкриття системи ризик-менеджменту в банку; по-п'яте, постійність розкриття інформації та можливість її ретроспективного аналізу; по-шосте, порівнюваність серед банків; останнє, регулярність розкриття. Щодо безпосередніх рекомендацій Робочої групи, то вони зосереджені в межах семи основних напрямків, а саме управління ризиками та стратегії ризик-менеджменту, адекватність капіталу та ризик-зважені активи, ліквідність, фондування, ринковий, кредитний та інші ризики, та доповнені конкретними прикладами (найкращими світовими практиками) з дотримання цих принципів та покращеного розкриття інформації. На переконання Робочої групи, надані рекомендації можуть бути застосовані всіма банками та плануються для впровадження в національне законодавство країн протягом 2013 року.

Таким чином, підводячи підсумки ролі та значення транспарентності діяльності банків, слід підкреслити її надзвичайну актуальність та важливість у підтриманні фінансової стабільності країни. Крім того, виходячи зі світових поточних тенденцій в сфері банківського регулювання, транспарентність діяльності банків, на наш погляд, слід розглядати в якості невід'ємного елемента системи банківського нагляду, який доповнює регуляторну політику завдяки дії механізму ринкової дисципліни (дисциплінарного механізму).

Механізм ринкової дисципліни полягає у можливостях впливу учасників ринку (зацікавлених сторін в діяльності банку) на політику банку та його діяльність шляхом прийняття відповідних рішень/вжиття заходів в межах взаємовідносин з банком, тим самим забезпечуючи безпечне виконання банком покладених на нього функцій.

Розглянемо ключові елементи цього механізму (рис. 3.2).

Передусім слід зазначити, що переваги дії дисциплінарного механізму на банківському ринку мають прояв як на мікро-, так і макроекономічному рівнях. В межах мікроекономічного рівня прозорість діяльності банку слугує стимулюючим фактором підвищення репутації та статусу банку в якості фінансового посередника та ділового партнера, що відповідно забезпечує покращені умови доступу до національних та міжнародних ринків капіталу. До того ж, підвищення рівня прозорості банку шляхом публічного розкриття релевантної інформації для учасників ринку є складовою концепції «соціальної відповідальності банківського бізнесу», яка стає все більш розповсюдженою практикою провадження бізнесу, та яка полягає у задоволенні банком не лише внутрішніх потреб, а й зовнішніх. З позиції широкого кола зацікавлених сторін механізм ринкової дисципліни є передусім елементом захисту своїх інтересів та, як наслідок, контролю за діяльністю банків.

Макроекономічне значення дії дисциплінарного механізму полягає у розширенні інструментарію ризик-орієнтованого банківського нагляду та регулювання, яке, по-перше, сприяє (стимулює) керівництво банків вживати

Рисунок 3.2 – Ключові елементи механізму ринкової дисципліни

заходів щодо покращення внутрішніх систем управління ризиками та внутрішнього контролю (за умови публічного розкриття цих даних); по-друге, зменшує масштаби ринкових потрясінь за умови регулярності розкриття інформації (відповідно зменшення важливості для зацікавлених сторін неофіційної інформації) та потенційні наслідки поширення системного ризику в банківській та фінансовій системі країни; по-третє, підвищує рівень корпоративного управління в банках шляхом прозорості його ключових процесів та елементів для учасників ринку.

Водночас слід звернути увагу на ряд умов, дотримання яких сприятиме реалізації перелічених переваг дисциплінарного механізму. Однією з таких умов є зрозумілість розкритої інформації для зацікавлених сторін: для вкладників банків це визначається рівнем фінансової грамотності населення країни, а для кредиторів, інвесторів та інших учасників ринку це ускладнюється притаманним певним рівнем невизначеності банківської діяльності (наприклад, завжди існує ризик знецінення якості кредитного портфеля банку). Також повинно мати місце забезпечення однорідності інформації, що підлягає публічному розкриттю, серед банків країни. Діяльність банку, що заснована на договірних засадах між банком і клієнтом та принципах конфіденційності, потребує знаходження компромісу в процесі розкриття інформації. Також до умов дії дисциплінарного механізму належить високий рівень довіри населення та інших учасників ринку як до окремих банків, так і банківської системи в цілому; незначний вплив обмежувальних стимулів ринкової дисципліни (наприклад, система обов'язкового гарантування вкладів сприяє зниженню дії дисциплінарного механізму шляхом обмеження стимулів вкладників знижувати обсяги депозитних вкладень в високоризикованих банках); адекватність мотиваційного механізму у вигляді системи винагородження праці та особливостей компенсаційного пакету в банку, зокрема посилення контролю з боку вищих органів керівництва (акціонерів та наглядових органів) та застосування відповідних санкцій за недостатній рівень публічного розкриття інформації.

Дисциплінарний механізм, виконуючи роль комплементарного елементу банківського нагляду, потребує відповідної підтримки для його повноцінного функціонування. Тому дії органів нагляду у даному разі повинні бути спрямовані на гармонізацію інформації, що підлягатиме публічному розкриттю, шляхом встановлення національних стандартів у відповідності до вже існуючих вимог. Крім того, регулятор країни повинен також сприяти розкриттю інформації шляхом її поширення, наприклад, на офіційній сторінці Інтернету та шляхом застосування контролюючих заходів стимулювання дотримання цих стандартів.

Розглянувши ключові елементи дисциплінарного механізму, перейдемо безпосередньо до особливостей його реалізації. У даному разі слід зазначити, що ринок є системою економічних відносин між банком та учасниками ринку – зацікавленими сторонами, що ґрунтуються на регулярному взаємообміні між внесками та вигодами зацікавлених сторін (рис. 3.1) на підставі ринкових сигналів. Крім того, особливого значення набуває ринок ресурсів банку, оскільки саме ресурси банку є джерелом та передумовою отримання фінансових та нефінансових результатів, зумовлених метою його діяльності, а також ресурсний потенціал банків є однією з ключових детермінант вирішення стратегічних завдань економічного зростання країни та реалізації інвестиційного потенціалу банківської системи. За джерелами походження ресурси банків поділяються на власні, залучені та запозичені, тому пропонуємо і зосередитися на дії ринкової дисципліни на цих трьох сегментах (табл. 3.1).

Зауважимо, що в табл. 3.1 наведено перелік лише ключових зацікавлених сторін на ринку ресурсів банку, однак це не зменшує важливості впливу інших учасників ринку. Так, наприклад, за умов високого рівня довіри учасників ринку до даних рейтингових агентств, опубліковані рейтинги банків за рівнем ключових його характеристик (надійності вкладів, прозорості тощо) можуть суттєвим чином вплинути на подальшу поведінку зацікавлених сторін.

Таблиця 3.1 – Прояв дисциплінарного механізму на ринку ресурсів банку

Група зацікавлених сторін	Інструмент впливу	Ринковий сигнал	Спосіб контролю ризику банку
Власники (акціонери)	акціонерний капітал	ціна акцій/вартість банку	– продаж бізнесу чи його частини; – корегування мотиваційного механізму в банку та посилення контролю
Кредитори	субординований борг	вартість боргу	вимога підвищення вартості боргу
Вкладники	депозитні вкладення	<p><i>кількісний механізм:</i> – обсяг депозитних вкладень;</p> <p><i>ціновий механізм:</i> – процентна ставка за депозитами;</p> <p><i>структурний механізм:</i> – строк розміщення депозитів</p>	<p><i>кількісний механізм:</i> – зменшення обсягу депозитних вкладень;</p> <p><i>ціновий механізм:</i> – підвищення процентної ставки за депозитами;</p> <p><i>структурний механізм:</i> – зміна строків розміщення депозитів (зі строкових на користь короткотермінових)</p>

У випадку використання акціонерного капіталу в якості інструменту забезпечення ринкової дисципліни передбачається, що зростання ризикованості діяльності банку знаходить своє відображення у зниженні ціни акцій або вартості бізнесу, що спонукає власників банку звернутися до його продажу або корегування внутрішнього механізму контролю у бік його посилення. Однак подібний прояв ринкової дисципліни є можливим лише за умов консервативної чи поміркованої ризик-стратегії власників, та відповідно, їх дійсної зацікавленості у безпечному та стабільному функціонуванні банку, що не завжди відповідає дійсності. Крім того, у сучасній економічній літературі все частіше вказується на складність простеження зв'язку між ступенем ризиків банківського бізнесу та його вартістю чи ціною акцій. В умовах вітчизняної банківської системи використання акціонерного капіталу в якості інструменту забезпечення ринкової дисципліни ускладнюється також через недостатню розвиненість фондового ринку та низьку активність банків на ньому, та, як наслідок, складність відстеження цін акцій банків чи визначення ринкової вартості банківського бізнесу.

Субординований борг, зважаючи на можливості його погашення банком після задоволення вимог всіх інших кредиторів, більш низьку вартість та ризиковість, порівняно з акціонерним капіталом, є привабливим джерелом формування ресурсів банку, тому може виступати в якості інструментарію забезпечення ринкової дисципліни з боку кредиторів банку. Зростання ризикованості діяльності банку має прояв у підвищенні норми доходності на вкладений капітал з боку кредиторів, що дисциплінує управління банком. З позиції використання зазначеного дисциплінарного інструменту в Україні зауважимо, що практична перевірка дії механізму ускладнюється тим фактом, що умови здійснення переважної кількості операцій банків України із залучення ресурсів субординованого походження мають конфіденційний характер та не підлягають публічному розкриттю. Тому найбільш поширеним ринком прояву механізму ринкової дисципліни слід вважати ринок залучених коштів, тобто ресурсів депозитного походження. Традиційно виокремлюють три види дії дисциплінарного механізму на даному ринку [146, 147]:

- кількісний – передбачається, що зростання рівня ризикованості діяльності банку впливає на поведінку банку через безпосередньо обсяг депозитних вкладень, зокрема зменшення їх рівня в банках;
- ціновий – в умовах підвищення ризиків банку спостерігається зростання премії за ризик у вигляді надбавки до процентної ставки за депозитами;
- структурний – за умов підвищених ризиків вкладники можуть відмовитися від довгострокових вкладень на користь короткострокових та навіть переведення коштів на поточні рахунки в банку.

Потенційними перепонами для реалізації дисциплінарного механізму на ринку депозитів може виступати система гарантування вкладів, яка не дозволяє вкладниками розмежовувати безпечні та ризиковані банки для депозитних вкладень з огляду на існуючі гарантії їх повернення в будь-якому випадку.

Слід зазначити, що дослідження механізму дії ринкової дисципліни на банківському ринку України не проводилося, водночас є досвід емпіричних досліджень в Росії. Так, наприклад, в роботі [97] доведено наявність цінового

дисциплінарного механізму на ринку депозитних послуг, відтак вкладники вимагають підвищених процентних ставок від банків, що ведуть занадто ризиковану політику. В роботі [221] на основі емпіричних досліджень також виявлено присутність як кількісного, так і цінового механізму ринкової дисципліни.

На сьогоднішній день можливості реалізації емпіричних досліджень з приводу перевірки дії дисциплінарного механізму на ринку депозитних вкладень в Україні ускладнюються низьким рівнем прозорості банків. Свідченням чого є події осені 2008 року, коли спостерігався масовий відтік депозитів населення внаслідок поширення неправдивої інформації. Так, за даними щорічних досліджень інформаційної прозорості, що реалізуються рейтинговим агентством «Кредит-Рейтинг» та Агентством фінансових ініціатив, середній рівень розкриття інформації тридцяти найбільших банків не перевищує 50%, що є негативним з точки зору дії ринкової дисципліни. Щодо інформації якісного характеру, то, на думку фахівців рейтингових агентств, її можна узагальнити до трьох основних напрямків – структура власності та корпоративна структура, фінансова та операційна інформація, інформація щодо Спостережної Ради та менеджменту банку. Перший блок інформації найбільш повно розкривається 30-ю банків-лідерів ринку банківських послуг в Україні, це зокрема стосується інформації щодо основних акціонерів, кількості та номіналу випущених акцій, переліку дочірніх та афілійованих структур банку, доступності окремих установчих документів (Статуту банку, Кодексу /Положення з корпоративного управління, Кодексу корпоративної поведінки/етики). Другий блок інформації включає сукупність даних щодо річної та квартальної фінансової звітності банків (в т.ч. приміток до неї), соціальної звітності, структури доходів та витрат (в т.ч. за сегментами/видами діяльності), поточного фінансового стану та прогнозних показників, політики управління ризиками та даних щодо їх поточного рівня та ін. Останній блок інформації розкривається найбільшими банками України у найменшому ступені – це деталізована інформація щодо керівного складу банку, зокрема

Спостережної Ради (переліку комітетів в ній, регулярності засідань) та біографічних даних керівництва банку, організаційної та регіональної структури банку, системи винагородження праці та процесу прийняття рішень, пов'язаних з нею. В цілому слід зазначити, що коло питань, які досліджуються рейтинговим агентством, повною мірою відповідають світовій практиці розкриття інформації банками. Водночас рівень їх розкриття залишається недостатнім, що вказує на необхідність забезпечення прозорості з боку НБУ як ключового регулятора грошово-кредитного ринку в Україні.

Аналіз існуючого нормативно-правового поля складання та оприлюднення фінансової звітності в банках України свідчить про перманентність процесу забезпечення відповідності національних стандартів міжнародним стандартам бухгалтерського обліку та фінансової звітності (табл. 3.2).

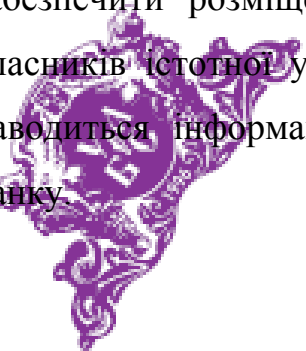
Таблиця 3.2 – Система фінансової звітності банків України [48]

Вид	Склад	Особливості оприлюднення
Проміжна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звіт про фінансовий стан (Баланс). 2. Звіт про прибутки і збитки та інший сукупний дохід (Звіт про фінансові результати). 3. Окремі примітки: <ul style="list-style-type: none"> – Дивіденди; – Потенційні зобов'язання банку; – Окремі показники діяльності банку. 	протягом місяця, наступного за звітним періодом, шляхом розміщення на власному веб-сайті, а також у приміщеннях банку, до яких мають доступ клієнти.
Річна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звіт про фінансовий стан (Баланс). 2. Звіт про прибутки і збитки та інший сукупний дохід (Звіт про фінансові результати). 3. Звіт про зміни у власному капіталі (Звіт про власний капітал). 4. Звіт про рух грошових коштів. 5. Примітки. 	не пізніше 30 квітня, наступного за звітним роком, оприлюднювати річну фінансову звітність та річну консолідовану фінансову звітність разом із аудиторським висновком шляхом публікації в періодичних виданнях та/або поширення як окремих друкованих видань чи розміщення в мережі Інтернет.
Консолідована	<ol style="list-style-type: none"> 1. Консолідований звіт про фінансовий стан (Консолідований баланс). 2. Консолідований звіт про прибутки і збитки та інший сукупний дохід (Консолідований звіт про фінансові результати). 3. Консолідований звіт про зміни у власному капіталі (Консолідований звіт про власний капітал). 4. Консолідований звіт про рух грошових коштів за звітний період. 5. Примітки до консолідованих фінансових звітів. 	консолідовану фінансову звітність разом із аудиторським висновком шляхом публікації в періодичних виданнях та/або поширення як окремих друкованих видань чи розміщення в мережі Інтернет.

Так, у зв'язку з унесенням змін до чинних міжнародних стандартів фінансової звітності наприкінці 2011 р. затверджена нова Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [48]. В контексті дослідження проблеми забезпечення транспарентності банківської діяльності України, зазначимо, що банки України складають проміжну та річну фінансову звітність, склад якої та порядок оприлюднення чітко визначено зазначеною інструкцією. Уваги заслуговує факт оприлюднення як проміжної, так і річної звітності на веб-сайтах банку, як одного з основних джерел інформування зацікавлених сторін банку щодо результатів його діяльності.

Нижче наведено результати дослідження рівня розкриття фінансової звітності на веб-сайтах банків (вибірка банків ідентична вибірці, сформованої для визначення системно важливих банків в 2 розділі дисертаційної роботи) (табл. 3.3). За результатами проведеного аналізу встановлено, що лише 40% вибірки банків (яка є репрезентативною та включає банки всіх чотирьох груп за класифікацією НБУ) дотримуються чинного законодавства та інформація щодо результатів їх діяльності знаходиться у відкритому доступі.

Відповідно до міжнародних рекомендацій, окрім фінансового стану банку та фінансових результатів його діяльності, важливого значення набуває система ризик-менеджменту банку та стан його корпоративного управління. Стосовно останнього, то примітка 1 до фінансової звітності («Примітка 1. Інформація про банк») частково регулює розкриття інформації щодо частки керівництва в акціях банку, власників істотної участі в банку та частки в статутному капіталі іноземних інвесторів (із зазначенням компанії і країни). Крім того, банк має забезпечити розміщення на веб-сайті банку в мережі Інтернет інформації про власників істотної участі в банку, а в примітці 47 до фінансової звітності наводиться інформація щодо дочірніх, асоційованих та спільних компаній банку.

Таблиця 3.3 – Розкриття фінансової звітності окремими банками України на веб-сайтах (станом на 10.02.2013 р.)

Банк	Проміжна, за				Річна, за		
	IV квартал 2012 р.	4 кв-и 2012 р.	4 кв-и 2011 р.	4 кв-и 2010 р.	2011 р.	2010 р.	2009 р.
Приватбанк	+	-	-	-	+		-
Райффайзен банк Аваль	+	+	+	+	+	+	+
Укрсиббанк	+	+	+	+	+	+	+
Укрексімбанк	+	+	+	+	+	+	+
Ощадбанк	+	+	+	+	+	+	+
Укрсоцбанк	-	-	-	-		+	+
Промінвестбанк	+	+	+	-	+	+	+
Отпбанк	+	+	+			+	+
Надра	+	+	+		+	+	+
Фінанси та кредит	+	+	-		+	+	+
Брокбізнесбанк	+	+	+	+	+	+	+
ПУМБ	+	+	-	-	+	+	+
Альфа-банк	+	+	+	+	+	+	+
Хрещатик	+	+	-	-	+	+	+
Імексбанк	+	+		-	+	-	-
Фінансова ініціатива	+	+	+	+	+	+	+
Інг банк україна	+			-	+	+	+
Мегабанк	+		-	-	+	-	-
Актив-банк	+	+	+	-	+	+	-
Базис	+		-	-	-	+	+
Столичний	+	+	+	+	+	+	+
Інтеграл - банк	+	+	+	+	+	+	+
Банк «Золоті ворота»	+	+	+	+	+	+	+
Артем-банк	+	+	+	-	+	+	+
Грант		-	-	-	+	+	+
Чорноморський банк розвитку та реконструкції		+	+	-	+	+	+

Інформація щодо системи ризик-менеджменту банку розкривається у вигляді примітки 39 до фінансової звітності «Управління фінансовими ризиками» (зокрема кредитного, ринкового, валютного, процентного, географічного). На наш погляд, однією з ключових проблем недостатнього рівня прозорості банківської діяльності в Україні є недотримання банками законодавства в частині поширення інформації в електронному вигляді, та відповідно недотримання принципу постійності розкриття інформації та, як наслідок, унеможливлення її ретроспективного аналізу. До того ж, інформація

щодо стану корпоративного управління в банку характеризується низьким рівнем розкриття серед основних груп зацікавлених сторін банку, що пояснюється рекомендаційним характером регулювання цієї сфери провадження банківського бізнесу. Виходячи з вище наведеного, пропонуємо організаційно-інформаційну модель базового режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні, яка передбачає виокремлення двох рівнів моніторингу – основного – з боку зацікавлених сторін як інституту делегованого моніторингу за діяльністю банків, та додаткового (контролюючого) – з боку Національного банку України (рис. 3.3). Ключовим елементом та засобом інформаційного обміну запропонованої моделі є веб-сайт відповідного банку, що відповідає принципу економічної ефективності реалізації банківського ризик-орієнтованого нагляду.

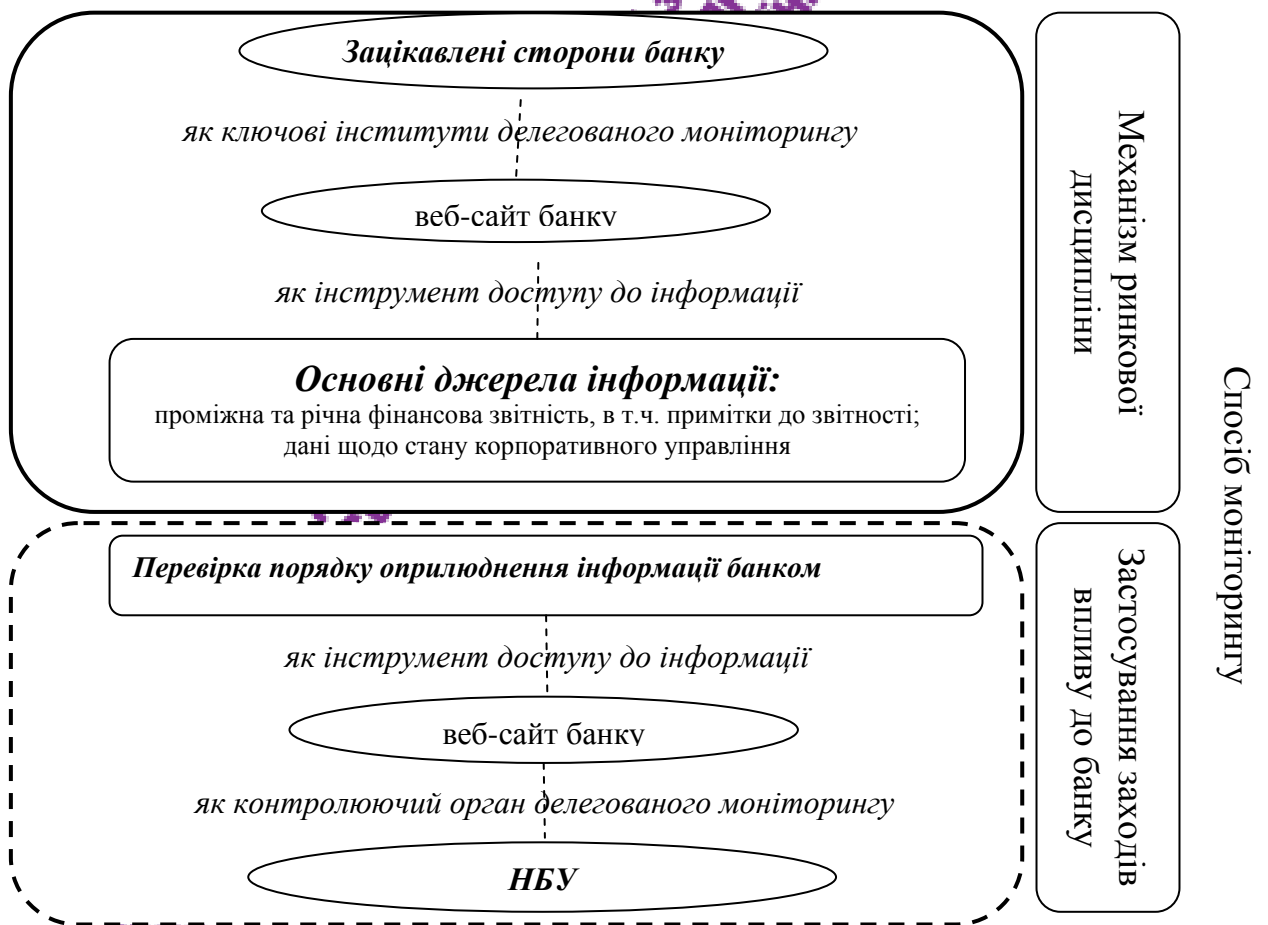

Рисунок 3.3 – Організаційно-інформаційні засади стейкхолдерської моделі делегованого моніторингу за діяльністю банків в Україні

Головною ідеєю запропонованої моделі є поступове впровадження механізму саморегулювання діяльності банків та посилення відповідальності банків за процес та результати ведення банківського бізнесу. Відтак банки, відповідно до чинного законодавства, повинні оприлюднювати інформацію щодо результатів їх діяльності та стану корпоративного управління на власних веб-сайтах з метою забезпечення можливості моніторингу за їх діяльністю з боку зацікавлених сторін банку за допомогою дисциплінарного механізму. Формування організаційної частини моделі дистанційного моніторингу передбачає існування двох рівнів – центрів моніторингу за ієрархічною та функціональною ознаками, що означає виокремлення основного та додаткового (контролюючого) рівня моніторингу. У даному випадку НБУ виступає в якості додаткового рівня моніторингу за діяльністю банків, який шляхом застосування відповідних заходів впливу стимулюватиме публічне розкриття банками інформації.

Порядок застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства регламентується відповідним положенням [104]. Так, у ст. 3.1 відповідного положення зазначено, що в якості підстави для застосування заходів впливу з боку НБУ можуть виступати матеріали безвиїзного банківського нагляду за діяльністю банків та аналізу дотримання банками вимог банківського законодавства. Найбільш доцільним, на наш погляд, буде застосування наступної схеми:

– порушення терміну та порядку оприлюднення проміжної та річної/річної консолідованої звітності вперше – до банку надсилається письмове застереження, в якому НБУ висловлює банку занепокоєння рівнем публічного розкриття інформації та рекомендує вжити у визначені строки заходи щодо усунення виявлених недоліків;

– порушення терміну та порядку оприлюднення проміжної та річної/річної консолідованої звітності протягом більше двох звітних періодів – скликання загальних зборів учасників, спостережної (наглядової) ради банку, правління (ради директорів) банку з метою складання банком плану заходів

щодо усунення допущених банком порушень банківського законодавства та одночасне укладання письмової угоди з банком.

Слід зазначити, що набір зазначених заходів впливу має рекомендаційний характер та може бути змінений у напрямку посилення залежно від політики НБУ в контексті забезпечення транспарентності банківської діяльності в країні. На наш погляд, такі заходи мають мотиваційну складову та спрямовані на стимулювання публічного розкриття банками інформації щодо їх фінансового стану, результатів роботи та стану корпоративного управління в банку, що сприяє посиленню дії дисциплінарного механізму на ринку банківських послуг та підвищенню економічної ефективності використання наглядових ресурсів країни.

3.2 Особливості використання стрес-тестування та елементів консолідованого нагляду в якості ключових інструментів посиленого режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні

Відповідно до авторських пропозицій посилений режим дистанційного моніторингу за діяльністю банків характеризується підвищеною увагою наглядовців до банків, які характеризуються високим рівнем сукупного ризик-профілю банку та середнім (або суттєвим) ступенем впливу на фінансову стабільність країни. Це, у свою чергу, створює передумови для застосування розширеного набору інструментів моніторингу. Зазначимо, що вище розвинута стейкхолдерська модель дистанційного моніторингу (застосування якої спрямоване на підвищення транспарентності банківської діяльності та впровадження в дію механізму ринкової дисципліни на ринку банківських послуг України), рекомендується для застосування лише банками базового режиму моніторингу.

Із посиленням нагальності вирішення проблеми забезпечення фінансової стабільності країни та стійкості банків особливої уваги набуває підхід до визначення здатності банківської системи, та банків зокрема, протистояти стресовим ситуаціям та зберігати поточну життєздатність (платоспроможність), зокрема інструментарій стрес-тестування. Найбільшого поширення практика стрес-тестування отримала в кризовий період в якості одного з ключових інструментів ризик-менеджменту як на макро- (рівні наглядових органів та міжнародних фінансових інститутів), так і на мікрорівні – рівні банків. Зокрема, методологічні засади реалізації стрес-тестування знайшли своє відображення у ряді міжнародних документів – «Рекомендації щодо реалізації найкращих практик стрес-тестування та нагляду», розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду [233], «Аналітичний інструментарій програми з оцінки фінансового сектору» [176], запропонованого МФВ, та вітчизняних – Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України [120], та Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, розроблені НБУ [77]. Використання інструментарію стрес-тестування покликане:

– на макроекономічному рівні – оцінити ступінь схильності груп/системи банків до ризиків в масштабах фінансової системи країни та, відповідно, структурно визначити вразливість національного банківського сектору до «стресових ситуацій»;

– на мікроекономічному рівні – оцінити ступінь схильності банку до ризиків з метою розробки подальших коригуючих заходів, визначити рівень ризиків банку та їх структуру, максимальний рівень втрат (в т.ч. прибутку та/або капіталу).

Дослідження особливостей використання інструментарію стрес-тестування у вітчизняній наглядовій практиці дає підстави відмітити його фрагментарний характер. Зокрема, ґрунтуючись на даних річних звітів НБУ [124], починаючи з 2007 р. НБУ з метою здійснення пруденційного нагляду за діяльністю банків починає використовувати розрахунки стрес-тестування, а у

2009 р. з метою визначення планової суми капіталізації банків інвесторами, в т.ч. і державою. Серед особливостей та, як правило, основних недоліків вітчизняної наглядової практики використання стрес-тестування, слід відмітити:

– по-перше, результати стрес-тестування банків для НБУ слугують лише в якості допоміжного інструменту аналізу його фінансового стану банку, та не використовуються в якості самостійного наглядового інструменту з метою вжиття відповідних пруденційних заходів;

– по-друге, спостерігається низький рівень прозорості як результатів стрес-тестування, так і безпосередньо методики її здійснення. Так, в річних звітах НБУ зазначається лише факт проведення розрахунків стрес-тестів без відповідної деталізації;

– по-третє, з позиції методів проведення стрес-тестів – аналізу чутливості (дослідження ступеню вразливості банку/банків до зміни одного фактору ризику) та сценарного методу (дослідження ступеню вразливості банку/банків до зміни декількох факторів ризику одночасно, тобто відповідному сценарії) – використовується переважно аналіз чутливості банку лише до окремих ризиків (кредитного, валютного, процентного та ризику ліквідності тощо), що не дозволяє дослідити концентрацію ризиків на системному рівні з врахуванням сукупності факторів макросередовища банку;

– останнє, для вітчизняної наглядової практики характерним є використання підходу до реалізації стрес-тестування на принципах «зверху вниз» (“top-down”), що є найпростішим, та відповідно найменш практично значущим, підходом.

Одним із напрямків усунення зазначених недоліків може слугувати застосування практики стрес-тестування на мікрорівні, тобто безпосередньо банками. Ефективне застосування розроблених НБУ рекомендацій щодо реалізації стрес-тестування банками України (які зосереджені на конкретизації мети та завдання стрес-тестування, визначенні базових факторів ризиків макро- та мікрорівня, типів ризиків для тестування, методів, етапів, періодичності

реалізації тощо) ускладнюється, на наш погляд, невизначеністю макроекономічних сценаріїв та прогнозів, та відповідно неоднорідністю методик, що застосовуються різними банками, та неспівставністю результатів розрахунків між окремими банками. Виходячи з вищенаведеного, виникає об'єктивна потреба у розробці комплексного підходу до реалізації стрес-тестування, зокрема поєднанні принципів «зверху вниз» та «знизу верх».

В контексті авторських пропозицій щодо особливостей застосування стрес-тестування в якості одного з ключових інструментів посиленого режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні (рис. 3.4) пропонуємо ряд наступних принципів його використання відповідними банками:

– обов'язковість реалізації практики стрес-тестування банками – об'єктами посиленого режиму моніторингу з боку НБУ, та, як наслідок, у випадку недотримання подібної вимоги наявність підстав для застосування НБУ заходів впливу за порушення банківського законодавства. Зазначимо, що серед останніх досліджень світових рейтингових агентств доведено факт надзвичайної важливості включення стрес-тестування до складу регулятивних вимог, що суттєво підвищує ймовірність його використання банками в якості невід'ємного елемента внутрішніх систем ризик-менеджменту та ключового компонента бізнес-планування та прийняття управлінських рішень;

– принцип узгодженості, що забезпечується скоординованістю в часі дій та заходів з проведення стрес-тестів, що реалізуються банками – об'єктами посиленого режиму моніторингу з боку НБУ, та передбачає визначення конкретних періодів реалізації практики стрес-тестування;

– принцип самостійності та незалежності, що означає використання процедури стрес-тестування не як допоміжного, а як самостійного інструменту дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків, та об'єктивність при проведенні стрес-тестування, відсутність асиметрії інформації або впливу з боку зацікавлених сторін;

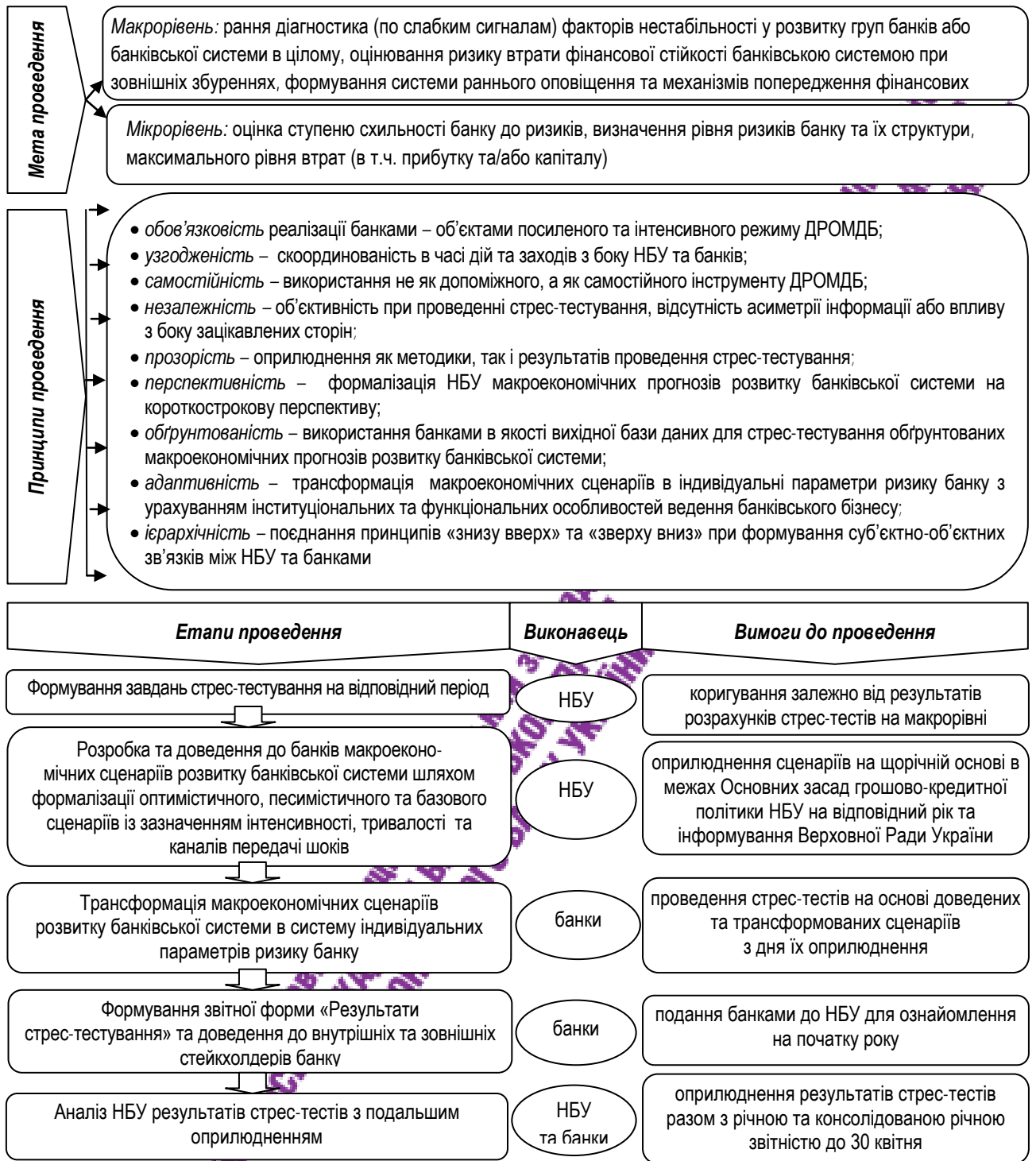

Рисунок 3.4 – Структурно-логічна схема проведення стрес-тестування банків як інструменту посиленого режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків

— принцип перспективності та обґрунтованості, що передбачає формалізацію НБУ макроекономічних прогнозів розвитку банківської системи у вигляді трьох основних сценаріїв (базового, оптимістичного та

песимістичного) та доведення їх до банків – об'єктів моніторингу в якості вихідної бази даних, що, у свою чергу, дозволяє надати оцінку банкам власного профілю ризику з урахуванням визначеного часового горизонту;

– принцип прозорості, що забезпечується оприлюдненням як методики, так і результатів проведення стрес-тестування;

– принцип адаптивності, що забезпечується адаптацією банками – об'єктами моніторингу макроекономічних сценаріїв шляхом переведення їх у індивідуальні параметри ризику з урахуванням інституціональних (наприклад, наявність іноземного/державного капіталу) та функціональних особливостей (бізнес-стратегії банку, ризик-апетиту тощо) провадження банківського бізнесу;

– принцип ієрархічності, що означає ієрархічну взаємодію між НБУ та банками – об'єктами моніторингу. Відповідно до ст.11 Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України передбачено можливість отримання НБУ даних від банків щодо підходів, процедур та результатів стрес-тестування на безкоштовній основі задля проведення поглибленого аналізу.

Відповідно до запропонованого алгоритму реалізації практики стрес-тестування як інструменту посиленого режиму дистанційного моніторингу НБУ за банками, ключовим положенням є розробка та доведення до банків Національним банком України макроекономічних сценаріїв розвитку для банківської системи шляхом оприлюднення сценаріїв в межах Основних засад грошово-кредитної політики НБУ на відповідний рік з подальшим інформуванням та погодженням сценаріїв Верховною Радою України. При цьому під час макроекономічного моделювання важливого значення набуває уточнення інтенсивності стресових подій в межах відповідного сценарію та основних каналів передач макроекономічних шоків. На нашу думку, під час розробки макроекономічних сценаріїв підлягають врахування з боку НБУ такі фактори як взаємозв'язок ризиків країни та ключових ризиків банку, що реалізується через фінансові інструменти, що використовуються окремим банком; зв'язки між фінансовим та державним секторами економіки,

взаємозв'язки та наявність обернених ефектів між реальним та фінансовим секторами економіки (погіршення макроекономічних умов стримує розвиток банківського кредитування, що, у свою чергу, негативно впливає на зростання ВВП країни) тощо.

Одним з основних та трудомістких з позиції банків – об'єктів посиленого режиму дистанційного моніторингу етапів застосування практики стрес-тестування є трансформація та переведення сценарії розвитку банківської системи в індивідуальну систему (карту) ризиків. Це потребує від банків наявності відповідних інформаційних технологій та модулів, відповідальних осіб (зазвичай це комітет з управління активами та пасивами) в банку та регламентованих внутрішніх процедур та політик. В якості безпосередніх об'єктів стрес-тестування рекомендовано використовувати показники регулятивного, економічного та бухгалтерського капіталу банку, ліквідності та грошових потоків, ринкових ризиків банку. За результатами проведених стрес-тестів передбачається формування відповідної звітної форми з метою її подальшого ознайомлення з боку НБУ та вищого керівництва банку. На наш погляд, в контексті необхідності підвищення прозорості банківської діяльності та стимулювання дії ринкової дисципліни необхідним стає процедура публічного розкриття результатів стрес-тестування банками – об'єктами дистанційного моніторингу, що повинно бути впроваджено в систему фінансової звітності банків України.

Таким чином, впровадження в практику нагляду за банками – об'єктами посиленого режиму моніторингу обов'язкової процедури стрес-тестування з подальшим публічним оприлюдненням її результатів відповідає принципу економічної ефективності (оскільки не розповсюджується на всі банки) та спрямовано на підвищення якості внутрішніх систем ризик-менеджменту таких банків, та, як наслідок, підвищення фінансової стабільності країни.

Поряд з процедурою обов'язкового стрес-тестування пропонуємо в якості ще одного інструментарію посиленого режиму дистанційного моніторингу за банками використання окремих елементів консолідованого нагляду. В сучасних

умовах консолідації активів банківського та парабанківського сектору, поширення процесів злиття і поглинань, так, як наслідок, створення банківських груп та трансформації частини банківського бізнесу в інші бізнес-структури у вигляді афілійованих та дочірніх компаній необхідність організації банківського нагляду на консолідованій основі визнана більшістю країн світу. Це зумовлено, в першу чергу, «довірчим» характером здійснення банківської діяльності та роботою банку із залученим капіталом, що вимагає від останнього провадження ризик-безпечного бізнесу з точки зору інтересів його вкладників та кредиторів. У зв'язку з початком процесів впровадження у вітчизняну банківську практику консолідованого банківського нагляду та формуванням відповідного нормативно-правового поля з боку НБУ особливої актуальності набуває розвиток методичного забезпечення реалізації подібного нагляду. В контексті даного дисертаційного дослідження залишається нез'ясованим питання дистанційного моніторингу в системі банківського нагляду за діяльністю банків – учасників банківських груп. Перед тим як перейти до конкретних рекомендацій та авторської позиції в частині врегулювання цього питання, розглянемо існуючі на сьогоднішній день вимоги, що висуваються вітчизняним наглядовцем до банківських груп та їх учасників, та є об'єктом контролю з боку НБУ (рис. 3.5).

Законодавчим підґрунтям для провадження консолідованого банківського нагляду з боку НБУ виступає ряд нормативно-правових актів в частині ідентифікації та визнання банківської групи [116], порядку подання та оприлюднення структури власності банківської групи [117] та безпосередньо регулювання її діяльності [118], в т.ч. подання фінансової та статистичної звітності [49, 114]. Зауважимо, що з боку НБУ до банківських груп висуваються як якісні, так і кількісні вимоги. Головною особливістю якісних вимог є часовий період їх застосування, зокрема вони мають місце на етапі ідентифікації банківської групи з подальшим її визнанням та визначенням відповідальної особи.

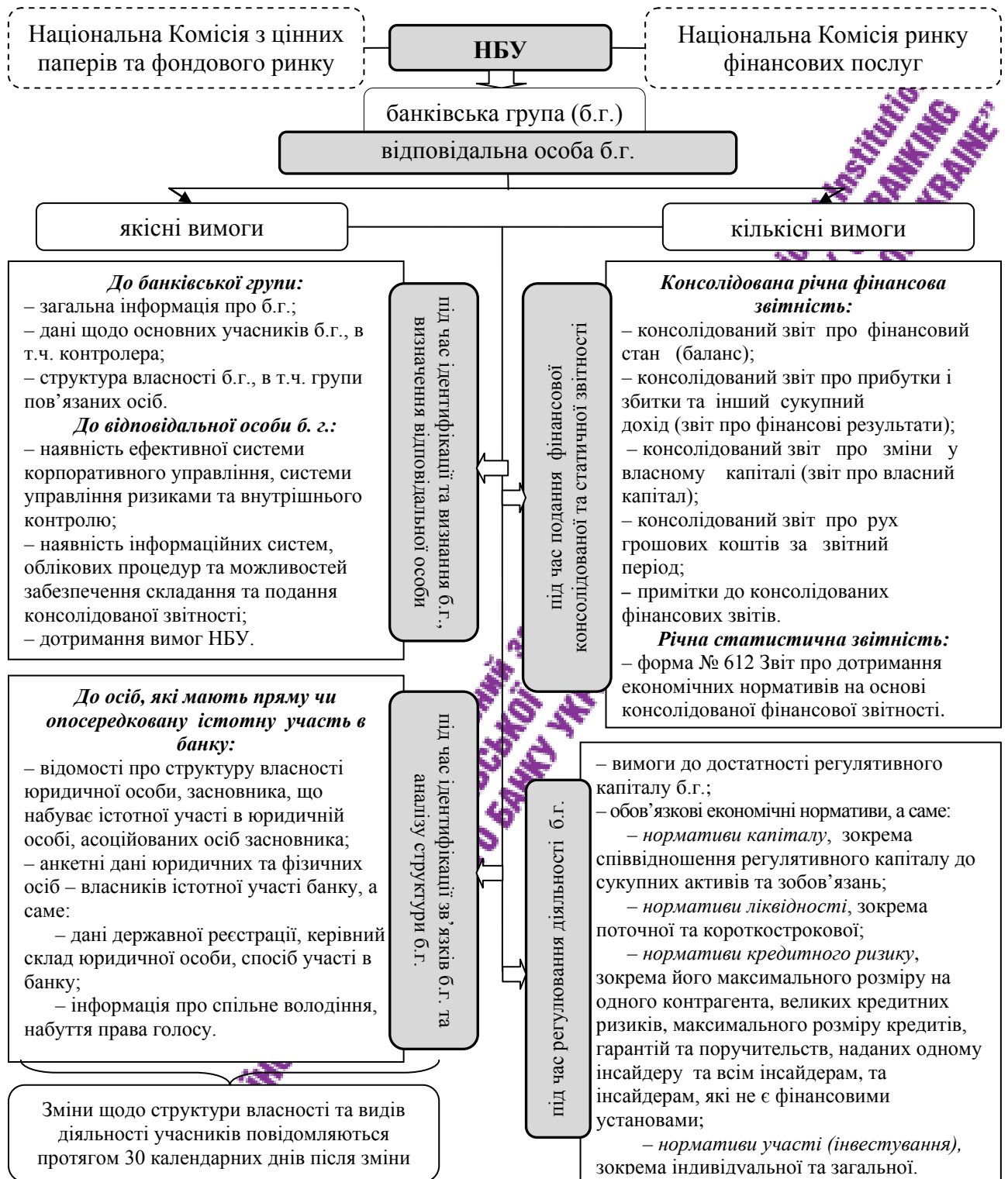

Рисунок 3.5 – Інструментарій здійснення Національним банком України консолідованого банківського нагляду (станом на початок 2013 р.)

Встановлення якісних вимог покликано передусім з'ясувати загальну інформацію організаційного характеру щодо банківської групи та визначити основні взаємозв'язки групи. Ключовим недоліком існуючих на сьогоднішній

день якісних вимог до банківської групи, на наш погляд, є відсутність періодичного моніторингу з боку НБУ якості системи корпоративного управління, системи управління ризиками та внутрішнього контролю, що набуває особливого значення у зв'язку з генеруванням специфічних ризиків під час діяльності банківської групи. Так, подібні вимоги висувуються лише до відповідальної особи банківської групи і лише в момент її визначення – за умови зміни тільки структури власності чи видів діяльності учасників банківської групи подаються відомості до НБУ, що, відповідно має нерегулярний характер. Отже, можна стверджувати фактичну відсутність моніторингу на постійній (періодичній) основі з боку НБУ системи ризик-менеджменту банківської групи та інших важливих якісних складових її політики.

Розглядаючи кількісні вимоги НБУ до банківських груп, зазначимо, що фундаментальним базисом для консолідованого нагляду виступає, з одного боку, консолідована фінансова звітність, яка подається на річній основі та включає показники річної фінансової звітності всіх учасників групи, а з іншого – моніторинг дотримання економічних нормативів банківською групою. На нашу думку, встановлення проміжних форм консолідованої фінансової звітності є одним з нагальних питань подальшого вдосконалення консолідованого нагляду та розвитку методичного забезпечення дистанційного моніторингу з боку НБУ за діяльністю банківських груп.

Як зазначалося вище, питання дистанційного моніторингу за діяльністю банківських груп та банками-учасниками банківських груп залишається не з'ясованим на сьогоднішній день. Слід зазначити, що особливості моніторингу за подібним об'єктом нагляду обумовлені передусім специфічними ризиками, які генеруються діяльністю банківських груп, які, на нашу думку, можна умовно поділити на специфічні та загальні. Загальні ризики включають кредитний, процентний, валютний, ризик ліквідності, операційно-технологічний, юридичний та інші, але які в межах банківської групи можуть

набувати значно більшої уваги в системі ризик-менеджменту окремих банків-учасників банківської групи. До складу специфічних ризиків належать:

– ризик «поширення», який може суттєвим чином впливати на фінансову позицію банку та виникає з боку учасників банківської групи, особливо небанківського типу, які не підлягають нагляду, подібному банкам. Так, реалізація ризику можлива як через механізм відкритих позицій учасників банківської групи (наприклад, кредитування пов'язаних сторін), так і через поширення несприятливої для банку інформації чи втрати ділової репутації одного з учасників групи;

– організаційний ризик, пов'язаний з функціонуванням банківської групи у вигляді складної структури зі значною кількістю взаємозв'язків («перехресного» володіння), що значно ускладнює процедуру моніторингу;

– ризик якості консолідованого управління, що може виникнути внаслідок неспроможності відповідальної особи банківської групи та/або банківської групи в цілому забезпечити координацію дій та прийняття обґрунтованих управлінських рішень, відсутність конфлікту інтересів серед учасників групи та достатній рівень контролю за операціями банківської групи, в т.ч. за рівнем їх ризикованості.

– моральний ризик існування якого обумовлюється можливістю отримання банками державної підтримки у разі суттєвого погіршення їх фінансового стану, та відповідно користуванням цим фактом іншими учасниками банківської групи, та, як наслідок, реалізації високо ризикованої політики.

В межах запропонованої в дисертаційному дослідженні багаторівневої системи дистанційного моніторингу за діяльністю банків пропонуємо для банків-об'єктів базового режиму моніторингу вважати достатнім контроль на періодичній основі економічних нормативів банківської групи та аналізу консолідованої річної фінансової звітності. В той час як для банків-об'єктів посиленого режиму моніторингу та одночасно учасників-банківської групи вважаємо за доцільне реалізовувати органам банківського нагляду, зокрема

пруденційного нагляду, такі ключові напрямки (аспекти) моніторингу як організаційні (O – organizational aspects), фінансові (F – financial aspects), аспекти ризиків (R – risk aspects) та взаємодії/взаємовпливу (I – interaction and influence aspects), або OFRI (рис. 3.6).

Рисунок 3.6 – Ключові напрямки дистанційного моніторингу за банком-учасником банківської групи (б.г.) та об'єктом посиленого режиму нагляду (OFRI)

Перший напрямок дистанційного моніторингу з боку НБУ за банком – учасником банківської групи повинен зосереджуватися на організаційних особливостях функціонування банківської групи, зокрема на:

– внутрішній побудові банківської групи та принципах її функціонування (досліджується організаційно-управлінська структура банківської групи, в т.ч. інформація щодо всіх акціонерів, структура власності та аналізується основні бізнес-напрямки банку, їх частки та динаміка);

– системі корпоративного управління (визначається наявність внутрішньої політики з корпоративного управління, в т.ч. системи винагородження праці, склад та структура Спостережної ради банку та

Правління, рівень їх професійної придатності та ділової репутації, розподіл функціональних обов'язків в межах структури банківської групи);

– внутрішній системі обліку та звітності (вивчається облікова політика банківської групи, відповідальні особи/підрозділи за її дотримання та відповідність Міжнародним стандартам бухгалтерського обліку та звітності, система контролінгу банківської групи та склад/структура основних внутрішніх звітних форм) та особливостях інформаційної системи та технологій, що застосовуються групою (інформаційна архітектура підтримки операцій групи та її версія, ступінь захисту внутрішньої інформації, наявність спеціалізованих (профільних) комітетів та підрозділів, в т.ч. перевіряється факт перевірки службою внутрішнього аудиту групи діяльності таких підрозділів та, відповідно, аналізуються звіти внутрішнього та зовнішнього аудиту стосовно стану інформаційних технологій в банківській групі).

Наступний напрямок покликаний з'ясувати фінансовий стан та фінансові результати функціонування банківської групи та представлений системою CAES, в основу якої покладена рейтингова система оцінки фінансового стану банку – CAMELS. В межах першої компоненти – С (Capital) – встановлюється достатність капіталу банківської групи, досліджується його адекватність (дотримання нормативів капіталу НЗк та НЗ-1к) та якість (склад та структура капіталу, його зміна в динаміці), стратегія розподілу капіталу в середині банківської групи та фактори, які враховуються під час розподілу капіталу в групі, внутрішні обмеження та ліміти щодо руху капіталу, дивідендна політика групи. Друга компонента фінансового напрямку моніторингу – А (Assets) – передбачає передусім визначення рівня проблемної (простроченої) заборгованості та, відповідно, оцінку якості активів банківської групи, їх обсяг, динаміку та структуру, аналізується дотримання нормативів ліквідності (Н5к та Н6к); вивчається кредитна політика групи та ключові її пріоритети). Компонента Е (Earnings) передбачає проведення аналізу фінансових результатів групи (доходи та витрати, їх обсяг, динаміка, структура), рівня прибутковості в цілому (активів, капіталу групи) та за окремими учасниками групи та бізнес-

напрямами. Останній компонент S (Sensitivity to risks) спрямований на оцінку чутливості банківської групи до основних банківських ризиків – кредитному (в т.ч. аналізується дотримання нормативів кредитного ризику Н7к, Н8к, Н9к, Н10к, Н10-1к), валютному, процентному, ринковому, ризику ліквідності, операційно-технологічному, стратегічному, юридичному тощо.

Третій напрямок дистанційного моніторингу повинен обов'язково бути присвячений:

– внутрішній системі ризик-менеджменту банківської групи. Зокрема, аналізується наявність внутрішньої політики з управління ризиками групи, в т.ч. принцип реалізації політики управління ризиками банківської групи – централізований чи децентралізований, механізми та інструментарій ідентифікації, регулювання та контролю ризиками, склад внутрішньої звітності щодо ризиків групи, наявність спеціалізованих комітетів та підрозділів, в т.ч. перевіряється факт перевірки службою внутрішнього аудиту групи діяльності таких підрозділів та, відповідно, аналізуються звіти внутрішнього та зовнішнього аудиту стосовно стану управління ризиками в банківській групі);

– системі внутрішнього контролю в групі, а саме визначається принцип реалізації внутрішнього контролю в групі (централізований/децентралізований) та процедури/механізми контролю, в т.ч. система внутрішніх обмежень та лімітів, визначається факт наявності політики внутрішнього та зовнішнього аудиту, принципи їх роботи та звітування).

Останній напрямок дистанційного моніторингу повинен зосереджуватися на аспектах взаємодії та взаємовпливу між учасниками банківської групи, що обумовлено наявністю зазначеного раніше ризику «поширення». Особливої уваги в даному випадку потребує визначення рівня взаємодії та ступеню взаємовпливу між учасниками групи, а саме характеру та принципів побудови взаємних операцій/транзакцій; вивчається обсяг та динаміка взаємних операцій/транзакцій, стратегія управління взаємними операціями/транзакціями, відкриті позиції учасників банку (в т.ч. аналізується дотримання нормативів участі (інвестування) Н11к та Н12к).

За результатами аналізу зазначених вище напрямків наглядовим органом з пруденційного моніторингу на підставі спеціальної розробленої звітної форми чи анкети, що подається на періодичній основі, робиться висновок щодо загальної оцінки стану банківської групи та її потенційного впливу на діяльність банку – учасника банківської групи та одночасно об'єкта посиленого нагляду.

Таким чином, на думку автора, наведені вище пропозиції стосовно застосування елементів консолідованого нагляду в межах дистанційного моніторингу за діяльністю банків – учасників банківських груп дозволять, по-перше, врахувати сучасні тенденції розвитку вітчизняного банківського бізнесу, зокрема функціонування банківських груп та підвищені банківські ризики, пов'язані з цим процесом, а по-друге, забезпечити дійсно посилений нагляд за банками, які характеризуються високим рівнем сукупного ризик-профілю банку та середнім (або суттєвим) ступенем впливу на фінансову стабільність країни.

3.3 Обґрунтування інструментарію реалізації інтенсивного режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу

В контексті авторських пропозицій щодо впровадження багаторівневої системи дистанційного моніторингу за банками слід відзначити, що інтенсивний режим характерний для реалізації наглядового процесу за дійсно системно важливими банками (рівень інтегрального показника LBSR системної важливості банку знаходиться в діапазоні 90-100%), які потребують особливого моніторингу. Одним з найгостріших питань, що постало під час світової та вітчизняної фінансово-економічної кризи, було спрямування значних сум бюджетних коштів на поліпшення фінансового стану великих банків (в т.ч. через механізм державної капіталізації), ліквідація яких з позиції фінансової стабільності країни була неприпустимою. В даному випадку проблема полягала

у відсутності ефективних інструментів врегулювання порядку та процедури банкрутства системно важливих банків. Це, у свою чергу, послугувало соціальною передумовою для ідентифікації СВБ як в міжнародному, так і національному масштабі.

Відповідно до пропозицій автора з посиленням інтенсивності режиму дистанційного моніторингу за банком (базовий – посилений – інтенсивний) ускладнюється та розширюється наглядовий інструментарій Банки, що за розрахунками потребують інтенсивного режиму моніторингу, окрім обов'язкової процедури стрес-тестування з подальшим публічним оприлюдненням її результатів, застосування відповідним підрозділом НБУ розробленої системи OFRI під час моніторингу за банком-учасником банківської групи, потребують ще більш жорстких вимог в контексті забезпечення фінансової стабільності розвитку банківського сектору країни. На наш, погляд, органам пруденційного нагляду в межах інтенсивного режиму моніторингу за системно важливими банками слід зосередитися на двох основних напрямках, які, в свою чергу, доповнюють один одного:

– поточний інтенсивний моніторинг (оперативно-орієнтований інструментарій), який передбачає впровадження диференційованого підходу під час встановлення економічних нормативів, зокрема підвищення їх значень для системно важливих банків,

– стратегічний інтенсивний моніторинг (стратегічно-орієнтований інструментарій), що реалізується через контроль розробки системно важливим банком антикризового плану відновлення.

Зазначимо, що поточний інтенсивний моніторинг за діяльністю системно важливих банків заснований на реактивному підході до реалізації наглядових заходів, оскільки впровадження спеціальних вимог до нормативів таких банків є вимушеним, а не попереджувальним кроком в частині обмеження їх системної важливості. Економічні нормативи є найбільш поширеним інструментом пруденційного нагляду, що реалізується через встановлення спеціальних вимог до важливих (з точки зору забезпечення стабільної діяльності банку) сторін та

показників роботи банку, та який дозволяє комерційним банкам провадити бізнес, в т.ч. планувати діяльність, з урахування інтересів основних зацікавлених сторін банку. На сьогоднішній день механізм встановлення економічних нормативів для банків України регулюється Інструкцією НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [47], відповідно до якої встановлюються нормативи капіталу (Н1-Н3, Н3-1), ліквідності (Н4-Н6), кредитного ризику (Н7-Н10) та інвестування (Н11-Н12). Заслужує на увагу існуючий досвід застосування диференційованого підходу встановлення економічних нормативів для банків у вітчизняній практиці, зокрема на підставі таких критеріїв як спектр виконуваних послуг (універсальний/спеціалізований банк), період існування (новостворений банк/ перший, другий рік існування) та ступінь ризикованості бізнесу, зокрема залежно від ступеню кредитного ризику банку (табл. 3.4).

В контексті інтенсивного режиму моніторингу за діяльністю системно важливих банків пропонуємо доповнити існуючу систему класифікаційних ознак для диференціації економічних нормативів та спеціальних вимог шляхом включення критеріїв системної важливості банку, та запровадити для таких банків наступні умови виконання економічних нормативів:

– в межах нормативів капіталу – підвищення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) з мінімально потрібного на рівні 10% до 15% та нормативу співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (Н3-1) з 10% до 15%, що в цілому відповідає світовим тенденціям в сфері обмеження діяльності системно важливих банків;

– в межах нормативів ліквідності – підвищення нормативу поточної ліквідності (Н5), тобто підвищення здатності забезпечення системно важливим банком виконання своїх зобов'язань протягом місяця з мінімально необхідного 40% до 50%;

– в межах нормативів кредитного ризику – обмеження великих кредитних ризиків шляхом підвищення нормативу великих кредитних ризиків (Н8) з

Таблиця 3.4 – Диференційований підхід до встановлення економічних нормативів та спеціальних вимог для банків України [47]

Назва нормативу	Вид банку	Значення нормативу
залежно від спектру послуг, що надаються банком		
норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2)	універсальний	не менше 10%
	спеціалізований ощадний	не менше 10%
	спеціалізований банк довірчого управління	не менше 20%
норматив (коефіцієнту) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3)	універсальний	не менше 9%
	спеціалізований ощадний	не менше 9%
	спеціалізований банк довірчого управління	не менше 18%
норматив миттєвої ліквідності (Н4)	універсальний	не менше 20%
	спеціалізований ощадний	не менше 30%
	спеціалізований банк довірчого управління	не менше 40%
норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	універсальний	не більше 25% регулятивного капіталу
	спеціалізований ощадний	залежно від обсягу негативно класифікованих активів – від 5 до 20%
	спеціалізований банк довірчого управління	не більше 15% регулятивного капіталу
норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9)	універсальний	не більше 5 % статутного капіталу
	спеціалізований ощадний	не більше 2 % статутного капіталу
	спеціалізований банк довірчого управління	не більше 2 % статутного капіталу
норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)	універсальний	не більше 30 % статутного капіталу
	спеціалізований ощадний	залежно від обсягу негативно класифікованих активів – від 0 до 10%
	спеціалізований банк довірчого управління	не більше 30 % статутного капіталу
залежно від періоду створення банку		
нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2)	для діючих банків	не менше 10%
	для банків протягом першого року діяльності	не менше 15%
	для банків протягом другого року діяльності	не менше 12%
максимальний розмір залучення вкладів фізичних осіб (встановлюється через співвідношення вкладів фізичних осіб до регулятивного капіталу)	для діючих банків	не має обмежень
	для банків протягом першого року діяльності	не більше 50%
	для банків протягом другого року діяльності	не більше 100%
залежно від рівня ризикованості діяльності банку		
норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2)	для банків, що не порушують норматив великих кредитних ризиків (Н8)	не менше 10%
	для банків, що порушують норматив великих кредитних ризиків (Н8)	не менше 20-30% залежно від ступеню порушення

максимально можливого 8-кратного розміру регулятивного капіталу до 4-кратного розміру;

– в межах нормативів інвестування – з метою зменшення потенційних наслідків процесу поширення фінансових проблем системно важливого банку на асоційовані та дочірні компанії передбачається підвищення нормативу інвестування в окрему установу (Н11) з максимально можливого 15% статутного капіталу банку до 10%, а загальної суми інвестування (Н12) – з 60% до 50%.

Отже, запропоновані заходи щодо встановлення підвищених економічних нормативів для системно важливих банків дозволять, на наш погляд, підвищити, з одного боку, ймовірність підтримання стабільної діяльності банку у випадку нестабільних кон'юнктурних умов розвитку національного та світового фінансових ринків, а з іншого боку, підвищення зацікавленості великих банків вести ризик-обмежену політику.

Другий напрям інтенсивного режиму моніторингу за системно важливими банками має стратегічний характер та ґрунтується вже на застосування проактивного підходу до реалізації наглядових заходів. Відмінними рисами проактивного підходу є здатність передбачення та попередження негативних явищ в діяльності банків – об'єктів моніторингу шляхом створення і підтримання системи злагоджених управлінських дій та обґрунтованих управлінських рішень у випадку реалізації негативних сценаріїв розвитку макроекономічного середовища. У даному випадку йде мова про застосування проактивних (попереджувальних) антикризових заходів.

На фоні подолання наслідків фінансово-економічної кризи та відновлення докризових темпів економічного розвитку спостерігається підвищення уваги науковців та практиків до питань антикризового управління в цілому та банків зокрема. Узагальнюючі найбільш поширені в економічній літературі погляди на зміст антикризового управління [65, 155, 164] зазначимо, що воно передбачає застосування системи заходів профілактичного характеру або заходів фінансового відновлення (оздоровлення) банку в умовах зниження його

платоспроможності та життєздатності. На даний час НБУ, надаючи визначення «фінансовому оздоровленню банку як відновленню платоспроможності банку та приведенню фінансових показників його діяльності у відповідність із його вимогами» [112], зосереджує увагу на кінцевій меті антикризових заходів, не розкриваючи зміст такого процесу. Серед теоретичних напрацювань, на наш погляд, заслуговує на увагу робота Афанасьєвої О.Б. [4], спрямована на розробку комплексної системи антикризового управління діяльністю банків одночасно на мікроекономічному та макроекономічному рівнях, що підвищує в цілому ефективність подолання кризових явищ. Однак в межах наглядного механізму НБУ впровадження антикризового управління залишається на сьогоднішній день недостатньо розкритим та таким, що потребує розвитку відповідного методичного забезпечення та інструментарію.

З метою забезпечення постійного та систематичного характеру підготовки та реалізації антикризових заходів важливого значення набуває формалізація зазначеного у вигляді антикризового плану банку. Зазначимо, що у вітчизняній економічній літературі та практиці найбільшого поширення набуло лише антикризове планування ліквідності. Це пов'язаного з тим, що, по-перше, під час вітчизняної фінансової кризи найбільших проблем зазнала саме платіжна позиція банків та нездатність останніх виконувати свої зобов'язання в повному обсязі, що відповідно виявило проблему недосконалості процесів антикризового управління ліквідністю банків. Крім того, Принципи ефективного управління ліквідністю в банківських установах, розроблені Базельським комітетом з банківського нагляду у лютому 2000 року [111], зокрема 9 принцип передбачає наявність у банків антикризових планів ліквідності, в яких розроблена стратегія подолання кризи ліквідності та визначені шляхи подолання дефіциту ліквідності у випадку реалізації негативних сценаріїв розвитку. Таким чином, слід зазначити фрагментарний характер розвитку елементів однієї з основних складових системи антикризового управління – антикризового планування, який зосереджується лише на окремих напрямках/показниках діяльності банку.

Узагальнюючи світовий доробок в контексті антикризового планування діяльності банку, слід зазначити, що восени 2011 р. Радою з фінансової стабільності було прийнято документ «Ключові ознаки ефективної практики розробки режимів резолюції для фінансових установ» [242], яким, зокрема 11 ознакою, передбачено впровадження процесу розробки відповідними наглядовими органами країни планів резолюції та відновлення (RRPs – resolution recovery planning) для системно важливих банків. План резолюції розроблюється безпосередньо наглядовим органом та повинен охоплювати: ключові функції (операції) банку, реалізація яких повинна бути безперервною; напрямки збереження виконання зазначених функцій (операцій); звітні дані щодо операцій банку та його організаційно-управлінської структури; основні заходи щодо захисту інтересів вкладників та інших кредиторів банку у випадку банкрутства банку тощо. Іншими словами, план резолюції передбачає розробку схеми (детальної процедури) банкрутства системно важливого банку з мінімальними витратами ресурсів.

В контексті дисертаційного дослідження, зокрема реалізації інтенсивного режиму дистанційного моніторингу за системно важливими банками особливої уваги, на наш погляд, заслуговує план відновлення, або антикризовий план відновлення діяльності банку, що розробляється вищим керівництвом банку. Відповідно до пропозицій Ради з фінансової стабільності, план відновлення повинен розроблятися кожною системно важливою фінансовою установою та підтримуватися в актуальному стані на постійній основі, та обов'язково включати:

- по-перше, реальні варіанти подолання ряду сценаріїв як форс-мажорного, так і звичного (ринкового) характеру;
- по-друге, набір сценаріїв розвитку майбутніх подій для банку;
- по-третє, антикризові заходи з подолання наслідків реалізації розроблених сценаріїв.

До складу об'єктів інтенсивного режиму дистанційного моніторингу за системно важливими банками пропонуємо включити антикризовий план

відновлення банку, який повинен оновлюватися та перевірятися відповідним підрозділом пруденційного нагляду на щорічній основі, у випадку суттєвої зміни умов провадження бізнесу банком коригується негайно. Зазначимо, що саме план відновлення, розроблений банком, слугує базисом для забезпечення його стабільної діяльності у випадку реалізації песимістичних сценаріїв розвитку, та лише у випадку його не спрацювання в кризових умовах застосовується план резолюції, розроблений відповідним наглядовим органом. Ґрунтуючись на узагальнених міжнародних рекомендаціях з розробки планів відновлення діяльності банку та врахуванні специфічних особливостей банківської системи України, розглянемо надалі особливості розробки плану відновлення банком, в т.ч. його обов'язкові структурні елементи, та ключові його напрямки, що повинні підлягати дистанційному моніторингу з боку Національного банку України.

Зупинимось передусім на організаційних аспектах розробки антикризового плану відновлення банку. Кожен системно важливий банк повинен надати відповідному підрозділу пруденційного нагляду НБУ індивідуальний план з урахуванням того, що:

- якщо банк є учасником банківської групи, то він додатково додає антикризовий план відновлення банківської групи;
- якщо банк є дочірньою структурою міжнародного банку, то його індивідуальний антикризовий план відновлення повинен бути частиною відповідного плану міжнародного банку.

Щодо питань розробки плану, то відповідальним є Правління банку, як виконавчий орган банку. Але зауважимо, що план повинен розроблятися за участі всіх основних підрозділів банку, а саме ризик-менеджменту, інформаційних технологій, обліку та звітності, казначейства банку, служби внутрішнього аудиту, відділу персоналу та комітетів банку (в т.ч. кредитного, з управління активами та пасивами, тарифного тощо).

До основних структурних елементів антикризового плану відновлення рекомендуємо включити:

– загальну інформацію про банк, а саме організаційно-управлінську та фінансову структуру з виокремленням основних бізнес-напрямів банківського бізнесу, коло основних внутрішніх та зовнішніх зацікавлених сторін;

– загальну інформацію щодо шляхів відновлення діяльності банку за декількома ключовими напрямками (наприклад, це план безперервного фондування, плану відновлення капіталізації банку та інші);

– опис основних стрес-сценаріїв для банку (зазвичай представляється у вигляді форс-мажорного та ринкового, та у вигляді песимістичного, оптимістичного та реалістичного);

– напрями відновлення діяльності банку для кожного з сценаріїв (наприклад, це передача (продаж)/ліквідація окремих бізнес-напрямів/ліній банку, збільшення власного капіталу, припинення виплати дивідендів та скорочення заробітної плати, зокрема її варіативної частини, пролонгація боргових зобов'язань банку, продаж/злиття банку, отримання допомоги від НБУ у вигляді стабілізаційних кредитів та кредитів рефінансування);

– індикатори кризового стану, прояв яких (іншими словами, їх рівень) слугує підґрунтям для початку запровадження антикризового плану відновлення. Однією з умов ефективної розробки індикаторів ранньої діагностики кризи банку є баланс між «занадто рано для запровадження плану відновлення – занадто пізно для запровадження плану відновлення». набір індикаторів повинен містити як кількісні, так і якісні параметри. До складу перших доречно включити, наприклад, зниження рейтингу як банку в цілому, так і за окремими фінансовими інструментами, зниження планових показників доходності, показників капіталізації банку, порушення кредитних лімітів, зниження запланованих обсягів фондування банку, відтік депозитів, погіршення макроекономічних та соціальних показників розвитку країни (зростання внутрішнього боргу, зниження ВВП та негативні прогнози його зростання, підвищення волатильності цін на фінансовому ринку та ін.). Незважаючи на те, що якісні індикатори займають не таке важливе значення, як кількісні, вони також потребують уваги під час їх розробки кожним системно

важливим банком. Одним з прикладів якісного індикатора може слугувати аналіз ризику контрагента, зокрема його поведінки під час реалізації ринкового стрес-сценарію. Крім того, розроблені банком індикатори кризового стану повинні бути придатними для моніторингу та вчасного виявлення проблем в діяльності системно важливого банку.

Останнє, що заслуговує на увагу під час розробки антикризового плану відновлення системно важливим банком, це антикризовий план ліквідності, або так званий план «безперервного фондування», який повинен бути невід'ємною складовою плану відновлення банку. Наведемо нижче основні етапи розробки плану безперервного фондування (рис. 3.7), які в узагальненому вигляді зводяться до розробки стрес-сценаріїв, аналізу впливу їх на ключові показники діяльності банку, розробку стратегій подолання кризи ліквідності та визначення відповідальних осіб в банку за реалізацію антикризових заходів.

Рисунок 3.7 – Основні етапи розробки плану безперервності фондування банку

Під час реалізації попереднього аналізу, зокрема аналізу ринкової кон'юнктури, банку доцільно зосередитися на аналізі та прогнозах стану

галузей, в яких зосереджені клієнти банку, об'єктивній оцінці ймовірності форс-мажорних обставин (природничого, техногенного, соціального характеру), аналізі взаємовідносин з основними групами зацікавлених сторін банку (в т.ч. місцевими органами влади, мас-медіа та ін.). В процесі аналізу взаємовідносин з регулятором банку потрібно враховувати останню отриману від регулятора оцінку фінансового стану (за рейтинговою системою CAMELS), позиції банку за рейтингом капіталізації банків, наявність в портфелі банку стабілізаційних кредитів та ін.

В цілому, до основних переваг наявності антикризового плану відновлення банку слід віднести підвищення рівня оперативності та обґрунтованості управлінських дій та заходів зі стабілізації фінансового стану банку під час реалізації негативних сценаріїв розвитку, та безумовно попередження банкрутства банку. Підводячи підсумки запропонованих заходів з реалізації інтенсивного режиму дистанційного моніторингу за системно важливими банками слід відзначити відповідність їх світовим тенденціям регулювання системно важливих банків, що безумовно підвищує якість та результативність реалізації ризик-орієнтовного нагляду в Україні.

Висновки до розділу 3

1. У роботі удосконалено науково-практичний інструментарій здійснення дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в межах базового, посиленого та інтенсивного режиму.

2. Для реалізації базового режиму моніторингу, що характеризується найменшим ступенем інтенсивності застосування наглядових заходів, запропоновано запровадити в Україні стейкхолдерську модель делегованого моніторингу, яка базується на механізмі комплементарної взаємодії НБУ та ключових зовнішніх стейкхолдерів банку (кредиторів, вкладників, клієнтів тощо) як

взаємодоповнюючих суб'єктів дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків.

3. Автором доведено, що трактування стейкхолдерів як суб'єктів делегованого моніторингу сприятиме зменшенню асиметрії ринкової інформації, активізації механізму саморегулювання діяльності банків, підвищенню їх відповідальності за результати ведення бізнесу, а також суттєво зменшить наглядове навантаження на НБУ, перетворивши його на контролюючого суб'єкта моніторингу. В роботі обгрунтовано ієрархію взаємовідносин в межах цієї моделі, функціональне навантаження та організаційний механізм її впровадження в Україні. Перехід до цієї моделі обумовлює необхідність підвищення вимог до банків в контексті: дотримання стандартів та правил публічного розкриття інформації (опублікування проміжної фінансової звітності, ключових показників фінансового стану банку тощо), забезпечення транспарентності діяльності банків та вільного постійного доступу зовнішніх стейкхолдерів до систем ризик-менеджменту банку, корпоративного управління, фінансових результатів роботи тощо.

4. В роботі обгрунтовано пропозиції щодо перегляду порядку застосування НБУ регуляторних заходів при порушенні цих умов. Автором доведено, що результатом застосування стейкхолдерської моделі делегованого моніторингу як інструменту реалізації базового режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків є активізація дії дисциплінарного механізму на ринку банківських послуг. Дія цього механізму розглядається в роботі через такі його канали: кількісний (коригування обсягів участі стейкхолдерів в операціях банку), ціновий (зміна відсоткової ставки, вартості субординованого боргу, ціни акцій тощо) та структурний (зміна термінів та структури участі в операціях банку).

5. Ключовим інструментом посиленого режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків автор вважає стрес-тестування банків, хоча його доцільно застосовувати в якості додаткового інструменту

також і для банків, що є об'єктами інтенсивного режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків.

6. У роботі узагальнено наглядний досвід стрес-тестування банків, розроблено пропозиції щодо удосконалення структурно-логічної схеми його проведення. Вона відрізняється від існуючої в Україні наступними положеннями: 1) використанням лише для банків, що є об'єктами посиленого та інтенсивного режимів дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків; 2) використанням не як допоміжного, а як самостійного інструменту дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків; 3) обґрунтуванням принципів проведення (обов'язковість, узгодженість, самостійність, незалежність, прозорість, перспективність, обґрунтованість, адаптивність, ієрархічність); 4) підвищенням прозорості результатів; 5) поєднанням принципів «знизу вгору» та «зверху вниз» при формування суб'єктно-об'єктних зв'язків між НБУ та банками; 6) наданням переваги сценарному методу порівняно з аналізом чутливості; 7) розробкою НБУ та доведенням до банків макроекономічних сценаріїв розвитку банківської системи з чіткою формалізацією інтенсивності стресових подій та уточненням основних каналів передачі макроекономічних шоків; 8) трансформацією цих сценаріїв в індивідуальні карти ризиків для кожного банку.

7. При реалізації інтенсивного режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні запропоновано розмежовувати оперативно-орієнтовані та стратегічно-орієнтовані інструменти.

8. Розглядаючи оперативно-орієнтовані інструменти, автор пропонує розширити існуючу сьогодні в Україні систему критеріїв диференціації економічних нормативів діяльності банків шляхом введення критерію «рівень системної важливості банку». Для банків – об'єктів інтенсивного режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків доведено доцільність зміни: 1) нормативів капіталу (Н2 та Н3-1) – з 10% до 15% регулятивного капіталу банку; 2) нормативу поточної ліквідності (Н5) – з 40% до 50%; 3) нормативу великих кредитних ризиків (Н8) – з 8-кратного до 4-

кратного розміру регулятивного капіталу банку; 4) нормативу інвестування в окрему установу (Н11) – з 15% до 10% статутного капіталу банку та нормативу загальної суми інвестування (Н12) – з 60% до 50% статутного капіталу.

9. Одне з центральних місць в системі стратегічно-орієнтованих інструментів реалізації інтенсивного режиму дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків займає розробка антикризового плану відновлення діяльності системно важливих банків. За пропозицією автора, цей план повинен містити: загальну інформацію про банк, його організаційно-управлінську та фінансову структуру з виокремленням основних бізнес-напрямів, коло основних внутрішніх та зовнішніх зацікавлених сторін; загальну інформацію щодо шляхів відновлення діяльності банку за декількома ключовими напрямками (план безперервного фондування, план відновлення капіталізації банку та інші), опис основних стрес-сценаріїв для банку (форс-мажорного, ринкового, песимістичного, оптимістичного та реалістичного) та напрями відновлення діяльності банку для кожного з них; індикатори кризового стану, прояв яких слугує підґрунтям для початку запровадження антикризового плану відновлення.

Основні положення даного розділу дисертаційного дослідження опубліковано автором у роботах [131, 132, 135, 139, 140].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення науково-прикладної задачі, що полягає в удосконаленні науково-методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо реалізації дистанційного моніторингу за діяльністю банків України на засадах ризик-орієнтованого підходу в контексті забезпечення стабільності банківської системи.

За результатами дисертаційного дослідження зроблено такі висновки:

1. Сьогодні безвиїзний нагляд є пріоритетною формою наглядової роботи порівняно з інспекційними перевірками. До наукового термінологічного обігу слід ввести поняття «дистанційний ризик-орієнтований моніторинг за діяльністю банків» як цілісну структуровану сукупність скоординованих за ресурсами, часом та напрямками заходів безперервного спостереження за діяльністю банків (їх фінансовим станом, дотриманням пруденційних норм, процесом прийняття управлінських рішень та організаційно-правовими механізмами їх реалізації, ризиками), а також застосування регуляторних дій з метою ранньої діагностики реальних та потенційних ризиків втрати надійності та стабільності банківської системи в цілому.

2. З метою повноцінного впровадження ризик-орієнтованого підходу до БН стає необхідним впровадження системи ДРОМДБ, яка відрізняється від існуючої в Україні складом суб'єктів моніторингу, критеріями диференціації його режимів, напрямами та часовою орієнтацією моніторингу, змістом пруденційних вимог, загальнометодологічним підходом до організації моніторингу, підходом до аналізу ризиків та їх типами. Впровадження ДРОМДБ дозволить підвищити інформаційну прозорість та ринкову дисципліну банків, гармонізувати положення мікро- та макропруденційного БН, забезпечити нагляд за індивідуальним та системним ризиками банківської діяльності.

3. Орієнтація в наглядовій роботі на системні ризики, які є загрозою для стабільного функціонування банківської системи в цілому, потребує виокремлення системно важливих банків як основного джерела виникнення цих ризиків та об'єкту посиленого моніторингу. Для цього потрібно враховувати такі критерії як розмір банку, взаємозалежність з іншими учасниками ринку, складність та унікальність банківського бізнесу, міжнародну активність банку, соціальну важливість банку тощо. Апробація запропонованого науково-методичного підходу до визначення системно важливих банків в Україні протягом 2008-2012 рр. дала змогу зафіксувати найбільш динамічні зміни інтегрального показника системної важливості банку для ПАТ «Промінвестбанк» (зростання з 35,71% у 2008 р. до 64,29% у 2012 р.); для АТ «Райффайзен Банк Аваль» (з 57,14% у 2008 р. до 78,57% у 2012 р.); для ПАТ КБ «Приватбанк» цей показник був незмінним протягом аналізованого періоду (близько 70%).

4. З метою дотримання принципу ефективності використання наглядових ресурсів та зосередження уваги наглядовців на сферах підвищеного ризику запропоновано виділяти три режими ДРОМДБ – базовий, посилений та інтенсивний залежно від таких критеріїв як системна важливість банку, яка вимірюється інтегральним показником системної важливості банку, та рівень індивідуального ризику банку, який вимірюється інтегральним індикатором, розрахованим на основі ризик-профілю банку.

6. В межах базового режиму ДРОМДБ обґрунтована стейкхолдерська модель делегованого моніторингу, яка базується на механізмі комплементарної взаємодії НБУ та ключових зовнішніх стейкхолдерів банку (кредиторів, вкладників, клієнтів тощо) як взаємодоповнюючих суб'єктів ДРОМДБ. Це дозволить зменшити асиметрію ринкової інформації, активізувати механізм саморегулювання діяльності банків та підвищити їх відповідальність за результати ведення бізнесу.

7. Ключовим інструментом посиленого режиму ДРОМДБ в Україні слід вважати процедуру стрес-тестування банків, яка повинна слугувати

самостійним інструментом моніторингу, базуватися на принципах обов'язковості, узгодженості, самостійності, незалежності, прозорості, перспективності, обґрунтованості, адаптивності, ієрархічності.

8. В якості методичного забезпечення реалізації інтенсивного режиму ДРОМДБ слід розмежовувати оперативно-орієнтовані, спрямовані на диференціацію економічних нормативів діяльності системно важливих банків та коригування значень нормативів капіталу, поточної ліквідності, кредитного ризику та інвестування для системно важливих банків, та стратегічно-орієнтовані інструменти, спрямовані на розробку антикризового плану відновлення діяльності системно важливих банків з подальшим їх контролем з боку НБУ.

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айвазян С. Выявление системно значимых финансовых организаций: обзор методологий / С. Айвазян, И. Андриевская, Р. Конноли // Деньги и кредит. – 2011. – № 8. – С. 13-18.
2. Алексеенко М. Капітал банку: питання теорії і практики: монографія / [М. Д. Алексеенко] – К.: КНЕУ, 2002. – 276 с.
3. Антипова О. Надзор за международными финансовыми группами / О. Антипова // Банковское дело. – 1998. – №6. – С. 38-40.
4. Афанасьєва О. Антикризове управління банківською діяльністю в Україні : дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Ольга Борисівна Афанасьєва; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми: [Б. В.], 2012. – 288 с.
5. Банківська система України – результати діяльності у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.nabu.com.ua/analysis/analysis_reserve/pdf/Ukrainian%20banks%20market%202011%20\(in%20Ukrainian\).pdf](http://www.nabu.com.ua/analysis/analysis_reserve/pdf/Ukrainian%20banks%20market%202011%20(in%20Ukrainian).pdf). – Назва з екрану.
6. Банкіри пропонують розділити функції НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.epravda.com.ua/news/4af7acd03a9a5. – Назва з екрану.
7. Барановський О. Антикризіві заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2009. – №4. – С. 10-19.
8. Баришніков А. Організаційно-правові аспекти оновлення змісту банківського нагляду в Україні / А. Г. Баришніков // Держава і право. – 2007. – №1. – С. 444-450.
9. Батракова Л. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: учебник/ Л. Г. Батракова. – М.: Лотос, 1998. – 344 с.

10. Береговой А. Международная практика дистанционного банковского мониторинга [Электронный ресурс] / А. Береговой. – Режим доступа: http://www.finrisk.ru/article/this/id_261.asp. – Название с экрана.
11. Білорус О. Глобалізація і нова парадигма глобального постіндустріального розвитку / О. Білорус // Економічний часопис. – 2002. – № 10. – С. 20-27.
12. Бородин А. Структурная модернизация финансовой системы России. Аналитический доклад [Электронный ресурс] / А. Ф. Бородин. – 2010. – Режим доступа: http://uisrussia.msu.ru/docs/nov/insor/Str_modern.pdf. – Название с экрана.
13. Буевич С. Анализ финансовых результатов банковской деятельности: учебное пособие / С. Ю. Буевич, О. Г. Королев. – М.: КНОРУС, 2005. – 160с.
14. Буковинський С. Уроки глобальної фінансової кризи: методологічні проблеми реформування міжнародних стандартів банківського регулювання і нагляду / С.А. Буковинський, Т.Є. Унковська, О.Л. Яременко // Економічна теорія. – 2011. – № 1. – С. 79-89.
15. Быстрицкая О. Развитие риск-ориентированного дистанционного банковского надзора / О. Быстрицкая // Банковский вестник. – 2010. – №34. – С. 53-58.
16. Васильєва Т.А., Афанасьєва О.Б. Сутність економічної кризи в контексті антикризового менеджменту // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління, том XI, серія «економіка». – Випуск 176 «Фінансово-банківські механізми державного управління економікою України». – Донецьк, 2011. – С.24-33.
17. Вдовин В. К вопросам об экономической сущности банковского контроля и уровня ее реализации в экономической системе [Электронный ресурс] / В. Вдовин. – Режим доступа: <http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2000/issue3/5.html>. – Назва з екрану.

18. Вожжов А. Банківський капітал в економіці України / А. Вожжов, О. Клименко // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 88-98.
19. Гаврилюк О. Банковский надзор в России: применение зарубежного опыта с целью повышения его эффективности / О. Гаврилюк // Аудит и финансовый анализ. – 2008. – №6. – С. 41-52.
20. Говтвань О. Методология и опыт прогнозирования российской денежно-банковской системы / О. Говтвань. – М.: МАКС Пресс, 2009. – 360 с.
21. Говтвань О. Системный риск в финансовой сфере: теоретический анализ и подходы к оцениванию [Электронный ресурс] / О. Говтвань, А. Мансуров // Финансовые проблемы. – Режим доступа: <http://viktorvoksanaev.narod.ru/risk2010.pdf>. – Название с экрана.
22. Григорьев Л. Финансовая архитектура: экстренный ремонт / Л. М. Григорьев // Россия в глобальной политике. – 2009. – № 4. – С. 18-24.
23. Гумен И. Становление рынка межбанковских кредитов в Украине / И. Гумен // Вестник НБУ. – 1999. – №6. – С.58-62.
24. Давиденко Н. Концентраційна модель оцінки фінансового стану банківських установ / Н. М. Давиденко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9. – С.30-38.
25. Джуччі Р. Нагляд за діяльністю у фінансовому секторі України: чи допоможе об'єднання наглядових органів? / Р. Джуччі, Г. Герасим, І. Лахмунд. – Київ: ІЕДПК, 2005. – 11 с.
26. Директива про нагляд за кредитними організаціями на консолідованій основі [Електронний ресурс] / Рада Європейського Співтовариства. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_435. – Назва з екрану
27. Діденко О. М. Еволюція банківського нагляду на основі системи оцінки ризиків / О. М. Діденко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 10'2012 (36). – С. 225-227.
28. Діденко О. М. Посткризове реформування регулювання банківської

- діяльності в Україні / О. М. Діденко // Економічний аналіз. – 2012. – Випуск 11 (1). – С. 347-349 (0,33 друк. арк.).
29. Дії Національного банку України в період загострення світової фінансової кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=55407>. – Назва з екрану.
30. Довгань Ж.М. Аналіз релевантних факторів забезпечення фінансової стійкості банківської системи України / Ж.М. Довгань // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. – №2 (31). – С. 57-62.
31. Довгань Ж.М. Роль та місце банківського нагляду в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи / Довгань Ж.М. // Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 5[8]. – С. 256-259.
32. Дубков С. Еволюція надзора за діяльністю банків во второй половині ХХ – початок ХХІ в. / С. Дубков // Банкаўскі веснік. – 2009. – №34. – С. 14-20.
33. Д'яконова І. Банківський нагляд і регулювання: світовий досвід / І. І. Д'яконова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №12. – С. 84-95.
34. Д'яконова І. До питання визначення понять «банківське регулювання» та «банківський нагляд» / І. І. Д'яконова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №8. – С.183-194.
35. Д'яконова І. Методологічні засади розвитку банківського нагляду на базі системної організації банківської діяльності : дис. ... доктора економ. наук : спец. 08. 00. 08 - гроші, фінанси і кредит / І. І. Д'яконова; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми: [Б. В.], 2008. – 395 с.
36. Єпіфанов А. Базель II: проблеми та перспективи використання в національних банківських системах: монографія / [А. О. Єпіфанов]. –

- Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – 261 с.
37. Єрмоленко С. Бізнес-словник: економіка, фінанси, банки, інвестиції, кредити / С. Єрмоленко, В. Єрмоленко. – Київ: Школа, 2002. – 720 с.
38. Заруцька О. Відображення фінансового стану банків України за картою Кохонена / О. Заруцька // Вісник Національного банку України. – 2009. – №10. – С. 12-19.
39. Зінченко В. Забезпечення стійкості банківської системи України : дис. ... канд. економ. наук : спец. 08. 00. 08 – гроші, фінанси і кредит / В. О. Зінченко; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми: [Б. В.], 2008. – 238 с.
40. Иванов В. Анализ надежности банка: практическое пособие / В. В. Иванов. – М.: Русская деловая литература, 1996. – 320 с.
41. Ильясов С. Устойчивость банковской системы: механизмы управления, региональные особенности / С. М. Ильясов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 305 с.
42. Исаева П. Мониторинг надежности коммерческих банков в системе регулирования банковской деятельности / П. Исаева, Д. Маммаева // Современные технологии управления. – 2011. – №4. – С.42-49.
43. Исследование информационной прозрачности банков Украины 2011 год [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.credit-rating.ua/ru/about/project/13050>. – Название с экрана.
44. Індикатори фінансової стійкості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575. – Назва з екрану.
45. Інститут первинних дилерів в Україні. Чому і як потрібно його запроваджувати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2007/W1_ukr.pdf. – Назва з екрану.
46. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в

- банках України [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 03.10.2005 №358. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1265-05>. – Назва з екрану.
47. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 №368. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>. – Назва з екрану.
48. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 24.10.2011 №373. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11/page>. – Назва з екрану.
49. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 24.10.2011 №373. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11>. – Назва з екрану.
50. Кабушкин С. Управление банковским кредитным риском: учебное пособие / С.Н. Кабушкин. – М.: Новое знание, 2004. – 336 с.
51. Карлова І. Вплив фінансової кризи на діяльність банків України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal//2009_6/09kioabu.pdf. – Назва з екрану.
52. Карчева Г. Стійкість та потенціал банківської системи України / Г. Т. Карчева // Науковий вісник ЧДІЕУ. Серія 1, Економіка: збірник наукових праць. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2011. – № 1 (9). – С.155-163.
53. Кейнс Дж. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей : реферат-дайджест / Дж. М. Кейнс ; пер. с англ. – К.: АУБ, 1999. – 189 с.
54. Клименко А. О проблеме оценки фактической стоимости банковского капитала / А. Клименко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Мале середнє банківництво в умовах становлення

- ринкової системи в Україні: Зб. наук. пр. / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2004. – Вип. 6 (L). – С. 261-272.
55. Коваленко В. Банківський нагляд: навчальний посібник / В. В. Коваленко. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 262 с.
56. Коваль С. Базель II: аналіз основних положень та можливості їх впровадження в Україні / С. Коваль // Світ фінансів. – 2008. – № 4(17). – С. 104–111.
57. Консультації щодо підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Publication/others.htm>. – Назва з екрану.
58. Концепція розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів України на 2009-2013 роки [Електронний ресурс] / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2009 №316. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316-2009-p>. – Назва з екрану.
59. Короткова З. Антикризисное управление: учебник / З.М. Короткова. – М.: ИНФРА, 2005г. – 325 с.
60. Крамаренко Г. Реалізація Базельських рекомендацій як фактор підвищення ефективності Української банківської системи / Г.О. Крамаренко, Т.М. Болгар // Сучасні тенденції розвитку банківської системи та фінансових ринків: зб. наук. пр. Т. 1 за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Д.: Наука і освіта, 2006. – С. 88–93.
61. Кредит-Рейтинг. Методология [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.credit-rating.com.ua/ru/methodologies.html>. – Название с экрана.
62. Крейндель В. Кто измерит системный риск? [Электронный ресурс] / В.М. Крейндель // Институт финансовых исследований. – 2009. – Режим доступа: http://www.ifs.ru/upload/systemicrisk_31july.pdf. – Название с экрана.

63. Кротюк В. Базель II: нова концептуальна редакція Базельської угоди про капітал / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України (укр.). – 2006. – № 3. – С. 2–6.
64. Куриляк В. Довіра в інтегрованій світовій економіці: теорія та парадокси / В. Куриляк // Журнал європейської економіки. – 2010. №9(1). – С.19-36.
65. Лигоненко Л. Антикризисное управление: современное состояние, методическое и кадровое обеспечение / Л.А. Лигоненко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №4. – С.59-63.
66. Лобанов А. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / А. А. Лобанова, А. В. Чугунова. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 487 с.
67. Лук'янець О. Реформування фінансового регулювання та нагляду для забезпечення стійкості фінансової системи України / О. В. Лук'янець // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – Вип. 31. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2011. – С. 177–188.
68. Лучко М. Питання консолідованої фінансової звітності у контексті реформування бухгалтерського обліку в Україні / М. Р. Лучко // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С.67-75.
69. Любунь О. Банківський нагляд: підручник / О.С. Любунь, К.Є. Раєвський; Мін-во освіти і науки України. – 2-е вид., перероб. – К.: ЦНЛ, 2005. – 416 с.
70. Любунь О. Національний Банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності / О.С. Любунь, В.С. Любун, І.В. Іванець. – Київ: «КРОК», 2004. – 351 с.
71. Малахова О. Макроекономічні аспекти розвитку банківської системи України / О. Л. Малахов // Вісник ТНЕУ. – № 2. – 2008. – С. 37–47.
72. Маслак Н. Проблеми капіталізації банківської системи України / Н. Г. Маслак // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №11. – С.31-39.
73. Международный Валютный Фонд Показатели финансовой устойчивости: руководство по составлению, 2007. – 312 с.

74. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 №104. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>. – Назва з екрану.
75. Методичні рекомендації щодо порядку здійснення аналізу фінансового стану банку та складання звіту про моніторинг банку-юридичної особи [Електронний ресурс] / Розпорядження Національного банку України від 15.05.2008 №267. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z13521>. – Назва з екрану.
76. Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 28.03.2007 №98. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0098500-07>. – Назва з екрану.
77. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 №361. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>. – Назва з екрану.
78. Міщенко В. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник Національного банку України. – 2011. – №1. – С. 4-9.
79. Міщенко В. Банківський нагляд: навчальний посібник / В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В. В. Коваленко. – Київ: Знання, 2004. – 406 с.
80. Міщенко В. Еволюція банківського нагляду: європейський досвід / В. І. Міщенко, В. В. Крилова, Є. А. Швець // Вісник НБУ. – 2007. – № 7. – С. 5–11.
81. Моисеев С. Макропруденциальная политика: цели, инструменты и применение в России / С. Р. Моисеев // Банковское дело. – 2011. – №5. – С. 12-21.

82. Мороз А. Банківська енциклопедія / А. М. Мороз. – К.: Ельтон, 1993. – 328 с.
83. Мороз А. Національний банк і грошово-кредитна політика: підручник / А. Мороз. – К.: КНЕУ, 1999. – 368 с.
84. Мрочко М. Причини втрати та шляхи відновлення довіри до банківської системи України / М. Мрочко, Ю. Тихан // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – №19. – С. 379-386.
85. Мурычев А. Саморегулирование – не для банков / А. Мурычев // Банковское обозрение. – 2004. – № 7. – С. 48-51.
86. Набок Р. Концептуальна схема рейтингування банків України / О. Набок, Р. Набок // Вестник НБУ. – 2006. – № 8 (126). – С. 20-28.
87. Назарова І. С. Словник української мови / [ред. : І. С. Назарова, О. П. Петровська, Л. Г. Скрипник, Л. А. Юрчук]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. IX. – 853 с.
88. Науменкова С. Зарубіжний досвід організації системи регулювання й нагляду за діяльністю фінансових установ / С. В. Науменкова // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 20–27.
89. Науменкова С. Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах світової кризи / С. В. Науменкова // Вісник Національного банку України. – 2009. – №6. – С. 12-18.
90. Науменкова С. Розвиток фінансового сектора України в умовах формування нової фінансової архітектури: монографія / [С. В. Науменкова, С. В. Міщенко]. – К.: Університет банківської справи; Центр наукових досліджень Національного банку України, 2009. – 384 с.
91. Науменкова С. Формування нової фінансової архітектури: основні питання та можливі виклики для України / С. В. Науменкова // Вісник Національного банку України. – 2010. – №1. – С. 8-13.
92. Олсон М. Банковский надзор: европейский опыт и российская практика: пособие / М. Олсон. – М.: «Альфа и Омега», 2005. – 372 с.

93. Орлюк О. Банківська система України. Правові засади організації / О. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 240 с.
94. Основні показники, що характеризують стан грошово-кредитного ринку за січень-грудень 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.ufs.com.ua /stories/docs](http://www.ufs.com.ua/stories/docs). – Назва з екрану.
95. Павлюк С. Базельські принципи: світовий досвід упровадження та застосування / С. М. Павлюк, В. А. Кажан // Фінанси України. – 2006. – №10. – С.116-123.
96. Панова Г. Анализ финансового состояния коммерческого банка / Г.С. Панова. – М.: Финансы и статистика, 1996 г. – 376 с.
97. Пересецкий А. Эконометрический подход к дистанционному анализу деятельности российских банков и банковскому надзору: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: спец. 08.00.13 «Математические и инструментальные методы экономики (экономические науки)» / Пересецкий Анатолий Абрамович. – Москва, 2009. – 50 с.
98. Петрик О. Криза довіри / О. Петрик // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 5. С. 6–11.
99. Петрик О. Якою має бути організаційна структура банківського нагляду в Україні? / О. Петрик // Вісник Національного банку України. – 2009. – №11. – С. 3–6.
100. Петров А. Рейтинг динамической финансовой стабильности банков /А. Петров // Промышленность России. – 2000. – №8(40). – С. 56-58.
101. Пискунов А. Оценка механизмов накопления кризисного потенциала в российском финансовом секторе / А. Пискунов // Проблемы прогнозирования. – 2003. – №3. – С. 134-146.
102. Покращення прозорості банків. Розкриття інформації громадськості та наглядовим органам, що стимулює безпечність та стабільність банківських систем. Базельський Комітет з банківського нагляду

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575. – Назва з екрану.
103. Положення про діяльність в Україні внутрішньо-державних і міжнародних платіжних систем [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 25.09.2007 №348. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0749-01>. – Назва з екрану.
104. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 17.08.2012 №346. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12>. – Назва з екрану.
105. Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 08.05.2002 №171. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0171500-02>. – Назва з екрану.
106. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 16.03.2006 №91. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0312-06>. – Назва з екрану.
107. Положення про порядок формування та використання банками резервного фонду [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 08.08.2001 №334. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0749-01>. – Назва з екрану.
108. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 25.01.2012 №23. – Режим доступу:

- <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0474-00>. – Назва з екрану.
109. Поляков В. Структура и функции центральных банков. Зарубежный опыт / В.П. Поляков, Л.А. Московкина. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 192 с.
110. Попович М. УСЕ: Універсальний словник енциклопедія / М. Попович. – К.: Всеуито: Новий друк, 2003. – 1414 с.
111. Принципи ефективного управління ліквідністю в банківських установах груп [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36992>. – Назва з екрану.
112. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] / Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [зі змін та доп.] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2121-14>. – Назва з екрану.
113. Про запровадження інституту первинних дилерів на ринку державних цінних паперів [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.2009 №363. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/363-2009-п>. – Назва з екрану.
114. Про затвердження Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 19.03.2003 №124. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0353-03>. – Назва з екрану.
115. Про Національний банк України Закон [Електронний ресурс] / Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV [зі змін та доп.] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14/print1362423336018694>. – Назва з екрану.
116. Про порядок ідентифікації та визнання банківських груп [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 09.04.2012 №134. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0708-12>. – Назва з екрану.
117. Про порядок подання відомостей про структуру власності [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку

- України від 08.09.2011 №306. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1204-11>. – Назва з екрану.
118. Про порядок регулювання діяльності банківських груп [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 20.06.2012 №254. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1178-12>. – Назва з екрану.
119. Про розподіл банків на групи [Електронний ресурс] / Рішення Комісії Національного банку України з питань нагляду і регулювання діяльності банків Правління Національного банку України від 30.12.2010 №868. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/vr868500-10>. – Назва з екрану.
120. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 06.08.2009 №460. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09>. – Назва з екрану.
121. Рекуненко И. Особенности регулирования инфраструктуры финансового рынка в Украине // Теория и практика функционирования финансовой и денежно-кредитной системы России: сборник статей международной научно-практической конференции (пятое заседание 25.11.2009). – Воронеж : Научная книга, 2010. – С. 79-82.
122. Рекуненко І. Інфраструктура фінансового ринку: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – 411 с.
123. Резнікова Н. Про специфіку фінансової кризи в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.personal.in.ua/article.php?ida=260. – Назва з екрану.
124. Річні звіти НБУ 2007-2011 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=84983. – Назва з екрану.

125. Роуз П. Банковский менеджмент : пер. с англ. / П. С. Роуз. – 2-е изд. – М.: Дело, 1997. – 768 с.
126. Сайкевич О. Українські економісти другої половини ХІХ – початку ХХ століття про необхідність державного регулювання банківської системи країни / О. Сайкевич // Банківська справа. – 2002. – № 3. – С. 77-80.
127. Сало І. Контроль у системі управління : монографія / І. В. Сало. – Суми : Університетська книга, 2012. – 166 с.
128. Самсонов М.І. Інструменти дистанційного моніторингу в системі безвиїзного нагляду [Електронний ресурс] / М. І. Самсонов // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – № 1 (7). – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2012_1/PDF/12smisbn.pdf.
129. Самсонов М.І. Систематизація інструментарію безвиїзного банківського нагляду / М.І. Самсонов // Фінансово-кредитна система України в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів : збірник тез доповідей та виступів ХІ Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів (19–20 квітня 2012 р.) – Черкаси : ЧІБС УБС НБУ, 2012. – С. 138-139.
130. Самсонов М.І. Аналіз адекватності рейтингів банків України в контексті можливості їх застосування як інструменту моніторингу / М.І. Самсонов // Materiály VII mezinárodní vědecko – praktická konference «Vedecky prumysl evropskeho kontinentu – 2011» (27 listopadu-05 prosincu 2011). – Dil 1. Ekonomické vedy: Praha. Publishing House «Education and Science», 2011. – С.33-35.
131. Самсонов М.І. Ключові банківські ризики в системі дистанційного моніторингу за діяльністю банків в Україні / М.І. Самсонов // Materiály IX międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji "Strategiczne pytania światowej nauki – 2013" (07-15 lutego 2013). Volume 2. – Przemyśl: Nauka i studia, 2013. – S. 48-50.
132. Самсонов М.І. Перспективи удосконалення банківського нагляду в

- Україні / М.І. Самсонов // Науковий вісник : Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – №4 (13). – С. 89-92.
133. Самсонов М.І. Коефіцієнтний аналіз в системі інструментарію безвиїзного нагляду/ М.І. Самсонов // Простір і час сучасної науки : матеріали восьмої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (19–21 квітня 2012 р.) – Київ, 2012. – С. 41-43 (0,14 друк. арк.).
134. Самсонов М.І. Концептуальні засади реалізації безвиїзного банківського нагляду / М.І. Самсонов // Економічний аналіз. – 2012. – Випуск 10 (частина 3). – С. 90-93.
135. Самсонов М.І. Концептуальні засади формування системи контролю та моніторингу ліквідності банку / М.І. Самсонов, О.П. Заруцька, О.В. Ісаєва, Ю. С. Серпенінова // Управління ризиками банків : монографія : у 2 томах. Т. 2. Управління ринковими ризиками та ризиками системних характеристик / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова та д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С.151–157.
136. Самсонов М.І. Моніторинг як інструмент банківського нагляду в Україні / М.І. Самсонов // Сталий розвиток економіки. – 2011. – №5 (8). – С. 297-300.
137. Самсонов М.І. Передумови виокремлення системно важливих банків / М.І. Самсонов // Матеріали за ІХ Міжнародна научна практична конференція «Бъдещите Изследвания - 2013» (17–25ти февруари 2013) – Том 1. Икономики. – София : “Бял ГРАД-БГ”, 2013. – С. 99-101.
138. Самсонов М.І. Передумови та науково-методичні підходи до виокремлення системно важливих банків / М.І. Самсонов // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 1. – С. 244-251.
139. Самсонов М.І. Порівняльний аналіз внутрішнього та зовнішнього

- банківського моніторингу / М.І. Самсонов // Проблеми формування нової економіки XXI століття : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 грудня 2011 р.): у 8 т. – Т.1 : Виклики глобалізації та зміни парадигми економічного розвитку. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 93-95.
140. Самсонов М.І. Проблеми побудови рейтингів в контексті моніторингу за діяльністю банків / М.І. Самсонов // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції (27–28 жовтня 2011 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – Т. 2. – С. 154–156.
141. Самсонов М.І. Система показників та методика оцінювання депозитних ризиків / А.О. Бойко, М.Г. Олещук, М.І. Самсонов // Управління ризиками банків. монографія : у 2 томах. Т. 1. Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова та д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 229-237.
142. Самсонов М.І. Системний ризик в контексті реалізації дистанційного моніторингу за діяльністю банків / М.І. Самсонов // Бізнесінформ. – 2013. – № 2. – С. 272–275.
143. Самсонов М.І. Сучасні тенденції розвитку банківського нагляду та регулювання: інституційний аспект / М.І. Самсонов // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : збірник тез доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції (24-25 травня 2012 р.). – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – Т. 2. – С. 170-171.
144. Самсонов М.І. Тенденції розвитку банківського нагляду та регулювання : міжнародний та національний аспекти / М.І. Самсонов // Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії та практики : збірник

- наукових праць. – Харків : ХІБС УБС НБУ. – 2012. – Випуск 1 (12). – С. 32–37.
145. Самсонов М.І. Формування багаторівневої системи здійснення дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків в Україні / М.І. Самсонов // Вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 1(34). – С. 101-105.
146. Семенова М. Асимметрия информации на рынке банковских вкладов физических лиц: набеги вкладчиков, прозрачность и система страхования вкладов: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Семенова Мария Владимировна. – Москва, 2010. – 24 с.
147. Семенова М. Прозрачность банковской системы и рыночная дисциплина / М. Семенова // Деньги и кредит. – 2010. – №10. – С. 69-75.
148. Семіряд, А. Системно важливі фінансові установи: критерії, проблеми та регулювання / А. Семіряд // Фінансовий ринок України. – 2011. – №7-8. – С. 34-38.
149. Симановский А. Достаточность банковского капитала: новые подходы и перспективы их реализации / А. Симановский // Деньги и кредит. – 2000. – №6. – С. 20-26.
150. Стайеруолт Д. Единый надзор в финансовом секторе / Д. Стайеруолт // Policy Monitor. – № 9. – 2006. – С. 12-31.
151. Степень К. Передумови стабільності банківської системи України: інституційний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.univ.rzeszow.pl/nauka/konferencje/rl_most/ukr/12-Stepien_szablon_UKR.pdf. – Назва з екрану.
152. Степаненко А. Про деякі аспекти діяльності комерційних банків / А. Степаненко, Т. Ковальчук // Банківська справа. – 1995. – №1. – С. 25-32.
153. Суржинський М. Поняття і сутність банківського регулювання та

- банківського нагляду в Україні / М. Суржинський // Юридичний журнал. – 2004. – №8. – С. 83–93.
154. Тавасиев А. Специальные антикризисные меры в механизмах банковского управления / А. Тавасиев // Банковское дело. – 2006. – №4. – С. 13–20.
155. Тавасиев А.М. Антикризисное управление кредитными организациями : учебное пособие / А.М. Тавасиев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 480 с.
156. Тармаева Н. Базель II: оценка некоторых промежуточных итогов / Н. Г. Тармаева // Международные банковские операции. – 2007. – №1. – С.24-31.
157. Тимофеева З. Система надзора за деятельностью коммерческих банков / З. Тимофеева // Деньги и кредит. – 2002. – №4. – С. 53-58.
158. Титов А. Единая нянька / А. Титов // Инвестгазета. – 2009. – №25. – С. 46-49.
159. Травкина Е. К вопросу о формировании риск-ориентированного надзора в России / Е. Травкина // Банковское дело. – 2012. – №1. – С.93-96.
160. Тридід О. Моделювання діагностики банкрутства комерційних банків / О. Тридід, Ч. Хонгвен // Фінанси України. – 2002. – №10. – С. 147-153.
161. Фетисов Г. Устойчивость коммерческого банка и рейтинговые системы ее оценки / Г.Г. Фетисов. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 356 с.
162. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: монографія / [О. Хаб'юк]. – Івано-Франківськ: ОППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. – 260 с.
163. Христофорова О. Теоретичні аспекти функціонування пруденційного нагляду / О.М. Христофорова, К.С. Бужор // Наука й економіка. – 2009. – №3. – С. 64-73.
164. Чернявский А. Антикризисное управление : учебное пособие / А.Д.

- Чернявский. – К.: МАУП, 2000. – 208 с.
165. Черняк О. Методика вибірових досліджень у банківській системі України / О. Черняк, А. Камінський // Вісник НБУ. – 2006. – №8. – С.14-19.
166. Что такое денежные рынки? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2012/06/pdf/basics.pdf>. – Название с экрана.
167. Чуб О. Концептуальні засади банківського нагляду в умовах глобалізації / О. О. Чуб // Фінанси України. – 2009. – №7. – С. 49-54.
168. Шаповалов А. Основні напрями євро інтеграційного розвитку банківської системи України / А.В. Шаповалов // Вісник університету банківської справи національного банку України. – 2008. – №3. – С. 78-81.
169. Шкарабан С. Аналіз банківської діяльності: навчальний посібник / С. І. Шкарабан. - 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2007. – 311 с.
170. Школьник І. Реформування фінансового нагляду під впливом економічної рецесії / І. О. Школьник // Фінанси України. – 2010. – №3. – С. 50-61.
171. Школьник І. Фінансовий ринок України в контексті розвитку світової фінансової системи: монографія [І.О. Школьник]. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 98 с.
172. Щодо розгляду проекту постанови Правління Національного банку України [Електронний ресурс] / Лист від 30.12.2004 №42-412/4010-13749. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart55/idx55691.htm>. – Назва з екрана.
173. Adrian T. CoVaR / T.Adrian, K. Brunnermeier // Staff Report № 348. – New York: Federal Reserve Bank. – 2008. – 45 p.
174. Akerlof G. Looting: The economic underworld of bankruptcy for profit / G. Akerlof, P. Romer // Brookings Papers on Economic Activity. – 1993. –

- №2. – P. 1–73.
175. Alves I. Sectoral Fragility: Factors and Dynamics / I. Alves // Bank for International Settlements. – 2004. – №22. – P. 23-41.
176. Analytical Tools of the FSAP [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.imf.org/external/np/fsap/2003/022403a.pdf>. – Title from the screen.
177. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems - revised version [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.bis.org>. – Title from the screen.
178. Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.bis.org>. – Title from the screen.
179. Beck T., Levine R. and Loayza N. Finance and the Sources of Growth // Journal of Financial Economics. – 2000. – №58(1-2). – P. 261–300.
180. Bell J. Leading indicator models of banking crises – a critical review / J. Bell, D. Pain // Financial Stability Review. – 2000. – №12. – P. 134-147.
181. Berg A. Are Currency Crises Predictable? / A. Berg, C. Patillo // A Test International Monetary Fund Working Paper. – 1998. – №11. – P. 98-154.
182. Berger A. Comparing Market and Supervisory Assessments of Bank Performance: Who Knows What When? / A. Berger // Journal of Money, Credit and Banking, Blackwell Publishing. – 2000. – vol. 32(3). – P. 641-674.
183. Bestmann U. Finanz- und Börsenlexikon / U. Bestmann // München: Deutscher Taschenbuch Verlag. – 2000. – 934 p.
184. Bisani H. Entwicklung der Kreditpreise unter Einfluss von Basel II / H. Bisani // Heidenau: PDVerlag Heidenau. – 2004. – 212 p.
185. Buchegger P. Banking supervision in Austria / P. Buchegger, K. Aschbacher, G. Coosmann, D. Datschetzky // Oesterreichische Nationalbank of Vienna. – 2004. – 64 p.
186. Bushman R. Transparency, Financial Accounting Information, and

- Corporate Governance / R. Bushman, A. Smith // *Economic Policy Review*. – 2003. – №1. – P. 124-132.
187. Cerutti E. Systemic risk in global banking: what can available data tell us and what more data are needed? / E. Cerutti, S. Claessens // *Working Papers*. – 2012. – No. 376. – P. 723-745.
188. Chan N. Do Hedge Funds Increase Systemic Risk? / N. Chan, M. Getmansky, M. Shane // *Federal Reserve Bank of Atlanta, Economic Review*. – 2006. – No.4. – P. 80-103.
189. Core Principles for Effective Banking Supervision [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.bis.org>. – Title from the screen.
190. Credit Suisse Economic & Policy Consulting. Basel II – Meilenstein der Bankenregulierung [Electronic resource] / Economic Briefing Nr. 36, 2004. – Mode of Access: https://emagazine.credit-suisse.com/data/product/_shop/54221/eo36_de.pdf. – Title from the screen.
191. Crockett Andrew Why Is Financial Stability a Goal of Public Policy? / Andrew Crockett // *Maintaining Financial Stability in a Global Economy: Proceedings of A Symposium Sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, Wyoming*. – 1997. – P. 7–36.
192. Davis E. Comparing Early Warning Systems for Banking Crises / E. Davis, D. Karim // *Journal of Financial Stability*. – 2008. – No 4. – P. 89–120.
193. Demirguc-Kunt A. Cross-Country Empirical Studies of Systemic Bank Distress / A. Demirguc-Kunt, E. Detragiache // *IMF Working Paper*. – 2005. – Vol. 05/96. – P. 764-789.
194. Demirguc-Kunt A. The Determinants of Banking Crises: Evidence from Industrial and Developing Countries in Developing / A. Demirguc-Kunt, E. Detragiache // *International Monetary Fund, Working Paper*. – 1997. – No. 18. – P. 301-346.
195. Diamond Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity / Diamond, Douglas, Philip Dybvig // *Journal of Political Economy*. – 1983. – Vol. 3

- No. 91. – P. 401–419.
196. Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act [Electronic resource]. – Mode of Access: http://www.cftc.gov/ucm/groups/public_enrolledbill.pdf. – Title from the screen.
197. Domestic systemically important banks [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.apra.gov.au/Publications/Documents/Risk202012.pdf>. – Title from the screen.
198. Enhanced Risk Disclosure by Banks [Electronic resource]. – Mode of Access: https://www.financialstabilityboard.org/publications/r_121029.pdf. – Title from the screen.
199. Enhancing Financial Stability and Resilience: Macroprudential Policy, Tools, and Systems for the Future [Electronic resource] / Group of Thirty, 2010. – Mode of Access: http://www.group30.org/images/PDF/Macroprudential_Report.pdf. – Title from the screen.
200. European Central Bank Report (2010) Recent Advances in Modelling Systemic Risk Using Network Analysis [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/modellingsystemicrisk012010en.pdf?d216f976f3587224bcc087cc8149ed49>. – Title from the screen.
201. European Systemic Risk [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.esrb.europa.eu/about/background/html/index.en.html>. – Title from the screen.
202. Freeman R. Strategic management: A stakeholder approach / R. E. Freeman. – Boston: Pitman. – 1984. – 276 p.
203. GAMMA Score e-Brochure [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.standardandpoors.com/about-sp/gamma/en/eu>. – Title from the screen.
204. Gauthier C. Macroprudential Regulation and Systemic Capital Requirements / C. Gauthier, A. Lehar // Bank of Canada Working Paper. –

2010. – №4. – P. 134-141.
205. Gauthier D. Guidance to assess the systemic importance of financial institutions, markets and instruments: initial considerations / D. Gauthier // International Monetary Fund. – 2009. – 29 p.
206. Global Financial Stability Report. Responding to the Financial Crisis and Measuring Systemic Risks [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2009/01.pdf>. – Title from the screen.
207. Global systemically important banks: Assessment methodology and the additional loss absorbency requirement [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs201.pdf>. – Title from the screen.
208. Goldstein M. Assessing Financial Vulnerability: An Early Warning System for Emerging Markets / M. Goldstein, G. Kaminsky, C. Reinhart // Institute for International Economics. – 2000. – №12. – P. 74-93.
209. Grill W. Gablers Bank-Lexikon in 4 Bänden / W. Grill // Wiesbaden: Gablers Verlag. – 1996. – 474 p.
210. Guidance to Assess the Systemic Importance of Financial Institutions, Markets and Instruments: Initial Considerations [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/othp07.htm>. – Title from the screen.
211. Hardy D. Leading Indicators of Banking Crises: Was Asia Different? / D. Hardy, C. Pazarbasioglu // International Monetary Fund, Working Paper. – 1998. – No. 98/91. – P. 401-459.
212. Hartmann-Wendels T. Bankbetriebslehre / T. Hartmann-Wendels, A. Pfingsten, M. Weber. – Berlin: Heidelberg. – 2004. – 869 p.
213. Hendricks D. Defining Systemic Risk [Electronic resource] / The Pew Financial Reform Project. – 2009. – Mode of access : http://www.pewtrusts.org/our_worl.aspx?id=3242. – Title from the screen.
214. Herring R. BCCI & Barings: bank resolutions complicated by fraud and global corporate structure [Electronic resource] / Financial Institutions

- Center. – 2005. – Mode of access :
<http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/05/0518.pdf>. – Title from the screen.
215. Hirtle B. Macroprudential Supervision of Financial Institutions: Lessons from the SCAP / B. Hirtle, T. Schuermann, K. Stroh // Federal Reserve Bank of New York Staff Reports. – 2009. – №409. – P. 13-61.
216. Increasing the Intensity and Effectiveness of SIFI Supervision [Electronic resource]. – Mode of Access: http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_121031ab.pdf. – Title from the screen.
217. Intensity and Effectiveness of SIFI Supervision Recommendations for enhanced supervision [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.imf.org/external/np/mcm/financialstability/papers/sifisup.pdf>. – Title from the screen.
218. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.bis.org>. – Title from the screen.
219. International Convergence of Capital Standards. Basel Committee on Banking Supervision [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.bis.org>. – Title from the screen.
220. Kaminsky G. The leading indicators of currency crises / G. Kaminsky, S. Lizondo, C. Reinhart // National Bureau of Economic research. – 2000. – Vol. 63. – P. 316-341.
221. Karas A. The Effect of Deposit Insurance on Market Discipline: Evidence from a Natural Experiment on Deposit Flows / A. Karas, W. Pyle, K. Schoors // Middlebury College Working Paper Series. – 2009. – №9. – P. 234-249.
222. Kaufman G. Are Some Banks Too Large to Fail? Myth and Reality / G. Kaufman // Contemporary Economic Policy. – 1990. – №8. – P. 3-14.
223. Kaufman G. What is Systemic Risk, and do Bank Regulators Retard or

- Contribute to it? / G. Kaufman, K. Scott // Journal of Political Economy. – 2003. – Vol.7. – P. 371-391.
224. Kupiec P. Assessing Systemic Risk Exposure from Banks and GSEs Under Alternative Approaches to Capital Regulation / P. Kupiec, D. Nickerson // The Journal of Real Estate Finance and Economics. – 2004. – Vol. 28. – P. 14-23.
225. Lindgren C. Financial Sector Crisis and Restructuring. Lessons from Asia / C. Lindgren, T. Balico, C. Enoch, A. Guide. – Washington: Occasional Paper, 1999. – 103 p.
226. Measuring the systemic importance of interconnected banks by Mathias Drehmann and Nikola Tarashev [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.bis.org>. – Title from the screen.
227. Nelson P. Transparency mechanisms at the multilateral development banks / P. Nelson // World dev. – 2001. – Vol 29(11). – P. 1835-1847.
228. Newman P. The New Palgrave Dictionary of Money & Finance (in 3 volumes) / P. Newman, M. Milgate, J. Eatwell (Editors). – London: Macmillan Press Limited, 1992. – 865 p.
229. On Systemically Important Financial Institutions and Progressive Systemic Mitigation [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.clevelandfed.org/research/policy/pdp27.cfm>. – Title from the screen.
230. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/id=36807&cat_id=36798. – Назва з екрану.
231. Policy Measures to Address Systemically Important Financial Institutions [Electronic resource]. – Mode of Access: http://www.financialstabilityboard.org/r_111104bb.pdf. – Title from the screen.
232. Preliminary Banking Industry Country Risk Assessments In 23 Countries [Electronic resource]. – Mode of Access:

- <http://www.standardandpoors.com/general/generalsearch/en/us/?18rsc64s=i>
d. – Title from the screen.
233. Principles for sound stress testing practices and supervision [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs147.pdf>. – Title from the screen.
234. Recent Developments in Supervisory Structures in EU and Acceding Countries [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://www.ecb.int>. – Title from the screen.
235. Remark J. Deputy Governor of the Bank of France, at the Bank of Spain's conference on Procyclicality and the Role of Financial Regulation / J. Remark // BIS Review. – 2009. – Vol.94. – P. 1-6.
236. Rosengren E. Will greater disclosure and transparency prevent the next banking crisis? / E. Rosengren // Working Papers, Federal Reserve Bank of Boston. – 1998. – P. 354-371.
237. Sahajwala R. Supervisory Risk Assessment and Early Warning Systems / R. Sahajwala R, P. Bergh // Basel Committee on Banking Supervision Working Papers. – 2000. – №4. – P. 6-21.
238. Samsonov M.I. Directions for reform of remote monitoring activity banks in Ukraine on the basis of risk-banking supervision / M. I. Samsonov // Nauka I Studia. – 2012. – № 18 (63). – P. 61-66.
239. Systemic Risk and the Network Approach [Electronic resource]. – Mode of Access: <http://aisel.aisnet.org/misq/vol36/iss4/20>. – Title from the screen.
240. Tarashev N. The systemic importance of financial institutions / N. Tarashev, C. Borio // BIS Quarterly Review. – 2009. – №11. – P. 12-20.
241. Taylor M. Twin Peaks: A Regulatory Structure for the New Century / M. Taylor. – London: Centre for Study of Financial Innovation, 1995. – 34 p.
242. The Key Attributes of Effective Resolution Regimes for Financial Institutions [Electronic resource]. – Mode of Access: http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_111104cc.pdf. – Title from the screen.

243. Thieben F. Knapps Enzyklopädisches Lexikon des Geld / F. Thieben // Bank, und Börsenwesens. – Frankfurt am Main: Fritz Knapp Verlag, 1999. – 1088 p.
244. Weistroffer C. Identifying systemically important financial institutions (SIFIs) / C. Weistroffer // De Nederlandsche Bank Working Paper. – 2012. – No. 347. – P. 612-642.
245. Zhou C. Are Banks Too Big to Fail? Measuring Systemic Importance of Financial Institutions / C. Zhou // International Journal of Central Banking. – 2010. – №4. – P. 103-117.

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

ДОДАТКИ

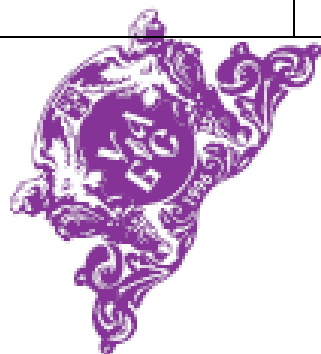
Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ"
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING"
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

Додаток А

Таблиця А.1 – Порівняльний аналіз макро- і мікропруденційної політики
[81, 199, 204, 215]

Характеристика	Макропруденційна політика	Мікропруденційна політика
Кінцева мета	зниження витрат нестабільності, пов'язаних з фінансовою кризою	захист інтересів вкладників та кредиторів банків
Проміжна мета	підтримка фінансової стабільності в цілому	попередження фінансової неспроможності окремих банків
Макроекономічний фактор	макроекономічні умови розглядаються як ендогенний фактор	макроекономічні умови розглядаються як екзогенний фактор
Модель ризиків у фінансовому секторі	загальні та корелюючі шоки	ідеосинкратичні шоки
Оцінка перспектив	ймовірнісний підхід, що базується на оцінці ризиків, акцент на сценарному аналізі	підхід, що базується на аналізі формальної звітності, акцент на внутрішньому контролі та перевірках
взаємозв'язки та загальні ризики учасників ринку	основний фактор	не враховуються
Налаштування пруденційних норм	підхід «згори вниз»: моніторинг системних шоків фінансового сектору	підхід «знизу вгору»: моніторинг ризиків окремих учасників ринку
Розкриття інформації	широке розповсюдження результатів оцінки, у т.ч. показники фінансової стійкості, макропруденційні індикатори, сигнали моделей раннього реагування	стандартизовані звіти та конфіденційна інформація для цілей нагляду

продовження додатку А

Таблиця А.2 – Порівняльний аналіз окремих тенденцій розвитку банківського нагляду з інституційної (організаційної) точки зору (узагальнено автором на підставі [22, 57, 88, 91, 98, 99])

Переваги	Недоліки
<i>Створення єдиного фінансового мегарегулятора</i>	
універсальний характер регулювання для різних учасників ринку фінансових послуг, єдина методологічна та методична база	невраховання специфіки функціонування окремих учасників ринку фінансових послуг
цілісний (консолідований) нагляд за фінансовими структурами, в т.ч. фінансовими конгломератами	висока вартість переходу на режим єдиного мегарегулятора з позиції державного бюджету та в подальшому можливий від'ємний ефект масштабу
економія від масштабу за рахунок усунення дублювання функцій, об'єднання інформаційних баз і технологій	можливий конфлікт інтересів різних цілей регулювання, труднощі у їх балансуванні
урахування інтересів всіх учасників ринку фінансових послуг, забезпечення конкурентної нейтральності	можливість високої бюрократизації наглядового органу
посилення відповідальності в особі одного органу за стан фінансового ринку і досягнення фінансової стабільності	законодавча та нормативна неврегульованість наглядової діяльності
<i>Зосередження функцій банківського нагляду в центральному банку країни</i>	
синергетичний ефект від одночасного використання інструментів нагляду і регулювання	концентрація повноважень в межах центрального банку
відсутність витрат, пов'язаних з інформаційним обміном з іншим наглядовим органом	конфлікт інтересів між цілями грошово-кредитної політики та нагляду внаслідок їх зосередження в одному органі
оперативність рішень, спрямованих на підтримання фінансової стабільності	специфічний характер регуляторної політики, що може обмежувати інтереси інших учасників фінансового ринку
інституційна, операційна та фінансова незалежність центрального банку	

Таблиця А.3 – Еволюція організаційної побудови банківського нагляду в Україні [36, 55]

Період	Характерні риси організаційної структури
1992 р.	В НБУ започатковано організацію банківського нагляду, яке було представлено Головним управлінням по контролю за банківською діяльністю, зокрема по контролю за дотриманням нормативів та інспектування
1993 р.	Створено управління реєстрації комерційних банків
1994 р.	Скасовано існування Головного управління по контролю за банківською діяльністю
1995 р.	Відбувається департаменталізація банківського нагляду, а саме створено Департамент банківського нагляду, що представлений чотирма управліннями: реєстрації і ліцензування комерційних банків, контролю за дотриманням економічних нормативів, інспектування банків, організації і координації банківського нагляду
1996 р.	Створено Управління по контролю за діяльністю банків
1999 р.	Створено Департамент пруденційного нагляду, управління методології та координації банківського нагляду і співробітництва з фінансовими установами, відділ нагляду за міжнародною діяльністю банків
2003 р.	Створено Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму
2008 р.	Створення Дирекції з банківського регулювання та нагляду, в складі якої – 5 департаментів з відповідними управліннями та відділами
2009 р.	Доповнення Дирекції з банківського регулювання та нагляду відділом контролю за дотриманням наглядових регламентів та управління кризового менеджменту
2011 р.	Створено Генеральний Департамент банківського нагляду

Додаток Б

Таблиця Б.1– Система коефіцієнтів, що використовуються в наглядовій практиці країн ЄС [92]

Назва показника	Коефіцієнт	Порядок розрахунку
1	2	3
<i>Коефіцієнти, що використовуються для оцінки результатів діяльності банків</i>		
Прибутковість	Рентабельність капіталу	Чистий прибуток / капітал
	Рентабельність активів	Чистий прибуток / активи
	Чиста процентна маржа	Чисті процентні доходи / процентні активи
	Операційні доходи	Операційні доходи (за мінусом резервів) / активи
Ефективність	Співвідношення операційних доходів і витрат	Операційні витрати / операційні доходи
	Співвідношення операційних витрат і активів	Операційні витрати / активи
	Співвідношення витрат на персонал і фінансового результату	Витрати на персонал / фінансовий результат
Структура доходів	Співвідношення процентних доходів і фінансового результату	Процентні доходи / фінансовий результат
	Співвідношення комісійних доходів і фінансового результату	Комісійні доходи / фінансовий результат
	Співвідношення торгівельного доходу і фінансового результату	Торгівельний дохід / фінансовий результат
	Співвідношення непроцентного доходу і фінансового результату	Непроцентні доходи / фінансовий результат
Маржа	Чиста процентна маржа	Чисті процентні доходи / середню суму активів
	Маржа комісійних доходів	Комісійні доходи / середню суму активів
	Торгівельна маржа	Доходи від торгівельних операцій / середню суму активів
	Маржа доходності	Сума процентних, комісійних, торгівельних доходів / середню суму активів
	Маржа поточних витрат	Сума витрат на персонал та інші адміністративні витрати / середню суму активів
	Маржа результатів діяльності	(Загальний дохід – операційні витрати) / середню суму активів
	Маржа резервів можливих втрат	Витрати на формування резервів / середню суму активів
	Маржа прибутку до сплати податків	Прибуток до оподаткування / середню суму активів

продовження таблиці Б.1

<i>Коефіцієнти, які використовуються для оцінки ризиків, резервів та структури балансу</i>		
1	2	3
Кредитний ризик	Співвідношення резервів і загального обсягу кредитів, наданих клієнтам	Витрати на формування резервів / загальний обсяг кредитів, наданих клієнтам
	Співвідношення резервів і активів, зважених за ступенем ризику	Витрати на формування резервів / активи, зважених за ступенем ризику
	Співвідношення резервів і операційних доходів	Резерви / операційні доходи
	Співвідношення резервів і чистих процентних доходів	Витрати на формування резервів / чисті процентні доходи
Кредитний ризик	Співвідношення безнадійних кредитів і кредитів, наданих клієнтам	Безнадійні кредити / кредити, надані клієнтам
	Забезпечення	Сума забезпечення / кредити, надані клієнтам
	Співвідношення активів, зважених за ступенем ризику і загальних активів	Активи, зважені за ступенем ризику / загальні активи
Капітал	Коефіцієнт адекватності капіталу 1 рівня	Капітал 1 рівня / активи, зважені за ступенем ризику
	Коефіцієнт адекватності капіталу	Капітал / активи, зважені за ступенем ризику
	Співвідношення акціонерного капіталу і загальних активів	Акціонерний капітал / загальні активи
Структура балансу	Співвідношення кредитів, наданих клієнтам і загального обсягу кредитів	Кредити, надані клієнтам / загальний обсяг кредитів
	Співвідношення процентних активів і загального обсягу активів	Процентні активи / загальні активи
	Співвідношення активів торговельного портфелю і загального обсягу активів	Активи торговельного портфелю / загальні активи
	Співвідношення депозитів і загального обсягу активів	Депозити / загальні активи
	Показник співвідношення кредитів і депозитів	Кредити / депозити
	Співвідношення міжбанківських кредитів і міжбанківських депозитів	Міжбанківські кредити / міжбанківські депозити
	Коефіцієнт ліквідності	Ліквідні активи / короткострокові зобов'язання

продовження таблиці Б.1

<i>Коефіцієнти, що використовуються для оцінки динаміки діяльності банку</i>		
1	2	3
<i>Динаміка діяльності банку</i>	Зміна обсягу кредитів, наданих клієнтам	$\frac{\text{Кредити надані}_{T+1} - \text{кредити надані}_T}{\text{кредити надані}_T} \times 100$
	Зміна обсягу депозитів клієнтів	$\frac{\text{Депозити клієнтів}_{T+1} - \text{депозити клієнтів}_T}{\text{депозити клієнтів}_T} \times 100$
	Зміна обсягу загальних активів	$\frac{\text{Активи}_{T+1} - \text{активи}_T}{\text{активи}_T} \times 100$
	Зміна обсягу прибутку від операцій до формування резервів	$\frac{\text{Прибуток від операцій}_{T+1} - \text{прибуток від операцій}_T}{\text{прибуток від операцій}_T} \times 100$
	Зміна обсягу прибутку до оподаткування	$\frac{\text{Прибуток до оподаткування}_{T+1} - \text{прибуток до оподаткування}_T}{\text{прибуток до оподаткування}_T} \times 100$
	Зміна обсягу чистого прибутку	$\frac{\text{Чистий прибуток}_{T+1} - \text{чистий прибуток}_T}{\text{чистий прибуток}_T} \times 100$

Державний вищий навчальний заклад
 «УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
 НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

Додаток В

РЕГУЛЯТИВНИЙ КАПІТАЛ

**Основний капітал
(1-го рівня):**

1. фактично сплачений зареєстрований статутний капітал;
2. розкриті резерви, що створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку (резерви, що оприлюднені банком у фінансовій звітності):
 - дивіденди, що направлені на збільшення статутного капіталу;
 - емісійні різниці;
 - резервні фонди;
 - загальні резерви.
3. зменшується на суму:
 - недосформованих резервів під можливі збитки за операціями;
 - нематеріальних активів за мінусом суми зносу;
 - капітальних вкладень у нематеріальні активи;
 - збитків минулих років і збитків минулих років, що очікують затвердження;
 - збитків поточного року.

**Додатковий капітал
(2-го рівня):**

1. резерви під стандартну заборгованість інших банків;
2. резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків;
3. результат переоцінки основних засобів
результат поточного року (прибуток), що зменшений на суму доходів, неотриманих понад 30 днів з дати їх нарахування
4. субординований борг, що враховується до капіталу (субординований капітал);
5. нерозподілений прибуток минулих років;
6. прибуток звітного року, що очікує затвердження.

Відвернення:

1. балансова вартість акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, що випущені банками, у торговому портфелі банку та у портфелі банку на продаж;
2. балансова вартість інвестицій в асоційовані та дочірні компанії;
3. балансова вартість акцій (паїв) власної емісії, що прийняті в забезпечення наданих банком кредитів;
4. сума перевищення загальної суми операцій, що здійснені щодо одного контрагента, над установленим нормативним значенням нормативу Н7;
5. сума перевищення загальної суми операцій, що здійснені щодо одного інсайдера, над установленим нормативним значенням нормативу Н9;
6. сума операцій, що здійснені з інсайдерами (пов'язаними особами) на сприятливіших за звичайні умовах;
7. сума коштів, що вкладені в інші банки на умовах субординованого боргу;
8. балансова вартість позалистингових цінних паперів у торговому портфелі банку;
9. балансову вартість цінних паперів, що не перебувають в обігу на фондових біржах та недиверсифікованих інвестиційних фондів.

Рисунок В.1 – Порядок розрахунку регулятивного капіталу [47]

Додаток Г

Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Відділення АТ "ОТП Банк" в м. Суми

До спеціалізованої вченої ради Д55.081.01
ДВНЗ «Української академії банківської справи
Національного банку України»

Відг. № 05.2013 № 001-06/1533

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Самсонова Максима Івановича
на тему «Розвиток дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за
діяльністю банків України»,
представленого на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит*

Критичний розгляд результатів дисертаційного дослідження, проведеного Самсоновим М.І., дозволив дійти висновку, що вони є науково-обґрунтованими та можуть використовуватися у практичній діяльності комерційних банків України.

Так, зокрема, у роботу Відділення АТ «ОТП Банк» впроваджено пропозиції дисертанта щодо алгоритму використання стрес-тестування в межах системи ризик-менеджменту банку, що дозволить підвищити точність бізнес-планування в умовах реалізації різних макроекономічних прогнозів розвитку економіки України та, відповідно сформувати підґрунтя для подальших управлінських рішень керівництва банку.

Таким чином, результати, отримані під час написання дисертаційної роботи Самсоновим М.І., використовуються в діяльності Відділення АТ «ОТП Банк», зокрема при визначенні стратегічних орієнтирів на наступний рік та розробці фінансових планів.

Керуючий

м. Суми, 40000, Червона площа, 5
тел. +30 542 67 1560
факс: +30 542 77 0652
Ліцензія НБУ № 191 від 08.07.2009
Всі види банківських послуг: www.otpbank.com.ua

К. М. Д'яконов

Державний ощадний банк України

Публічне акціонерне товариство

Філія - Сумське обласне управління

Україна, 40011

м. Суми, вул. Горького, 32

Тел.: (0542) 679-525

Факс: (0542) 679-627

e-mail: offc@sberbank.sumy.ua

Код ЄДРПОУ 09337356.

15.05.2013 № 01-13/1548

На № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради Д55.081.01
ДВНЗ «Української академії банківської справи
Національного банку України»

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Здійснена спеціалістами Філії-Сумського обласного управління АТ «Ощадбанк» оцінка доцільності практичного впровадження наукових результатів, отриманих аспірантом Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України» Самсоновим Максимом Івановичем, при підготовці дисертаційної роботи на тему «Розвиток дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків України», поданої до спеціалізованої вченої ради Д55.081.01 на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит, свідчить, що положення цього дисертаційного дослідження мають високий потенціал для практичної апробації.

Так, зокрема, в діяльності фінансово-економічного відділу Філії-Сумського обласного управління АТ «Ощадбанк» враховуються запропоновані Самсоновим М.І. рекомендації щодо розробки антикризового плану відновлення діяльності банку в частині формалізації основних стрес-сценаріїв для банку та напрямів відновлення діяльності банку для кожного з сценаріїв. Це дозволить підвищити обґрунтованість та надійність розроблених цільових параметрів під час бізнес-планування в банку.

Начальник управління
Філії-Сумського обласного управління
АТ «Ощадбанк»

[Handwritten signature]

О. В. Радченко

+38 044 363 01 33 0 800 210 800

www.oschadnybank.com

Проректор з навчальної роботи
Державного вищого навчального закладу
«Українська академія банківської справи
Національного банку України», д.е.н., проф.

І.О.Школьник

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Самсонова Максима Івановича «Розвиток дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків України», у навчальний процес факультету банківських технологій ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

від 13 травня 2013 р., м. Суми

Акт складено комісією у складі:

Голова – декан факультету банківських технологій, к.е.н., доц. Гончарук Т.І.

Члени комісії:

- завідувач кафедри банківської справи, д.е.н., проф. Васильєва Т.А.;
- заст. декана факультету банківських технологій, к.е.н. Олексіч Д.В.

Комісія провела роботу щодо визначення фактичного впровадження результатів дисертаційного дослідження Самсонова Максима Івановича «Розвиток дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків України» у навчальний процес факультету банківських технологій ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України».

Комісія розглянула наступні матеріали:

1. Дисертаційну роботу Самсонова Максима Івановича «Розвиток дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків України».
2. Робочі програми курсів дисциплін:
 - 2.1. «Фінансовий менеджмент у банку» (викладається для студентів денної та заочної форми навчання за програмою підготовки магістрів за спеціальністю 8.03050802 «Банківська справа»).

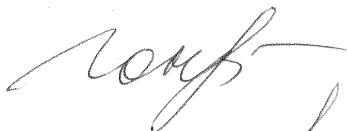

- 2.2. «Банківська справа» (викладається для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної форми навчання за напрямками підготовки 6.030503 «Міжнародна економіка» та 6.030502 – «Економічна кібернетика»).
 - 2.3. «Банківський нагляд» (викладається для студентів денної та заочної форми навчання за програмою підготовки магістрів за спеціальністю 8.03050802 «Банківська справа»).
3. Навчально-методичні матеріали для вивчення перелічених дисциплін.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

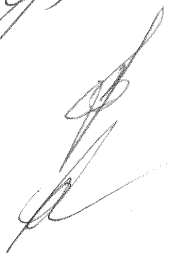
1. Розроблені в дисертаційній роботі Самсонова Максима Івановича «Розвиток дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків України» методичні і науково-теоретичні положення впроваджені як розділи курсів наступних дисциплін:
 - 1.1 «Фінансовий менеджмент у банку». Теми: «Стратегічне управління діяльністю банку», «Система планування банківської діяльності».
 - 1.2 «Банківська справа». Тема: «Банківська система України».
 - 1.3 «Банківський нагляд». Теми: «Безвиїзний нагляд на основі оцінки ризиків», Теми: «Банківське регулювання і банківський нагляд в Україні».
2. Застосування в навчальному процесі факультету банківських технологій ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» матеріалів дисертаційного дослідження Самсонова Максима Івановича дало змогу адаптувати перелічені дисципліни до сучасних тенденцій розвитку економіки, поглибити їх теоретико-методичні основи та в кінцевому підсумку – підвищити якість підготовки фахівців.

Голова комісії

Т.І. Гончарук

Члени комісії

Т.А. Васильєва

Д.В. Олексіч